

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Магістерська робота

ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ – МАГІСТР

на тему: **«СЕРЕДНЯ ОСВІТА ЯК СУСПІЛЬНЕ ТА ПРИВАТНЕ БЛАГО:
ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА»**

Виконала: студентка 2-го курсу навчання,

Спеціальності:

072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»

Осипчук Анастасія Олександрівна

Керівник: Буй Т. Г.

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент _____

Магістерська робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК: Донкоглова Н. А.

« ____ » _____ 2025 р.

Київ 2025

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	3
<i>РОЗДІЛ 1 ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СУСПІЛЬНОГО ТА ПРИВАТНОГО БЛАГА</i>	8
1.1 Поняття та характеристика середньої освіти як суспільного блага	8
1.2 Соціально-економічна роль середньої освіти	13
1.3 Бюджетні та позабюджетні джерела та методи фінансового забезпечення середньої освіти в Україні	27
<i>РОЗДІЛ 2 СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ</i>	42
2.1 Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення середньої освіти в Україні в регіональному розрізі	42
2.2 Розвиток сфери приватних шкіл та посилення ролі середньої освіти як ринкового блага	50
2.3 Моделі фінансування середньої освіти: досвід Польщі	66
Висновки до Розділу 2	76
<i>РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЇЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ</i>	79
3.1 Оцінка впливу показників фінансування середньої освіти на якість освітнього середовища	79
3.2 Оптимізація системи фінансування як фактор розвитку середньої освіти в Україні	92
3.3 Виклики та перспективи розвитку системи середньої освіти в Україні	102
Висновки до Розділу 3	109
<i>ВИСНОВКИ</i>	112
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	117
<i>ДОДАТКИ</i>	126

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Висока якість середньої освіти є одним з фундаментальних чинників розвитку держави. Фінансування, своєю чергою, завдає прямого впливу на можливість реалізації права на якісну освіту в безпечних і нешкідливих умовах. Реалізація права на освіту передбачає достатнє фінансування освітньої галузі державою відповідно до Бюджетного кодексу України та Законів України “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”.

Після 2020 року, вже наявні в освітній сфері проблеми, як низьке фінансування, складність утримання та розвитку освітніх закладів на рівні, достатньому для виконання вимог державних стандартів, а також низькі заробітні плати працівників, були загострені та розширені складнощами викликаними спочатку COVID-19, а потім і повномасштабним вторгненням росії на територію України. На базі цього, почала зростати пропозиція приватної середньої освіти – лише в Києві кількість приватних шкіл збільшилася в понад 3 рази порівняно з 2018 роком.

У цій роботі досліджуються стан та шляхи розвитку галузі середньої освіти в державній та приватній формах, аналізуються її слабкі та сильні сторони, виклики, які потрібно подолати найближчим часом та шляхи до вдосконалення.

Серед українських учених питання фінансування української освіти досліджували Бичко Г., Простакова Ю., Вакуленко Т., О. Аніщенко, І. Комарова, Н. Константюк Н, Т. Лебеда, С. Лоднар та інші. Зарубіжні організації, що непокояться подібними питаннями, включають UK Department for Education, які щорічно публікують School workforce in England, OECD що сприяє створенню PISA, Elmhurst University тощо.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є виокремлення основних фінансових аспектів розвитку середньої освіти в Україні, виявлення основних проблем та розроблення рекомендацій щодо покращення якості забезпечення освітніх процесів в умовах війни та подальшої відбудови. Дана мета визначила такі завдання:

- систематизувати теоретичні засади середньої освіти як суспільного блага;
- охарактеризувати соціально-економічну роль середньої освіти;
- визначити принципи й механізми фінансування бюджетних та приватних закладів освіти в сучасних умовах в регіональному розрізі;
- проаналізувати розвиток ринку приватної середньої освіти в Україні;
- узагальнити закордонний досвід організації функціонування шкіл на прикладі Польщі, зокрема питання фінансування освітньої галузі;
- змодельовати вплив економічних і освітніх факторів на успішність учнів;
- охарактеризувати основні виклики та перспективи розвитку і оптимізації системи освіти,
- надати рекомендації щодо подальшого розвитку системи фінансування середньої освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є сфера середньої освіти в Україні та інших країнах світу.

Предметом дослідження є система державних та приватних механізмів фінансування та управління середньою освітою в Україні, їх вплив на

показники якості, доступності освіти та соціально-економічного розвитку в державі.

Методи дослідження. Відповідно до мети, поставлених завдань, об'єкту та предмету дослідження у роботі було використано низку методів наукового пізнання, зокрема: системний метод для комплексного й узгодженого представлення системи фінансування освітньої сфери, метод порівняння для проведення порівняльного аналізу в регіональному і територіально-просторовому розрізах; інфометричний метод для вивчення і представлення висновків на основі статистичних даних; метод економетричного моделювання для оцінки та візуалізації впливу фінансового забезпечення освітнього процесу на показники його якості.

Інформаційну базу дослідження становили Закони та законопроекти України, що стосувалися фінансування бюджетних установ та освітніх установ зокрема, серед яких Закони України “Про освіту” та “Про повну загальну середню освіту”; План відновлення України; статистичні та аналітичні матеріали Національного Банку України, Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України; наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених з питань особливостей фінансування галузі освіти України та країн регіону Європи, ресурси Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну магістерської роботи, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено економетричну модель на базі SARIMAX для аналізу впливу екзогенних змінних, представлених видатками з державного бюджету, зокрема освітньою субвенцією, показниками кадрового складу та рівня оплати праці цих кадрів,

на ендогенну зміну якості освітнього процесу, виражену через середній бал ЗНО та НМТ з математики;

удосконалено:

- проаналізовано ринок приватних шкіл України, зокрема Києва, для визначення особливостей функціонування сучасного освітнього простору і причин зміни його структури, що характеризується зменшенням частки державних шкіл і збільшенням частки приватних закладів;
- систематизовано та згруповано школи за ознаками матеріально-технічного забезпечення, спектру освітніх послуг, вартістю навчання, а також здійснено типологізацію шкіл за освітньо-організаційною моделлю;

набули подальшого розвитку:

- дослідження середньої освіти як суспільного блага з частковим морфізмом у благо змішаного характеру в умовах військового стану, який негативно впливає на такі характеристики освіти як доступність, неконкурентність та невиключеність.
- порівняння механізмів фінансування та управління освітою в Польщі та Україні, зокрема формування та розподілу освітньої субвенції, забезпечення її рівномірності при розподілі на нижчі ланки, та дослідження коефіцієнта підвищення, як практики, що може бути перейнята Україною.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості впровадження основних положень, висновків та практичних рекомендацій автора в діяльність центральних органів виконавчої влади у процесі фінансового забезпечення установ середньої освіти. Результати також можуть

бути використані при проведенні подальших наукових досліджень щодо діяльності та фінансування бюджетних та приватних закладів освіти.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 142 сторінки (у тому числі основного тексту – 122 сторінки).

У першому розділі розглядалися теоретичні засади функціонування середньої освіти як суспільного та приватного блага, її соціально-економічна роль, джерела та методи її фінансового забезпечення.

У другому розділі було проаналізовано стан фінансового забезпечення ЗЗСО в залежності від регіону на момент дослідження, висвітлено аналітику щодо приватних закладів середньої освіти та досліджено досвід Польщі.

У третьому розділі було оцінено вплив фінансових показників на якість освітнього середовища, зібрано основні ризики та перспективи розвитку середньої освіти в Україні.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СУСПІЛЬНОГО ТА ПРИВАТНОГО БЛАГА

1.1 Поняття та характеристика середньої освіти як суспільного блага

Відповідно до статті 53 Конституції України кожен громадянин України має право на освіту, у тому числі на повну загальну середню освіту, отримання якої є обов'язковим. Державою також забезпечується «доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам». [1]

Суспільним благом в економічній теорії є таке, що було штучно створено для колективного користування всією громадою за участі держави, як єдиного виробника. Відповідно до «Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп» Менкура Олсона [2], таке благо створюється з метою досягнення визначеної спільної мети або для задоволення певного колективного інтересу і зокрема характеризується тим, що колектив не може бути позбавленим споживання такого блага, якщо воно є доступним до споживання одним з членів цього колективу.

У своїй основі вони визначаються як такі, що є низько- або взагалі неконкурентними – споживання блага однією особою не має зменшувати доступність до їх споживання іншими: «додаткове використання яких

дорівнює нулю» за Самуельсоном та Нордхаусом в «Економіці» [3]. На практиці, через обмеженість ресурсів (грошей, матеріалів, робочої сили тощо), недофінансування з боку держави сектору, політичну та економічну ситуацію в країні, демографічні особливості колективу, перевантаження системи суспільні блага можуть набувати конкурентних рис. Наприклад, в умовах війни, доступ до ресурсів захисту може бути обмеженим на різних рівнях – кількістю бомбосховищ, передислокацією зброї та військових в окремі регіони, скороченням постачання зброї тощо.

Невиключеність, як друга основна характеристика суспільного блага, передбачає, що ні один представник колективу не може бути позбавленим доступу до споживання блага. Вважається, що виключення є неможливим технічно або занадто дорогим, втім слід зауважувати, що невиключеність може бути принаймні частково заперечена приватизацією раніше суспільного блага, введенням або суттєвим підняттям плати, створенням часових або кількісних обмежень, законодавчими обмеженнями та перевантаженістю ресурсу.

Класифікація благ також здійснюється за територіальним покриттям на:

- Локальні або місцеві – до яких має доступ частина населення відповідно до регіональної приналежності;
- Загальнодержавні – поширені на всій території держави;
- Глобальні або міжнародні – доступ до яких не обмежений кордонами однієї держави – в останні роки виділяються окремою категорією, як результат міжнародних домовленостей та глобалізаційних процесів.

Приватне благо, на противагу, існує для індивідуального або чітко окресленого колективного споживання з обмеженим доступом. Таке благо часто не є безкоштовним, а споживання може характеризуватися вищим ступенем виключеності. Приватні блага, переважно забезпечуються ринком, а не державою.

Оптимальний обсяг благ, в теорії, має розподілятися за законом попиту та пропозиції, за яким ефективність розміщення благ досягається б за рівністю граничної суспільної корисності до граничних суспільних витрат.

Спільною характеристикою суспільних та приватних благ, є те що вони виступають у формі товару або послуги.

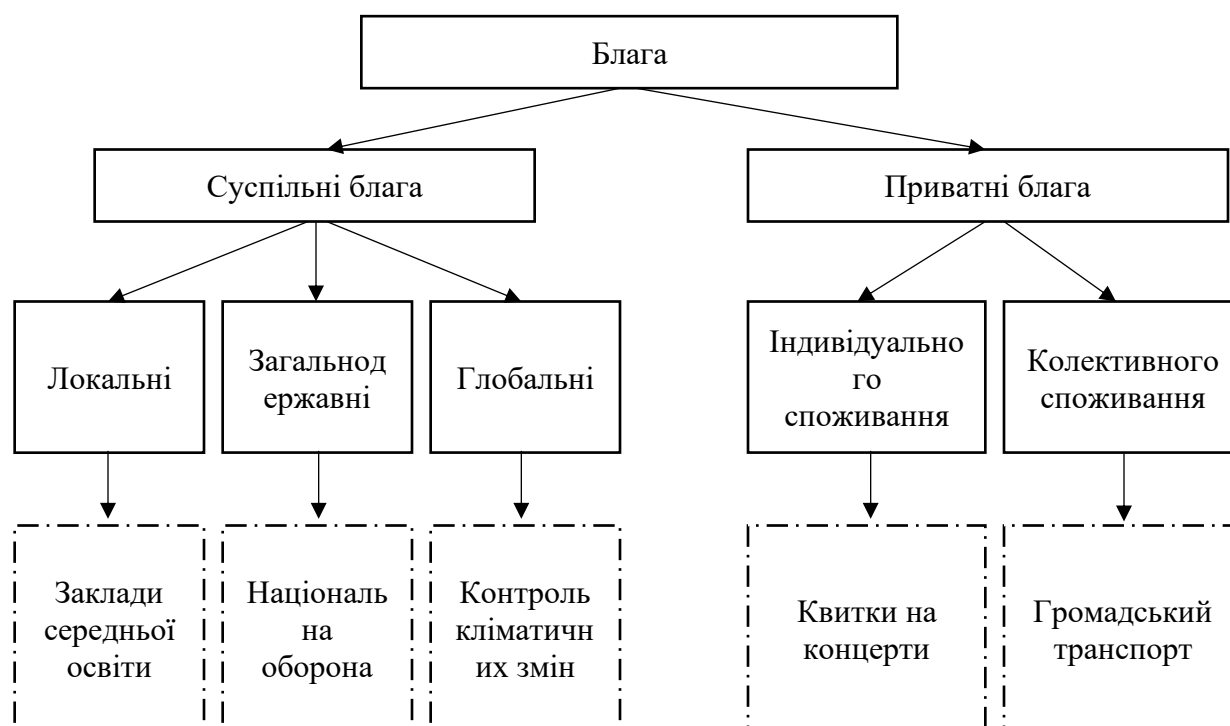

Рисунок 1.1. Структура розподілу благ

Джерело: Складено автором на основі [4]

Освіта є однією з основоположних складових суспільного блага, як така що завдає безпосередній вплив на розвиток соціально-економічної системи країни, приносячи користь всій системі, а не лише індивідам.

Характеристики державної середньої освіти як суспільного блага:

- Доступність – Конституція зазначає, що кожен має право на освіту. Редагування законодавчої бази також націлено на підняття рівня

- доступності шкіл, так законом «Про повну загальну середню освіту» в редакції 2024 року закладам освіти забороняється зараховувати дітей до закладу освіти на конкурсних засадах;
- Відсутність конкурентності у споживанні – забезпечується частково, при тому, що знання не є обмеженими і можуть споживатися усіма без виснаження, важливо враховувати обмеженість ресурсів – місць у школах, викладацької та допоміжної робочої сили, територіальну віддаленість місця освіти, відсутність інклюзивних класів тощо;
 - Невиключеність – кількість підстав для відрахування дитини з закладу середньої освіти на цей момент мінімальна. Відповідно до п.7 «Порядку переведення учнів закладу загальної середньої освіти на наступний рік навчання», учня буде відраховано за невиходу на зв'язок протягом 6 місяців, відсутності результатів річного оцінювання та інформації про місце перебування [5];
 - Безоплатна основа (участь держави у забезпеченні) – за ЗУ «Про повну загальну середню освіту» освітні програми не можуть бути реалізовані (повністю або частково) за кошти батьків та/або учнів, лише за державні кошти та інші джерела погоджені законом. Це також має під собою, заборону примусу батьків до оплати навчальних матеріалів, таких як підручники, зі сторони школи [6];
 - Позитивний вплив на систему (зовнішній ефект) – населення з вищим рівнем освіти забезпечує кваліфіковану робочу силу з високою конкурентною здатністю, розвиток економіки, зменшенню безробіття та піднімає середній рівень життя в державі;
 - Виражена наявність проблеми безбілетника (free rider) – як з усіма суспільними благами, серед споживачів є особи, що використовують

блага без зворотного вкладу у суспільство (наприклад ухиляючись від податків, працюючи в тіньовому секторі, іншими шляхами перешкоджаючи потраплянню коштів в бюджети). Це створює навантаження на спільний ресурс, виснажуючи його та сповільнюючи розвиток;

- Ознака локальності. Школи відносять до локальних (місцевих) суспільних благ, оскільки вони мають високий ступінь виключення суб'єктів зі споживання блага за локаційною характеристикою, тобто певний рівень територіальної приналежності.

Державна середня освіта найбільше відповідає характеристикам суспільного блага, у той час, як приватну освіту та вищі навчальні заклади за деякі невідповідності критеріям часто відносять до змішаного суспільного або приватного блага.

Освіта, зокрема середня, класифікується як меріторне благо (merit goods). Термін введений в 60-х роках минулого століття Річардом Масгрейвом на позначення благ, які держава має забезпечувати безкоштовно або за дуже низьку плату для збільшення заохочення їх споживання, оскільки розглядаються державою як необхідні для розвитку.

В останні роки значна частина старих Законів України втрачає чинність, будучи замінена новими, або знаходиться в стані перегляду та редагуванню. Аналогічна тенденція спостерігається і в освітній сфері. Так, наприклад, Закон України «Про освіту» був відредагований на початку березня, але очікує наступної редакції в травні цього ж року [7]; Закон України «Про повну загальну середню освіту» буде скориговано в другій половині 2029 року, при чинній редакції лише в листопаді попереднього року. До реформування освітньої галузі докладається чимало зусиль навіть під час повномасштабного

вторгнення, але її стан все ще оцінюється далеким від задовільного, не зважаючи на об'єктивну важливу роль як суспільного блага.

1.2 Соціально-економічна роль середньої освіти

Прослідкувати слабкість освітньої системи можна зокрема шляхом аналізу стану надавачів освітніх послуг – вчителів – за останні роки. Відповідно до «Моніторингового дослідження щодо забезпечення педагогічними працівниками впровадження реформи НУШ», опублікованого в 2022 році Міністерством освіти і науки України та ДНУ «Інститут освітньої аналітики», за останні п'ять років спостерігалось підвищення професійного рівня педагогічних працівників, але значне зменшення кількості молодих спеціалістів, гендерний дисбаланс та загальне скорочення кількості вчителів, що призвело до зростання навантаження на одного викладача [8].

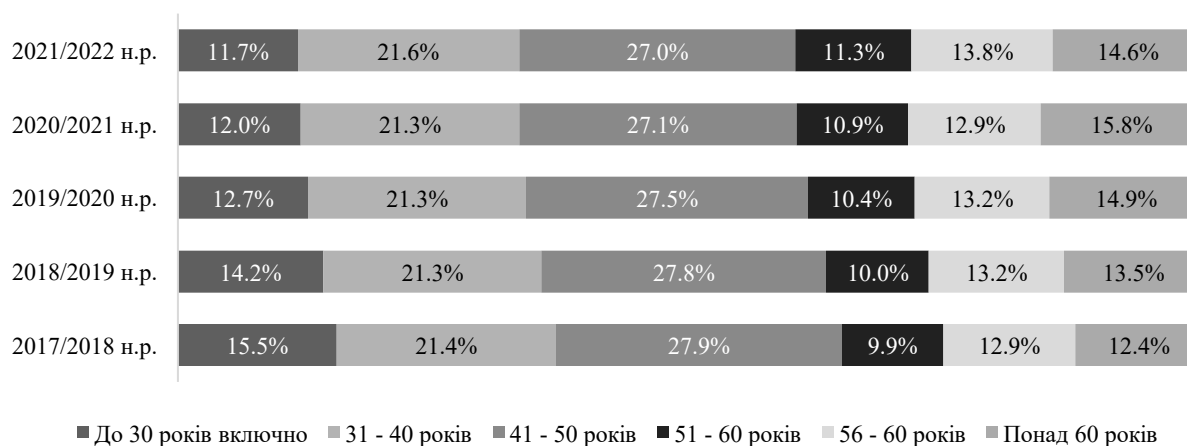

Рисунок 1.2. Розподіл кількості педагогічних працівників за віком у динаміці за 2017/2018 – 2021/2022 н. рр., %

Джерело: Складено автором на основі [8]

Середній вік українського викладача в 2023/24 рр. становив 46,1 рік. З 2017 – 2018 до 2021 – 2022 н. р. відсоток вчителів віком до 30 років впав на 3,8 процентних пункти до 11,7%. Частка вчителів пенсійного віку, показує, відповідно, зворотній тренд, досягаючи 15,8% в 2020 – 2021. У той час як в США та країнах Європи спостерігається притік молодих кадрів в Україні роками спостерігається кількісне домінування викладачів старшого віку.

62,6% викладачів та керівників закладів загальної середньої освіти пенсійного віку в 2021 – 2022 відносилися до міських шкіл, у той час як 32,3% припадали на села. Аналогічний розподіл спостерігався і для спеціалістів віком до тридцяти років і для вчителів зі стажем менше трьох років – 58,6% та 65,5%, відповідно, були закріплені за міськими школами.

Гендерний розподіл також показав негативну динаміку – кількість чоловіків-викладачів за останні п'ять років знизилася на 6,6%. Лише у міських базових та профільних школах, спостерігався невеликий позитивний приріст 0,1% частки вчителів 5 – 11(12) класів.

Матеріальне стимулювання вчителів, яке серед іншого мало на меті заохотити більше чоловіків до роботи у школах не мало очікувано відгуку, базуючись на статистиці. Одночасно з цим, це могло спричинити певне викривлення у бік надання додаткових переваг чоловікам. Базуючись на дослідженні 2019 року «Навчати і навчатися: Як і куди зростати українському вчительству?» у рамках спільної ініціативи руху EdCamp Ukraine і Міністерства освіти і науки України, чоловіки-вчителі вказували на те, що їхнє професійне зростання було профінансовано школою частіше – 20,9%, порівняно з жінками-вчителями – 13,6% [9].

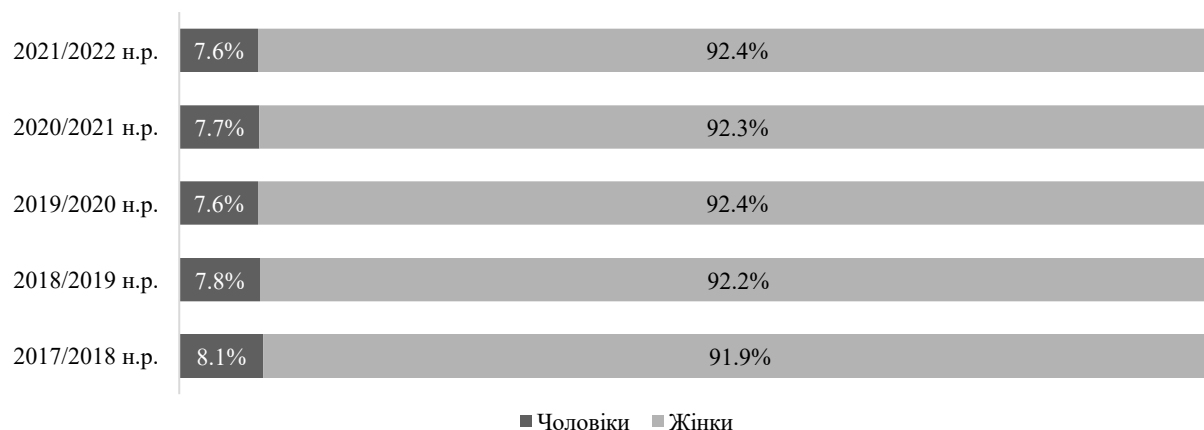

Рисунок 1.3. Розподіл кількості педагогічних працівників за статтю у динаміці за 2017/2018 – 2021/2022 н. рр., %

Джерело: Складено автором на основі [8]

Проблеми, пов'язані з залученням викладачів, починають поставати ще на етапі вступу у вищі навчальні заклади.

Відповідно до статті 22 ЗУ «Про повну загальну середню освіту», на посаду викладача можуть претендувати особи, що «мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіють державною мовою або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства), моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки» [6]. Для викладання в 5 – 11 класах, студенти мають отримати освіту за спеціальністю 014 «Середня освіта».

Низьку конкуренцію, побудовану на непопулярності педагогічної освіти, можливо прослідкувати за прохідними балами. У 2023 р., прохідний бал на 014 коливався в межах від 130,05 до 155,9, де бал вище 145 відповідав лише лінгвістичним спеціальностям. Для порівняння, найвищі прохідні бали у

тому ж році були на Стоматологію (187,1), Аудіовізуальне мистецтво та виробництво (182,0), Політологію (180,8) та Міжнародні відносини (180,5).

Можна також порівняти прохідні на спеціальності, що подібні до включених в освітню галузь:

Рисунок 1.4. Порівняння прохідних балів на державне навчання у 2023 р
Джерело: Складено автором на основі [10]

Низька популярність педагогіки як професійної діяльності, через низьку оплату праці, бюрократизацію і загальну виснажливість утворюють замкнуте коло з незадовільним станом шляху набуття кваліфікації. Одним з рішень, які приймають педагоги для покращення свого становища – робота за сумісництвом.

Наразі скасоване «Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій», визначало сумісництво як виконання іншої регулярної оплачуваної роботи крім своєї основної, на умовах трудового договору, у тій самій або іншій установі. Укладати декілька трудових договорів дозволено статтею 21 «Кодексу законів про працю України» [11]. Таким чином, багато педагогів працюють на двох роботах, або на декілька ставок, що є більш розповсюдженим в Україні.

Спеціалісти (у тому числі з вищою освітою, але без досвіду роботи) мають 11 тарифний розряд з посадовим окладом в 6294 тисячі за тарифною

сіткою на 2024 р.. В 2023, прем'єр-міністром Денисом Шмигалем було сказано про підвищення виплат освітянам на 21%, що збільшило б середньомісячну розрахункову зарплату вчителя вищої категорії з 14,4 тис. до 17,4 тис. гривень, проте на початок 2025 приблизний розмір зарплати вчителя цієї категорії з доплатами та надбавками становить близько 14,7 тисяч гривень.

Багато молодих спеціалістів працюють на 1,5 ставки, тобто отримують ~ 9 441 (6294 x 1,5) до оподаткування або ~7600 після. Розмір середньої зарплати в Україні за підсумками 2023 р. збільшився на 17,3%, до 17 442 грн. В 2022 середня заробітна плата становила 14 859 грн. Середня зарплата в категорії «Освіта» за січень/грудень 2024 становила 14 593 грн в місяць (117,3% до відповідного періоду попереднього року) при середній за всі види діяльності 23 тис. грн.

За даними Держстату, кількість вчителів у закладах середньої освіти знизилась з 444 тис. осіб у 2015/2016 роках до 390 тисяч в 2023/2024 (CAGR - 1,43%). У розрізі шкіл, аналогічний тренд серед закладів державної власності. Позитивний тренд, проте спостерігався серед приватних шкіл – кількість вчителів виросла з 4 тис. до 8,8 тис. Роком зі значним негативним значенням для всіх шкіл був 2022/2023, спостерігалось падіння до 7.5%.

Кількість учнів, за той самий період, дещо збільшилась з 3,8 мільйонів дітей до 3,9 мільйонів в 2023/2024. Розподіл дітей за типами шкіл аналогічний – 97.8% відвідували державні школи в 2023/2024, проте в 2015/2016 відсоток становив 99,5%. Кількість дітей в приватних школах зросла з 20 тис. до 85 тис.

Таким чином, на одного вчителя в державній школі в середньому припадає 10 студентів і 9,6 студентів в приватній. До порівняння, в США в 2022 році на одного вчителя публічної школи припадало 15,4 студенти. Відмінність, проте, полягає в спадному тренді – в 2015 показник становив 16,1.

В Україні, в 2015, відмітка була на 8,5 студентах і поступово зростала з невеликим стрибком до 10,1 в 2022/2023.

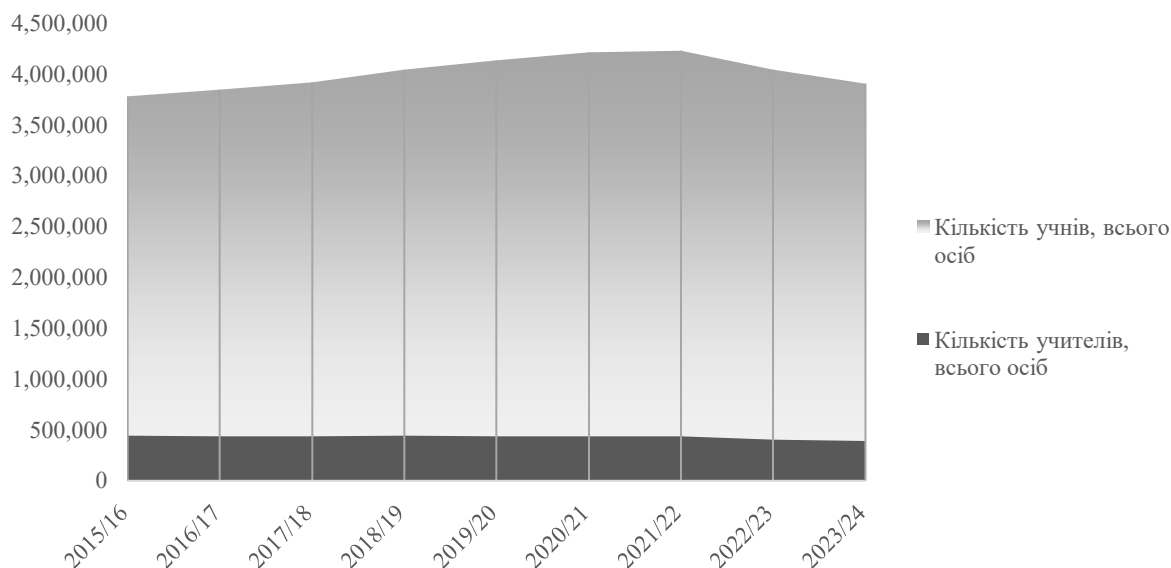

Рисунок 1.5. Кількість учнів та викладачів у закладах середньої освіти, 2015 – 2024, осіб

Джерело: Складено автором на основі [12]

Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 – за підсумками анкетування керівників закладів освіти – також підтверджує, що існує відчутний є брак кваліфікованих педагогічних кадрів.

Однією з причин стало розгортання повномасштабного вторгнення, у наслідок якої частина педагогів вирішила покинути Україну та надання освіти громадянам України, не змогли влаштуватися в нову школу, після зруйнування старої/окупації територій, загинули, або з інших причин полишили професію.

Проте, спадний тренд був очевидним до 2022 року. Будучи суспільним благом, освітня галузь зараз не може забезпечити достатніх умов праці, що знижує її популярність як професійної діяльності серед студентів, що своєю чергою не дозволяє розвивати галузь.

Недорозвиненість педагогічного сектору, фактор соціального ставлення до освітньої галузі та зокрема педагогіки, небажання молодого населення працювати у школах важливо враховувати при розробці стратегії подальших дій та шукати окремі шляхи вирішення покращення системи та заохочувальних мір.

Ці системні виклики засвідчують нагальну потребу в довгострокових інвестиціях в освітнє середовище як у суспільне благо, що є ключовим чинником соціально-економічного розвитку.

Школи надають суспільству освітні послуги, результати споживання яких, формують потенційні професійні кадри з учнів, що згодом вийдуть на ринок праці та чії навички будуть споживатися для задоволення потреб підприємств і організацій різних секторів економіки.

Альфред Маршал зазначав, що попередні економісти не надавали достатньої уваги тому факту, що людські здібності є таким же важливим засобом виробництва, як і будь-який інший вид капіталу. За його роботами, освіта є частиною кумулятивного процесу, що підвищує продуктивність праці та національне багатство. Зростання заробітної плати та збільшення інвестицій у людський капітал, що слідує за цим, у свою чергу створюють тренд на підвищення продуктивності і заробітної плати для наступних поколінь працівників [13].

У той час як праця, земля та капітал були основними факторами виробництва першої та другої хвиль, знання безперечно є основним ресурсом для економіки третьої хвилі, за теорією Елвіна Тоффлера. Освіта, як

нематеріальний але невичерпний актив, поступово заміщує активи традиційні для попередніх хвиль, та пропонуючи шляхи зменшення їх використання для збільшення багатства [14].

Відповідно до звіту «Investing in the Future of Learning for a Human-Centric Recovery», оприлюдненого в травні 2022 року Всесвітнім Економічним Форумом, інвестиція в 1 долар США в освіту дитини повертає 5 доларів прибутку в майбутньому, у той час як додатковий рік освіти в середньому означає підвищення прибутку на 9% – 15% за час перебування на ринку праці [15]. Аналогічно, цілеспрямовані інвестиції в підвищення знань та кваліфікацій педагогічної робочої сили в світі глобалізаційних процесів можуть додати понад 6 мільярдів доларів до світового ВВП завдяки підвищенню продуктивності сектора.

Потенційний приріст ВВП від підвищення кваліфікації робочої сили в глобальному освітньому секторі, в розрізі країн, за оцінками PwC, принесе їм:

- США: 1,7 мільярда доларів США;
- Китаю: 1 мільярд доларів США;
- Японії: 314 мільйонів доларів США;
- Індії: 292 мільйонів доларів США;
- Німеччині: 196 мільйонів доларів США;
- Франції: 153 мільйонів доларів США;
- Сполученому Королівству: 150 мільйонів доларів США.

Освіта, серед інших факторів, в країні напряму має прямий вплив на економічні результати країни через ланцюг потенціалу робочої сили, продуктивності праці, наповнення ринку спеціалістами з необхідними навичками, конкурентоздатність на міжнародному полі та інноваційного потенціалу.

Людський капітал формується завдяки освіті, підґрунтя для професійного ступеня якого закладається на рівні середньої освіти. Він визначає якість робочої сили індивіда, вказуючи на його місце на ланках індивідуального розвитку, підприємства чи корпорації, економіки країни, впливаючи на його дохід, а відповідно і на розрахунок ВВП.

У 2020 році, для демонстрації аналізу економічної системи на збій в освіті внаслідок реагування на COVID-19, OECD опублікували звіт «Економічні наслідки втрати навчання», за авторством Еріка Ханушека і Людгера Весманна [16]. Порушення навчання у 2019 – 2020 рр., у першу чергу виражалося в закритті шкіл. У ході дослідження розглядалися довгострокові втрати у розрізі країн, зокрема G20, пов'язаних з порушенням навчання.

У Таблиці 1.1 наведені оцінки для кожної країни G20 щодо ВВП у теперішній вартості до кінця цього століття. Втрати прораховувались з припущенням, що лише учні 1-12 класів, які зіткнулися з початковим перериванням навчання у 2020 році, відносяться до постраждалої від закриття шкіл когорти, і що система освіти повернеться до рівня 2019 року.

Втрата 1/3 н.р. призводить до економічних втрат в розмірі від 504 мільярдів доларів США в Південній Африці до 15,5 трильйонів доларів США в Китаї. Збільшення періоду пропуску навчання, відповідно, збільшує майбутні економічні втрати, які не перекриваються лише поверненням. Величина цих втрат вимагає систематичних і постійних дій для покращення освітніх можливостей нинішніх і майбутніх студентів.

Пандемія спричинила тимчасове закриття шкіл з подальшим поверненням на онлайн навчання в Україні також. Проте початок повномасштабного вторгнення не дав змоги відновити освітні процеси у повній мірі на відміну від ситуації на міжнародному освітньому полі.

Таблиця 1.1.

**Теперішня вартість втраченого ВВП через втрату навчання,
спричинену COVID-19, для країн G20**

	ВВП 2019 (млрд USD)	Вплив від втрати навчання (млрд USD)	
		-1/3 н. р.	-2/3 н. р.
Аргентина	990	-683	-1 347
Австралія	1 262	-871	-1 716
Бразилія	3 092	-2 134	-4 205
Канада	1843	-1 272	-2 507
Китай	22 527	-15 543	-30 636
Франція	3 097	-2 137	-4 212
Німеччина	4 474	-3 087	-6 084
Індія	9 229	-6 368	-12 552
Індонезія	3 197	-2 206	-4 347
Італія	2 557	-1 765	-3 478
Японія	5 231	-3 609	-7 114
Республіка Корея	2 206	-1 522	-3 000
Мексика	2 519	-1 738	-3 426
рф	3 968	-2 738	-5 397
Саудівська Аравія	1 609	-1 110	-2 189
Південна Африка	731	-504	-994
Туреччина	2 350	-1 621	-3 196
Сполучене Королівство	3 121	-2 154	-4 245
США	20 575	-14 197	-27 982

Джерело: Складено автором на основі [16]

У вересні 2024 року, на Четвертому Саміті перших леді та джентльменів було згадано, що приблизно 24% дітей навчаються виключно онлайн, що призводить до помітного зниження якості освіти, особливо у розрізі математики [17].

На НМТ з математики у 2024 році було зареєстровано 312,508 тисяч осіб, з яких поріг подолали 247,155, серед інших коло 29 тисяч не з'явилося на іспиті. Середній бал становив 132.5 по всій Україні.

Кількість 200-бальників з математики також коливається в 2022 – 2024:

- 2022: 1099 осіб;
- 2023: 407 осіб;
- 2024: 1131 особа.

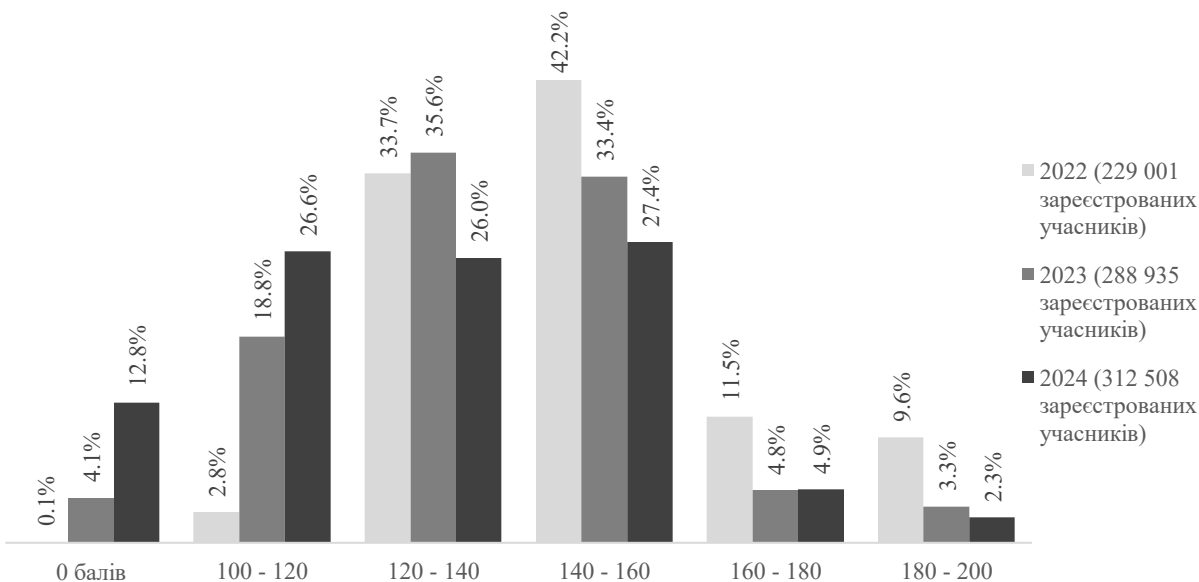

Рисунок 1.6. Розподіл результатів учасників НМТ за виконання субтесту з математики (у шкалі 100–200), 2022 – 2024, %

Джерело: Складено автором на основі [18]

Порівнюючи розподіл результатів НМТ за останні три роки (Рис. 1.5), очевидним стає просідання результатів з обраної дисципліни у 2024 році, не зважаючи на більшу кількість складаючих. Серед причин може бути також волатильність рівня складності іспитових завдань серед років, що було менш характерним та виявленим у часи зовнішнього незалежного оцінювання, і може дати додаткове пояснення до різниці в кількості осіб, що набрали 190+.

Освітні втрати серед дітей додатково спричинені:

- Перебуванням на тимчасово окупованих територіях;
- Близькістю до лінії фронту/перебуванням в зоні бойових дій, що впливає на можливість безпечного підключення до уроків, перериви

- в електромережі, звільнення викладачів, значний стрес від знаходження під постійною загрозою;
- Внутрішніми переміщеннями/виїздом за кордон та супутніми до них складнощами: знаходження та зарахування до нового закладу, адаптації до нового середовища тощо, спричинених внутрішніми переміщеннями;
 - Різністю навчальних програм при поверненні в Україну з-закордону або втрата частини навчального року через знаходження в інтеграційному класі для вивчення мови, складнощі сприйняття та засвоєння знань через мовний бар'єр;
 - Виснаженням через навчання у двох школах (закордонній та українській) одночасно, серед дітей, сім'ї яких розглядають повернення в Україну в майбутньому;
 - Загальний стрес та виснаження в якому знаходяться учні та викладачі через війну;
 - Іншим (руйнуваннями закладів освіти, повітряними тривогами, що переривають заняття, нестабільною електромережою та блекаутами, звільненням/загибеллю вчителів тощо).

Питання щодо шляхів корекції різниці в рівнях освітніх втрат стоїть гостро та особливої уваги, можна очікувати, набуде після перемоги у війні. Наразі, відповідно до оновленого Закону України «Про повну загальну середню освіту», вчителі мають право надавати, а учні отримувати додаткові індивідуальні та/або групові консультацій й занять з предметів, що виносяться на державну підсумкову атестацію, у разі якщо учень не опанує програму на рівні, що очікується у відповідному класі відповідного закладу освіти [6]. Проте, така модель вважається недостатньою та такою, що покладе забагато

додаткового навантаження на викладачів та учнів. Розробка плану дій та приведення його в дію по всій країні буде потребувати значних ресурсів, у тому числі грошових.

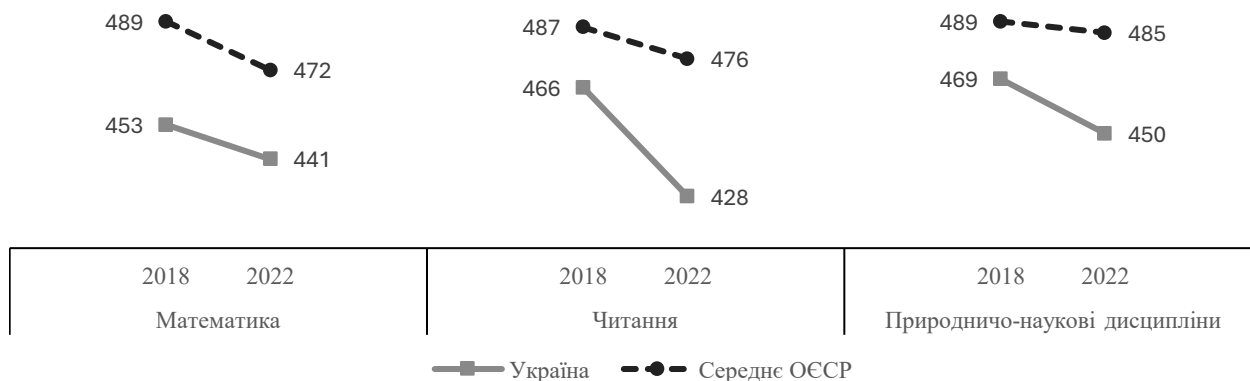

Рисунок 1.7. Тенденції в середній успішності в Україні та країнах ОЕСР між циклами PISA 2018 р. та 2022 р.

Джерело: Складено автором на основі [19]

У 2022 році, в Україні вдруге після 2018 було проведене міжнародне дослідження якості освіти PISA (Program for International Student Assessment), що аналізує грамотність в читанні, математиці та природничо-наукових дисциплін учнів 15-річного віку. Було зроблено висновок, що велика кількість учнів показує базовий рівень грамотності, але лише незначна кількість досягла глибокого рівня розуміння. В обох роках Україна демонструвала слабкіші результати порівняно з середнім по ОЕСР, але обігнавши Болгарію, Молдову та Грузію в усіх трьох дисциплінах. У 2022, показники успішності помітно знизилися: на 12 пунктів в математиці, 38 у читанні, 19 у природничо-наукових дисциплінах. Країни ОЕСР в середньому також показали негативний тренд за останні роки, з найбільшим розривом у математиці в 17 пунктів, перебільшуючи навіть показники України.

Було також підтверджено, що студенти, які отримують середню освіту в сільських місцевостях, демонструють гірші результати ніж учні міських шкіл.

Середній бал з математики в міських школах становив 506 у 2022 році, у той час як міських в середньому дорівнював 414. За оцінками PISA, такий розрив можна привести до еквіваленту в 4,5 н.р., що свідчить про глибоку сегрегацію.

Індивідуальні оцінки також мали кореляцію з опитуванням щодо подальшого шляху навчання. Серед учнів, що гарно склали принаймні один іспит, 79% планували вступати у вищий навчальний заклад, у той час, як серед учнів, що мали низькі бали за всі предмети, цей відсоток сягав лише 45%.

У розрізі витрат на одного учня впродовж його навчання з 6 до 15 років, Україна на час дослідження відносилась до країн, що витрачають на одного учня до 75 тис. дол. США (з поправкою на паритет купівельної спроможності), що корелює з результатами проходження оціночних тестів.

В Україні чи не маємо ринок репетиторів, з 2016 по 2021 кількість викладачів на сайті БУКІ (одному з найпопулярніших ресурсів для репетиторів в Україні) збільшилася в понад двадцять разів, сягаючи майже 50 тис. осіб. Репетиторів часто наймають починаючи з молодшої школи, що серед іншого свідчить про недовіру батьків до достатності рівня освіти, тривоги щодо відсутності індивідуального підходу, або переконаність про неспроможність дитини засвоїти матеріал у шкільному середовищі з тих чи інших причин.

Ринок репетиторів в Україні, як і будь який інший, яскраво реагував на кризи – спочатку на пандемію, потім на вторгнення зі схожим паттерном. На початку кризової ситуації попит падає реагуючи на зниження покупної здатності населення, бажання зекономити у складний період та в цілому відходження на другий план певних аспектів життя для зосередженні на забезпеченні власної безпеки. До прикладу, у березні 2020 р., БУКІ надійшло близько 7 100 заявок на пошук репетитора, що на 40% менше ніж у лютому того ж року, з відновленням показників до докризового рівня на початку навчального року. Аналогічно, у березні-квітні 2022 кількість заявок на

репетиторство знизилась на більше ніж 50% в порівнянні з тим же періодом 2021, та майже на 65% у порівнянні з січнем 2022. Поступове відновлення розпочалося вже у квітні [20].

Відновлення попиту у сфері також підняло ціни, що впали з початком повномасштабного вторгнення. Так на БУКІ середня ціна за годину по всіх предметах та всіх регіонах у січні 2022 становила 198 грн./год., за аналогічний місяць у 2024 вже 357 грн./год. [21]

Карантин та війна також збільшили популярність онлайн занять – за даними БУКІ у 2022 частка студентів, що обирали такий формат, становила понад 70%. Відмінністю від шкільного навчання онлайн, заняття з репетитором переважно індивідуальні та можуть з більшим успіхом сконцентрувати увагу дитини на матеріалі на академічну годину уроку.

У 2021, за результатами опитування, 26,4% клієнтів БУКІ відповіли, що займаються з репетитором заради вступу у вищий навчальний заклад, а 14,6% заради отримання вищих оцінок у школі.

1.3 Бюджетні та позабюджетні джерела та методи фінансового забезпечення середньої освіти в Україні

Державне регулювання освіти можна розуміти як діяльність державних інституцій – зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, – спрямовану на створення нормативно-правового підґрунтя, формування інституційного середовища, а також визначення механізмів, норм і процедур щодо формування, розподілу та використання ресурсів. Головною метою є забезпечення доступності освітніх послуг як до суспільного блага (Рис 1.8).

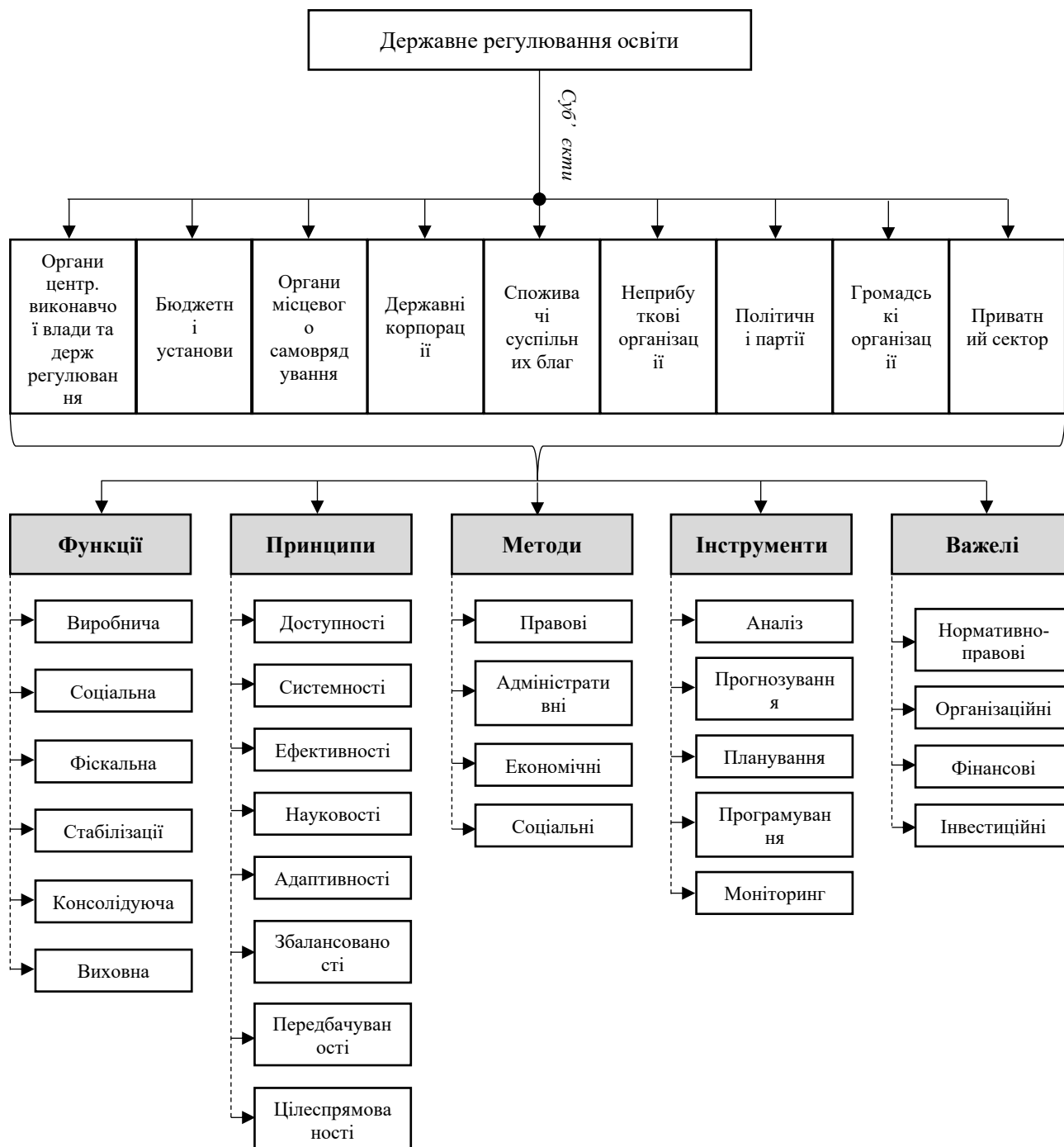

Рисунок 1.8. Методичний інструментарій державного регулювання освіти як суспільного блага.

Джерело: Складено автором на основі [23]

На інститути, що забезпечують діяльність освітньої сфери, також покладаються вирішення проблем, що можуть мати місце при забезпеченні суспільних благ, як наявність «безбілетників», згладження конкуренції за місця та рівня доступності.

Стаття 78 десятого розділу Закону України «Про освіту» встановлює, що держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7% ВВП [7].

Загальний обсяг фінансування середньої освіти формується з бюджетних та позабюджетних джерел, як:

- загальний фонд міського бюджету,
- бюджет розвитку міського бюджету,
- освітня субвенція з державного та обласного бюджетів,
- інші джерела не заборонені законодавством, наприклад:
 - плата за надання освітніх та інших послуг відповідно до укладених договорів;
 - плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб;
 - доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
 - гранти вітчизняних і міжнародних організацій;
 - дивіденди від цінних паперів, відсотки від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектору;

- добровільні/благодійні внески у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;
- тощо.

Освітні субвенції грають значну роль в фінансуванні сфери. Вони були започатковані у 2015 році у результаті децентралізаційних процесів у державі, регламентуються статтею 103² Бюджетного Кодексу України і розподіляються в місцеві бюджети за рішенням Міністерства освіти і науки України на базі формули. З 2017, субвенція спрямовується виключно на оплату праці педагогічних працівників. Заробітна плата іншого (адміністративно-технічного) персоналу і всі інші витрати, не пов'язані з оплатою праці, лежать на місцевих бюджетах [24, 25].

Формула розрахунку субвенції була затверджена Кабінетом Міністрів у 2017 році Постановою №1088. Вона фокусується на врахуванні та усуненні диференціації місцевих мереж шкіл по країні, в першу чергу через розрахункову наповнюваність класів (РНК).

Кожному органу місцевого самоврядування призначається РНК на базі якого здійснюються наступні розрахунки і припущення що включають до прикладу:

- Кількості учнів поділити на РНК – дорівнює розрахунковій кількості класів, що фінансуватиметься, окремо для початкових, середніх та старших класів;
- Кількість класів помножити на навчальний план – показує тижневу кількість уроків, що необхідно профінансувати, враховуючи, що навчальний план визначається на державному рівні, окремо для кожного класу;

- Тижнева кількості уроків поділити на визначене законодавством навчальне навантаження українських учителів – дає необхідну кількість штатних учителів (за врахуванням лише основної тарифної ставки, яка визначає норму педагогічного навантаження як 18 навчальних годин на тиждень), які необхідні для проведення уроків;
- Кількість визначених ставок вчителів помножити на середньорічну заробітну плату вчителя (з податками та соціальними внесками) – у результаті вказує на розмір коштів, необхідних для оплати праці педагогічних працівників протягом року;
- Окремий коефіцієнт збільшує цю суму для покриття заробітної плати педагогічних працівників, які не проводять уроки (керівники шкіл, вихователі тощо).

Для визначення РНК територіальних громад враховуються фактори щільності (кількість учнів середніх шкіл на квадратний кілометр) та сільськості (відсоток мешканців сіл у загальній чисельності населення територіальної громади). Чим вище щільність та нижче сільськість, тим вищий РНК, оскільки такі параметри вказують на наявність більшої кількості шкіл з більшою наповненістю класів, що відповідно потребує вищого фінансування на одного студента.

При щільності учнів 93,7 і більше, РНК за любого ступеня сільськості знаходиться на найвищому рівні у 27,5. До 2021, найвище значення було у міст обласного значення, але після перегляду формули, проведеного МОН, було вирішено відмовитися від такого виокремлення міст, пізніше терміни «міста обласного значення» та «міста регіонального значення» скасовані, а такі населені пункти просто стали «містами» [26]. Натомість було прийнято єдину таблицю для всіх територіальних громад.

Навіть після перегляду, формула не позбавлена певних слабких моментів, як, наприклад, використання лише щільності та сільськості вбачається недостатнім, через серйозну диференціацію локальних шкільних мереж, різноманіття заселення територій та територіальні переміщення пов'язані з війною. Також, все ще складно розрізнити чітко яка частина заробітної плати вчителів має покриватися з субвенцій, а яка лягати обов'язком місцевих бюджетів, аналогічно з фінансуванням груп подовженого дня, індивідуальних або групових додаткових занять, пропонованих владою для вирівнювання рівня учнів, що загубили час через війну, тощо.

$$\begin{array}{l}
 \text{Обсяг освітньої субвенції для громади} = \underbrace{\frac{\text{Кількість учнів в громаді}}{\text{РНК}} \times \text{Навчальний план, год}}_{\text{Кількість нормативних класів}} \div \underbrace{\frac{18 \text{ год (ставка 1 вчителя)}}{\text{Середня ЗП вчителя}}}_{\text{Кількість навчальних годин, які має отримати учень}} \times \underbrace{\text{Середня ЗП вчителя}}_{\text{Кількість ставок вчителів}} \\
 \text{Обсяг коштів, необхідний для оплати праці такої кількості вчителів}
 \end{array}$$

Рисунок 1.9. Принципи роботи Формули розподілу освітньої субвенції.

Джерело: [27]

До лютого 2022 року, система освіти в Україні протягом декількох років була вимушена підлаштовуватись і діяти в умовах пандемії та карантинних обмежень, пов'язаних із поширенням COVID-19. Першочергову важливість в період адаптації мало забезпечення безпеки усіх залучених у навчальний

процес осіб від хвороби, що сприяло переходу до дистанційного навчання та підлаштування існуючих практик та норм, наприклад щодо складання іспитів, до нових реалій.

Практика онлайн навчання, що була усталена у більшості навчальних закладів, у тій чи іншій мірі, стала в нагоді після початку повномасштабного вторгнення. Саме вона дозволила навчальним закладам як скоріше відновити навчання, зібравши разом студентів і вчителів, що роз'їхалися по різних містах і країнам, в одному просторі, що не ставив своїм розташуванням додаткової небезпеки.

Війна також створила необхідність перерозподілити кошти бюджетів, щоб збільшити фінансування потреб армії.

Бюджет на загальну середню освіту складається зверху вниз, тобто формується на вищих рівнях управління держави, області, міста, району і розподіляється вниз на рівень навчальних закладів. В межах «спущеної» суми, відбувається розподіл з першочерговою увагою на обов'язкові витрати.

Для освіти та науки використовуються два основних коди програмної класифікації видатків (КПКВК) – 220 та 221. 220 відповідає Міністерству освіти та науки України та включає видатки на власну діяльність міністерства, галузеві програми, підпорядковані установи тощо. 221, своєю чергою, позначає Міністерство освіти та науки України (загальнодержавні видатки та кредитування) – ці видатки стосуються загальнодержавного рівня і саме вони включають серед іншого субвенції місцевим бюджетам.

У квітні 2022 року набула чинності постанова «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету», що мала під собою скорочення запланованих на 2022 рік видатків загального фонду державного бюджету [28]. Таким чином, Міністерство освіти і науки недоотримало майже

п'ятнадцять мільярдів гривень, включаючи загальнодержавні видатки та кредитування. Зокрема:

- освітня субвенція (код 2211190) того року була скорочена на 10,8 мільярдів гривень;
- з підготовки кадрів закладами вищої освіти та їх забезпечення діяльності (код 2201160) було вилучено 2,1 мільярди гривень;
- загальне керівництво та управління у сфері освіти і науки (код 2201010) було зменшено на 20,3 мільйонів гривень, з яких 14 припадало на оплату праці.

Це також повипливало в загальному на розрахунок субвенції. До прикладу, в 2024 році, розподіл освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснений з урахуванням вимушених тимчасових норм, таких як: виключення додаткових годин навчального плану, зменшення коефіцієнту з 0,9 до 0,89 при коригуванні обсягу, об'єднання інклюзивних класів тощо [29].

Проте, додатково була створена субвенція на реалізацію публічного інвестиційного проекту «Облаштування безпечних умов у закладах, що надають загальну середню освіту», що у тому числі спрямовувалась на створення та облаштування укриттів [30].

В цілому, співвідношення між коштами, що надходять з бюджетних та позабюджетних джерел варіюється залежно від конкретного закладу та регіону. Бюджетні кошти (особливо у вигляді субвенції) становлять основну частину фінансування, тоді як позабюджетні надходження є додатковим ресурсом для покриття специфічних потреб або розвитку матеріально-технічної бази закладів освіти.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», до виключних компетенцій міських рад відносяться складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради,

забезпечення виконання бюджету, внесення змін до нього, затвердження звіту про виконання відповідного бюджету тощо, а також – створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених з цією метою на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням.

У 2024 році, видатки на освіту державного бюджету разом з трансфертами становили 172,0 млрд гривень. В структурі видатків державного бюджету на рік було затверджено 112,5 мільярдів гривень загальнодержавних видатків та кредитування, з яких 80,9% припадало на освітню субвенцію місцевим бюджетам. Проте серед усіх видатків, освітня сфера становила всього коло трьох відсотків. Це певне збільшення порівняно з попереднім роком, коли видатки Міністерству освіти і науки склали коло 2,66%, у той же час на субвенцію припадало коло 97%.

В структурі доходів місцевих бюджетів, перше місце з року у рік займає податок на доходи фізичних осіб – у 2024, він склав 36,3% від всіх доходів; субвенції з державного бюджету, які за своєю природою є не власними доходами, а коштами на покриття делегованих повноважень, зокрема у сфері освіти, склали 19%, зайнявши друге місце [31].

Освіта залишається стабільним пріоритетом місцевих бюджетів. У тому ж році, видатки місцевих бюджетів склали 701,3 мільярдів гривень. 41% від усіх витрат пішов саме на освітню галузь. У розрізі років, приріст з 2021 на 2024 рік становив +13,9%, враховуючи падіння у 2022.

Розподіл за економічною класифікацією, перевага віддається поточним видаткам – лише приблизно 7,6% з усіх видатків на освіту місцевих бюджетів було скеровано на розвиток: будівництво, реконструкцію та капітальні

ремонти шкіл, дитсадків, закладів профосвіти тощо. Приймаючи до уваги невідповідність приміщень вимогам безпеки, руйнування шкіл, в цілому застарівання інвентаря, це вбачається недостатнім у довгостроковій перспективі.

Серед позабюджетних джерел фінансування можна виділити:

- Благодійні внески від підприємств, організацій, фондів, фізичних осіб тощо у грошовому виразі (також можуть бути представлені послугами чи фізичними засобами) та гранти у тому числі від міжнародних організацій;
 - восени 2024 р. ЮНІСЕФ передали грошової допомоги на загальну суму в 203,35 мільйонів гривень, що була розподілена між 700 закладами освіти [32].
- Господарська діяльність закладів освіти:
 - наприклад, надання в оренду шкільних приміщень/майданчиків для проведення заходів або діяльності сторонніх організацій;
 - надання платних послуг.
- Проектна та конкурсна діяльність;
- Партнерство з бізнесом та громадами.

Розмір зібраних коштів позабюджетним чином варіюється в залежності від активності соціально-громадської діяльності навчального закладу та його представників, місцезоташування, фінансовий рівень школи, розміри доходів батьків учнів, наявність зв'язків з іноземними партнерами, обмеження через бюрократичні процедури використання цих коштів тощо.

Такі кошти переважно використовуються на:

- Покращення матеріальної бази:
 - ремонт приміщень;

- заміна оновлення меблів та технічного інструментарію;
- обігрів, утеплення, заміну вікон і дверей у зимній період;
- ремонт інженерних мереж (водопровідних, опалювальних, електричних, вентиляційних, каналізаційних);
- транспортування та зберігання закупленого обладнання, запчастин, матеріалів і пального тощо;
- Оплата позашкільних активностей та фінансування заходів:
 - факультативи, гуртки, додаткові заняття тощо;
 - екскурсії, конкурси, святкування тощо;
- Підвищення кваліфікації педагогів;
- Запровадження інновацій:
 - імплементація/оновлення освітніх платформ, оплата програмного забезпечення тощо.

Проте, відсутність єдиної системи обліку та звітності щодо позабюджетних коштів ускладнює їх підрахунок та, відповідно, оцінку їхнього реального впливу на фінансове забезпечення шкіл, а нерівномірність у залученні позабюджетних коштів призводить до поглиблення диспропорцій у фінансуванні між різними закладами освіти навіть у межах одного міста.

За іншими принципами фінансування функціонують приватні школи, сектор яких розвивається паралельно з державним. В останні роки набирає швидкої популярності навчання в приватних школах – розподіл дітей по державним та приватним школам значно змістився з 2015 року. Тоді, як десять років назад на приватні школи приходилось всього 0,5% учнів, в 2024 цей відсоток зріс до 2,2%, знизивши відвідуваність державних шкіл. Це зростання відбувається переважно завдяки збільшенню кількості приватних закладів, яких тільки за останні п'ять років стало вдвічі більше. На кінець 2024

навчального року, кількість закладів освіти, заснованих на приватній власності, сягнула 454 одиниць по всій Україні, що на 48 закладів більше ніж рік до того. На противагу, кількість державних шкіл зменшується з 2015 року.

Найбільша кількість приватних шкіл припадає на Київ, їх частка в 2024 році сягнула 34,8%. Наступна за розміром частка припадає на Київську область (13,9%). Спільною рисою приватних шкіл в інших містах зі школами в Києві є наявність доповненої навчальної програми. Окрім стандартних шкільних предметів, школи пропонують додаткові напрямки навчання. Серед них, зокрема Science&IT (поглиблене вивчення природничих наук та IT-напрямків).

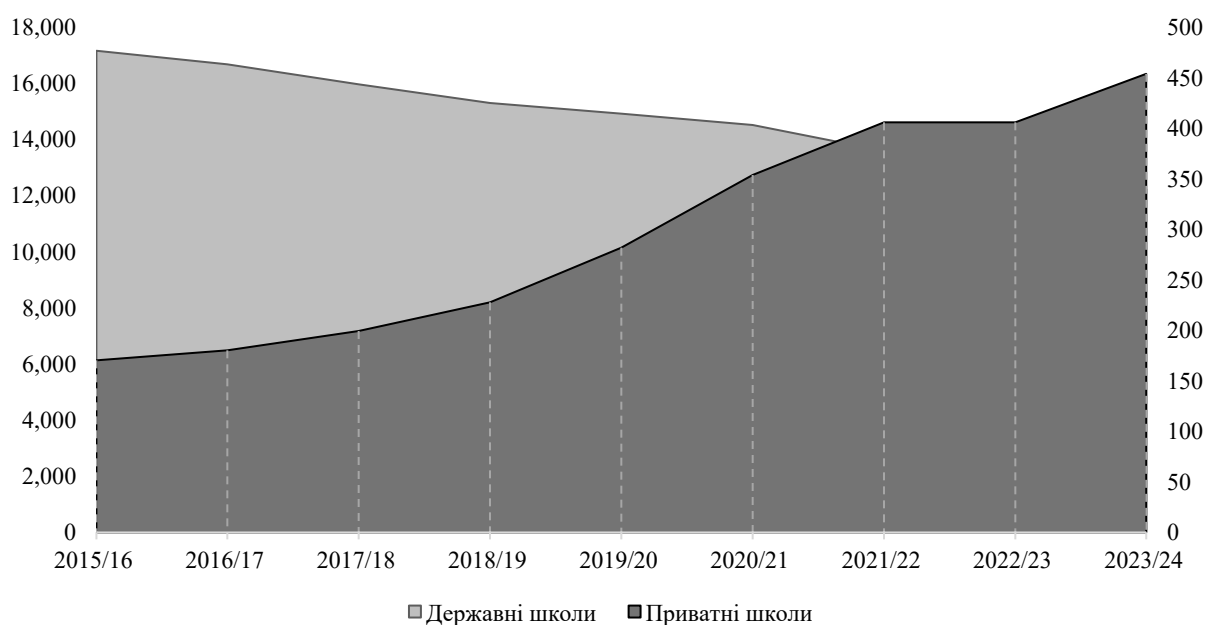

Рисунок 1.10. Кількість закладів освіти у державній та приватній власності в Україні, 2015 – 2024, одиниць.

Джерело: Складено автором на основі [12]

Також серед приватних шкіл є такі, що пропонують білінгвальну освіту, широкий вибір іноземних мов для вивчення та підготовку до міжнародних

екзаменів. З іншого боку, в інших містах пропозиції розширених програм є менш розповсюдженими, а також часто представлені у приватних школах, що належать до мережі шкіл, з центром у Києві.

Існує попит на комбіновані заклади з дитячими садками. Близько половини приватних шкіл Києва мають у своєму складі дитячий садок або будь-яку іншу форму дошкільної підготовки. Хоча станом на початок 2024 р. у дитячих садках Києва було понад 6 000 вільних місць, ще до початку повномасштабного вторгнення у місті не було жодного дитсадку без черги.

Найбільша концентрація приватних шкіл у центральних районах – Шевченківському, Печерському та Подільському. Серед районів з найменшою концентрацією – Деснянський, Оболонський, Голосіївський, Святошинський та Солом'янський, навіть при тому, що два останніх серед лідерів як по народжуваності, так і по кількості дітей на школу.

Більшість приватних шкіл Києва мають дистанційну форму навчання паралельно з очною, деякі – суто дистанційний формат. В середньому група одного класу містить від 10 до 16 учнів, що дозволяє рівномірно розподілити увагу між учнями.

У рейтингу шкіл за результатами НМТ 2024, опублікованого Освіта.ua, у ТОП-5 на першому та третьому місцях знаходяться приватні школи: Міжнародний ліцей «Глобус» та Центр освіти «Оптіма» [22].

Приватні школи, у своїй суті пропонують те, чого не вистачає державним в очах батьків – індивідуальний підхід, менше співвідношення учнів на одного вчителя, різноманітність позашкільних активностей, додаткову безпеку та комфорт, високе матеріальне та технічне забезпечення, програми обміну, престиж та вищі можливості вступу до вищого навчального закладу тощо.

Висновки до Розділу 1

Розділ 1 фокусується на основних засадах функціонування середньої загальної освіти як суспільного та приватного блага, у тому числі розглядаючи її соціально-економічну роль для громади та держави.

Освіта, зокрема середня, є класичним прикладом суспільного блага. У той же час, на практиці властивості суспільного блага мають перешкоди у повноцінному проявленні через обмеженість ресурсів, нерівномірність доступу, демографічні виклики та умови війни. Як результат, освітня система може набувати ознак квазі-суспільного блага з підвищеним рівнем виключеності в певних регіонах.

Соціально-економічна роль середньої освіти має мультиплікативний відкладений ефект та багатовимірність. Освіта формує людський капітал, його продуктивність, наповнює економіку професійно-різноманітною робочою силою, впливає на рівень конкурентоспроможності країни та, відповідно, на темпи економічного зростання.

Проте, аналізуючи освіту у розрізі надавачів освітніх послуг – викладачів – можна зробити висновок про очевидний брак професійних кадрів, непопулярність педагогіки, збільшення середнього віку викладача, надмірне навантаження на одного робітника, гендерну нерівномірність та фінансову непривабливість такого кар'єрного шляху.

Проблеми з вчителями відображаються на учбових результатах учнів, особливо у порівнянні з країнами Європейського Союзу, за дослідженням PISA. Але варто зазначити, що чималого впливу також було завдано кризовими ситуаціями останніх п'яти років – пандемія COVID-19 за якою послідувало повномасштабне вторгнення. Україна втрачає школи, вчителів та

учнів через вторгнення росії. Психологічний стрес та фізична загроза створюють додаткових перешкод, що видно з результатів іспитів та міжнародних досліджень.

Це додало додаткових причин до активного розвитку приватних шкіл – кількість закладів приватної власності, що надають середню освіту, стала вдвічі більшою порівняно з роками до COVID-19. Почала формуватися роль освіти як приватного блага. Проте, приватний учбовий заклад є і має бути привілегією. Усі діти громадяни України чие право і обов'язок на отримання середньої освіти законодавчо закріплено, мають мати доступ до отримання якісної послуги від державних учбових закладів, не зважаючи на фінансовий добробут їх родини, місця проживання та кризового навколишнього стану. Якість освіти та умови навчання в публічних шкіл високою мірою залежать від ступеня та достатності фінансування освіти й ефективного розподілу наданих коштів.

Незважаючи на реформування у галузі, освіта все ще глибоко недофінансовується, що напряду впливає на розмір та професійну підготовку робочої сили, якість послуг що надаються, умови навчання та макроекономічному рівні стримує економічний розвиток держави.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ

2.1 Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення середньої освіти в Україні в регіональному розрізі

За функціональною класифікацією видатків, видатки на освіту мають загальний код 0900 та розбивається на: дошкільну освіту, загальну середню освіту (заклади загальної середньої освіти та спеціалізовані), професійну тощо

Аналізуючи видатки зведеного бюджету на освіту у розрізі їх відношення до ВВП, можна помітити поступове зростання їх ваги до 2020 року, з наближенням до 7% ВВП, встановленого Законом України у 2017 році. Коли почалася пандемія COVID-19, відбулося відповідне падіння на 0,22 процентних пункти у 2021, оскільки фінансові ресурси перенаправлялися на медицину та підтримку економіки, яка постраждала внаслідок перекриття кордонів, призупинення імпорту та експорту, паузи на виробництвах та в сферах надання послуг. Аналогічне падіння відбулось і з повномасштабним вторгненням. У період з 2021 по 2023, не спостерігалось зростання видатків, яке було з 2016.

Видатки на загальну середню освіту мали найбільш питому вагу в усі роки – їх частка в видатках на всю освіту коливається на рівні 46 – 48%. Видатки зазнали дуже незначного падіння в грошовому вираженні у 2023 зі швидким відновленням у 2024 – становили 178,5 мільярдів гривень.

У Державному Бюджеті на 2025 рік, виділено 198,9 млрд грн на освіту, 103,2 млрд грн з яких складають освітню субвенцію і ще 12 підуть на доплату

вчителів. Навіть при тому, що освіта залишається пріоритетом місцевих бюджетів та на неї виділяється майже сорок відсотків видатків, показники знизились порівняно з до-2015 роком, коли почались активні децентралізаційні процеси і була запроваджена державна субвенція.

Децентралізаційна реформа почала діяти в 2014 році, з нею значна частина обов'язків щодо фінансування закладів загальної середньої освіти була спущена з центрального державного рівня до органів місцевого самоврядування. На цей момент саме органи місцевого самоврядування виконують повноваження щодо планування, розподілу та контролю бюджетних коштів для шкіл, позашкільної освіти, інклюзивного навчання тощо.

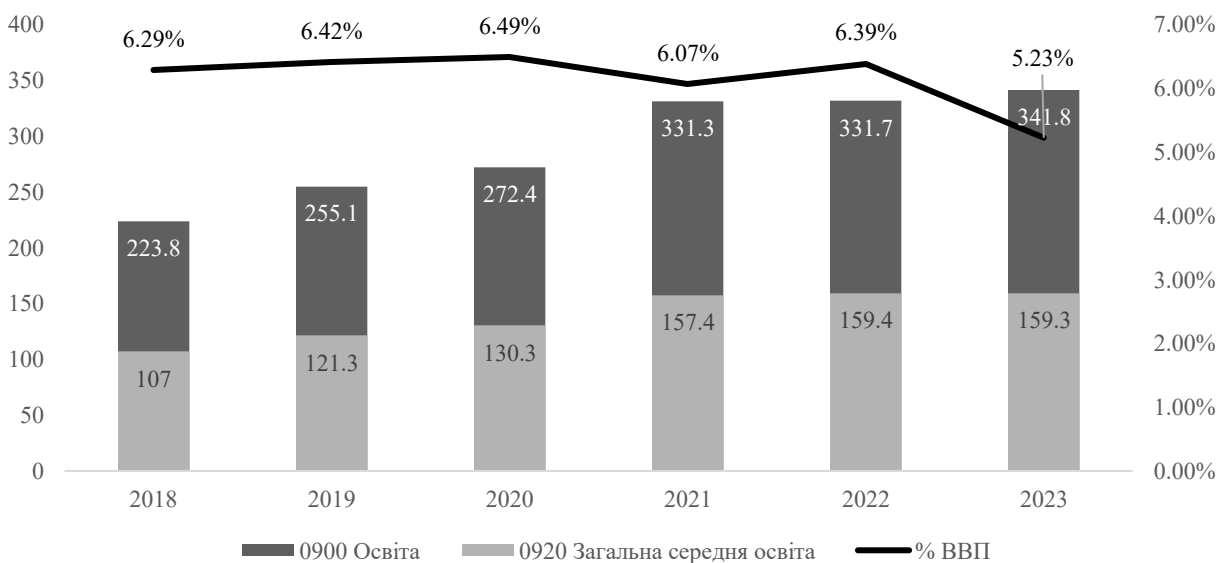

Рисунок 2.1. Видатки зведеного бюджету України на освіту в 2018–2023 рр., мільярдів гривень, % ВВП.

Джерело: Складено автором на основі [35, 36]

Обсяги трансфертів місцевим бюджетам відображують волатильність фінансової підтримки у кризові часи. Міста стабільно пріоритезуються та отримують збільшення у фінансуванні через скорочення власних доходів і зростання витрат, у тому числі пов'язаних із необхідністю додаткових коштів на відбудову та/або відновлення зруйнованої інфраструктури (наприклад коли мова йде про великі міста як Київ, Львів, Одеса тощо, які не знаходяться поряд з фронтовою лінією, регулярно стають цілями обстрілів росії).

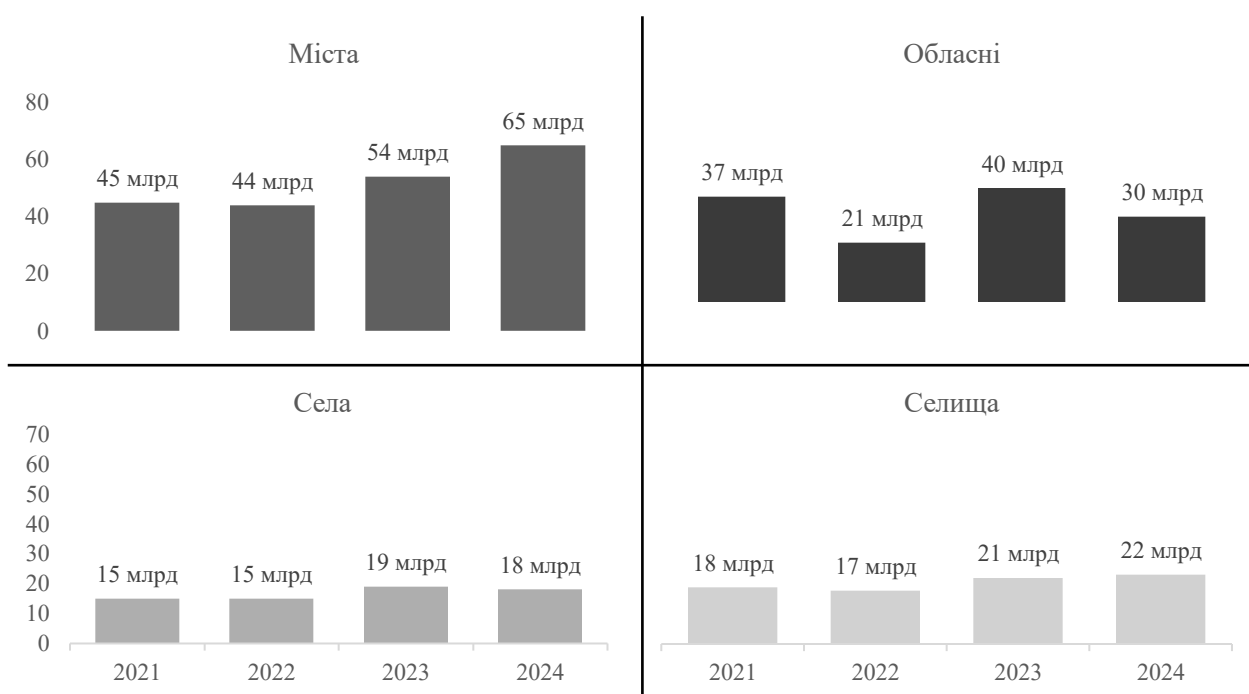

Рисунок 2.2. Обсяги трансфертів місцевим бюджетам за 9 місяців 2021 – 2024 рр., млрд грн.

Джерело: Складено автором на основі [31]

Села та селища також показують стабільну динаміку – не позитивного тренду, а відсутності змін – вони отримують значно менші трансферти ніж міста та області. Підвищення обсягів наповнення бюджету на декілька

мільярдів у 2023 році, проте, може свідчити про наміри підтримки громад, фінансування відновлення та видатків для забезпечення належного рівня життєдіяльності громад.

Обласні бюджети найбільш нестабільні. Трансфери для них були різко скорочені у 2022 та 2024 роках на 43% та 25% відповідно – на них найбільше повипливав перерозподіл бюджетних коштів, більше яких було направлено військовим, на гуманітарну допомогу та відновлення інфраструктури тощо.

Аналізуючи офіційні трансфери, зокрема субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у розрізі областей, з 2018 по 2024 рік, яскраво вираженим є тренд на зменшення сумарних субвенцій в кожену область з одночасним зростанням розміру освітньої субвенції.

У Додатку А містяться згруповані в одній таблиці дані по розмірах субвенцій з державного бюджету місцевим та розміри освітніх субвенцій по двадцяти чотирьох регіонах України та місту Києву, виключаючи Автономну Республіку Крим, яка не отримувала трансфертів з державного бюджету України у визначені роки. Регіонально області були розподілені стандартно:

- Центральні області: Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська та Черкаська;
- Західні області: Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Закарпатська, Хмельницька та Чернівецька;
- Східні області: Харківська, Донецька, Луганська;
- Північні області: Житомирська, Чернігівська, Київська, місто Київ, Сумська;
- Південні області: Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька.

У 2018 році освітня субвенція становила від 18,5% (у Східних областях) до 24,6% (у Західних областях) від всіх субвенцій, наданих державою місцевим бюджетам. Діапазон відсоткового вираження за сім років змістився до від 71,2% (у Північних областях) до 84,3% (у Західних). Кардинальні зміни відбулися у 2020 році і збереглися досі – він приніс суттєве скорочення субвенцій загалом, але зменшення оминуло освітню субвенцію, через що її вага збільшилась на щонайменше 26 процентних пунктів.

За визначений період найбільше субвенцій було отримано центральними областями – в середньому ними було отримано 7,5 мільярдів гривень. Найбільше середня освітня субвенція також була отримана ними – в середньому 3,7 мільярдів гривень за сім років (Додаток Б).

Рисунок 2.3. Розміри субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам та відсотковий розмір освітньої субвенції в них, середнє по областях в межах регіонів, 2018 – 2024 рр., млн грн.

Джерело: Складено автором на основі [35]

Освітня субвенція становить найменшу частку в доходах у областях на сході країни. Вона все ще на першому місця за розміром серед всіх інших субвенцій, але в цьому регіоні, порівняно з іншими, набагато більший відсоток займає субвенція на реалізацію проєктів (об'єктів, заходів), спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії. До порівняння, у 2024 році, вага цієї субвенції у Харківській області становила 17,25%, у той час, як у Сумській, яка ділить з Харківською кордон, вона важила 3,86%.

Навпаки, серед трансфертних доходів областей, розташованих на заході, освітня субвенція займає 56% – найбільша вага серед п'яти регіонів (Рис. 2.3).

Областями, що отримали найбільші освітні субвенції в номінальному значенні в минулому році, були Дніпропетровська та Львівська з субвенціями в 7,9 та 7,8 мільярдів гривень відповідно. За ними слідували Одеська область (6,7 млрд грн) та місто Київ (6,5 млрд грн). Більшість областей отримала трансферти у розмірі від 3 до 4 мільярдів гривень. Найменші субвенції на освіту у 2024 отримали Херсонська та Луганська області – 1,9 мільярдів та 676 мільйонів гривень кожна.

Не зважаючи на зростання ваги освітньої субвенції, її гривневий розмір не збільшився не більше як на 35% – 45% для більшості областей. Найбільша різниця спостерігається у Києві в 56% між 2018 та 2024 роками, з CAGR 12,5%. Також, в усіх областях сталося падіння трансфертних надходжень категорії, що досліджується, у 2023 році.

Першочерговий вплив на розмір субвенцій завдає кількість шкіл та кількість учнів в області – відповідно, найвищі обсяги фінансування мають регіони з найбільшою кількістю учнів. Київ є виключенням, оскільки має менше закладів, але високі трансферти. Рівень фінансування на одного учня, проте залишається низьким – приблизно 16 тисяч на учня, у той час як середнє по країні складає понад 24 тисячі гривень.

Найменші трансферти та найменша кількість шкіл та учнів у східних регіонах з активними бойовими діями, там знизилась кількість учнів у тому числі через окупацію територій, осіб, що виїхали та загинилих:

- Харківська: 264 тис учнів у 2018, скоротилися до 224 тис у 2023, шкіл стало 629 з 746.
- Донецька: 162 тис учнів у 2018, скоротилися до 90 тис у 2023, шкіл стало 275 з 521.
- Луганська: 54 тис учнів у 2018, скоротилися до 23 тис у 2023, шкіл стало 85 з 280.

Проблемою, яку необхідно відмітити, є факт тощо, що навіть при субвенційних виплатах, які направляються виключно на оплату праці педагогів, до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів продовжують надходити звернення щодо недостатності коштів для повного забезпечення всіх наявних вчителів зарплатою, навіть за встановленими низькими тарифами на ставку. Наприклад, у жовтні 2024 року, було висунуто звернення Київською міською радою на пленарному засіданні III сесії, метою якого було забезпечення «гідної оплати праці педагогічним та науково-педагогічним працівникам» [37]. Заступником голови постійної комісії з питань освіти і науки, зокрема, було підкреслено високі ризики майбутніх втрат кадрів у сфері освіти через неспівставність розмірів зарплат з навантаженням професії та високими ризиками, у наслідок яких ситуація з падінням якості освіти погіршиться ще більше.

Доплата педагогічним працівникам була передбачена державним бюджетом ще у 2024, але не реалізована на початку року. Незабаром після звернення, було опубліковано листа та додатку від Міністерства освіти і науки України від 31.12.2024 №1/24704-24 «Про встановлення доплати відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 08.11.2024 № 1286». Відповідно до

листа, «доплата за несприятливі умови праці» передбачається для всіх вчителів працівників ЗЗСО державної і комунальної форм власності, включаючи працівників дошкільних підрозділів, якщо вони входять у складі ЗЗСО, незалежно від форми організації праці (очна або дистанційна) та місця перебування працівника (в Україні або за кордоном), за умови активного трудового договору за яким щомісяця нараховується заробітна плата.

Доплати встановлені у два етапи:

- Січень – червень: перша частина субвенції в обсязі 4 621 828,3 тис. гривень (з 12 мільярдів) розподіляється між обласними бюджетами та бюджетами місцевого самоврядування. Педагогічні працівники щомісячно отримують доплати у 1300 гривень.
- Липень – грудень: друга частина субвенції буде розподілена відповідно до окремого рішення Уряду, що буде спиратися на кількість педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти на початок 2025/2026 н.р. Щомісячні доплати для педагогічних працівників збільшаться вдвічі та будуть становити 2600 гривень.

Однією з причин недоотримання заробітних плат можуть бути похибки при розрахунках субвенції в цілому. Як було зазначено, методи розрахунку, формули, фактор першочергової значимості мінялися не раз і все ще зазнають коригувань та визнається, що враховуються не всі фактори через складнощі збору настільки детальної демографічної статистики, особливо за умов війни.

Наразі, формула відштовхується від кількості учнів, які відвідують школи на території місцевого бюджету, та розрахункової наповненості класів, але не враховує у достатній мірі вчителів та їх ставки. Чим менша школа, тим нижчі виплати вона має отримати, не зважаючи на кількість педагогічного персоналу в закладі. Це створює певний парадокс, оскільки субвенція існує

для покриття зарплат вчителів, але не враховує наповненість педагогічного персоналу на заклад.

Освітня субвенція мононаправлена та навіть за наявності певного регулювання конкретно її, відсутність чіткого регулювання та нормативів щодо забезпечення закладів освіти, призводять до нерівномірності розподілу фінансових коштів державного та місцевих бюджетів. Матеріально-технічне забезпечення ЗЗСО також покладається майже виключно на рахунок органів місцевого самоврядування. Для деяких програм виділяються субвенції, як було, наприклад, з будівництвом та ремонтом укриттів у 2024 році. Враховуючи, що фінансова спроможність відрізняється від громади до громади, можливостей досягнення рівномірного, такого що дійсно задовольняє потреби, майже неможливо у сьогоденних реаліях.

Оскільки частина шкіл недоотримує грошового забезпечення, а частина приймає свідоме рішення щодо зменшення витрат з тих чи інших причин, ці обов'язки щодо матеріального забезпечення можуть частково бути перекладеними на батьків.

2.2 Розвиток сфери приватних шкіл та посилення ролі середньої освіти як ринкового блага

Кількість закладів середньої освіти в Україні неспинно зменшується. Порівняно з 2018 роком, у 2023 число шкіл зменшилось на 18,2% з 15 521 закладу до 12 701 лише за шість років. Подібний тренд спостерігається в усіх регіонах, хоча і з різною інтенсивністю:

- Центральний регіон – падіння на 16,5% (з 3 222 до 2 692);
- Західний регіон – падіння на 15,2% (з 5 629 до 4 775);
- Східний регіон – падіння на 36,1% (з 1 547 до 989);

- Північний регіон – падіння на 11,8% (з 2 829 до 2 494);
- Південний регіон – падіння 23,7% (з 2 294 до 1 751);

Найменший спад в північних областях спричинений зростанням кількості учнів у столиці (з 301 193 осіб до 336 423 у 2023/24 н.р.). У відповідь на попит на нові місця в класах, зросла кількість ЗЗСО до 590, тоді як ще п'ять років тому у Києві їх налічувалось на 85 одиниць менше.

Не в останню чергу це зростання було спричинено збільшенням кількості закладів освіти, заснованих на приватній власності: на момент минулого року сумарно було зареєстровано 454 шкіл по всій країні (на 48 закладів більше ніж у 2022/2023 н.р.), з яких 34,8% припадає на Київ, а 13,9% на Київську область.

У порівнянні з Києвом попит на приватні школи суттєво менший у Львові, Одесі та Дніпрі. Натомість у Харкові попит навіть більший, ніж у Києві. Кількість приватних закладів у Харкові в рази менша ніж у Києві – 26 проти 158, проте учнів на один заклад більше – 348 у Харкові та 236 у Києві, що також може свідчити про кількість учнів на клас та ступінь навантаження на вчителів.

Приватні школи в Україні почали з'являтися з 1991 р., зокрема у Києві. Так, у 1991 році були утворені ліцей «Гранд», гімназія «Гармонія», Київський ліцей бізнесу та ін. В залежності від політично-економічного стану країни, популярних наративів, розвитку держави змінювалася призма погляду на приватні заклади, але основним завжди залишалось знаходження в них для дитини того, що на думку батьків, може бути недоотриманим у державній. До двохтисячних це було про розкриття потенціалу, увагу до творчих проявів, заглиблення в окремі науки, до пандемії мова йшла про індивідуальний підхід, орієнтацію на вступ за кордоном та інклюзивність.

У жовтні-листопаді 2020 року дослідницькою агенцією «Vox Populi Agency» на замовлення Державної служби якості освіти України в рамках ініціативи «Система забезпечення якості освіти», яка впроваджується в рамках проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), було проведено дослідження «Що думають про якість роботи школи і якість освіти директори шкіл, учні, їхні батьки та освітні експерти» для якого було опитано 59 директорів, 1560 учителів, 1631 батьків, 899 учнів і 752 експерти з 60 шкіл, розташованих в 13 областях [38].

На питання «Що з переліченого свідчить про те, що школа надає якісну освіту?» 71% батьків відзначили цікавість навчання, за яким послідували всебічний розвиток учнів (54%) та оволодіння ключовими компетенціями (50%) (Рис. 2.4).

Рисунок 2.4. ТОП критеріїв якості освіти у школі на думку батьків

Джерело: Складено автором на основі [38]

На, пов'язане з попереднім, питання про чинники, що впливають на якість освіти у школі, батьки зазначали як вкрай важливі кваліфікацію вчителів та комфортне і безпечне середовище для дітей, що має під собою відсутність булінгу, знущань, цькування та дискримінації за ознакою статі, релігії, фінансових статків родини, місця проживання тощо (Рис. 2.5).

Рисунок 2.5. Критерії, які найбільше впливають на якість освіти, на думку батьків

Джерело: Складено автором на основі [38]

При виборі школи, більшість батьків спиралась на професійність педагогічних кадрів (56%), позитивний імідж школи (52%), також розташування, зокрема близькість до місця проживання або роботи (49%).

Після початку повномасштабного вторгнення одним з головних критеріїв вибору школи стала безпека дитини, відповідна змога та оснащеність закладів забезпечити цю безпеку в умовах очного навчання, та загалом адаптація освітнього процесу до умов війни: наявність укриттів, їх стан, стабільність електропостачання та інтернету, надання психологічної підтримки тощо.

Пріоритетним серед іншого визначається наявність можливості надання школами якісного дистанційного або змішаного навчання – за результатами «Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023» проведеного Державною службою якості освіти України, у тому році кількість учнів, що навчаються онлайн збільшилась у 43 рази з 0,41 % до 18,88% (з 17 669 до 772 909).

Зріс попит на індивідуальні форми навчання з 1,32% у 2021 році (який і так був достатньо високим через пандемію) до 4,33% у 2023 році. Найбільший

перехід від інституційної форми відбувся у східному та південному регіонах. У областях цих регіонів школи переважно надають освіту дистанційно 86% та 78% відповідно, порівняно, наприклад, з 15% у західних областях. 55% та 39% здобувають освіту на дому за результатами анкетування керівників ЗЗСО.

На базі даних інформаційного освітнього ресурсу «Osvita - Рейтинг шкіл Києва за результатами НМТ 2024 року», дослідження інформаційного агентства УНІАН, ділового інтернет-видання The Page та даних з онлайн-платформи з підбору приватних освітніх закладів в Україні SchoolNavigator, було виділено ТОП 20 приватних закладів середньої освіти у Києві [22, 39, 40, 41]. Їх можна умовно розділити на чотири основних категорії:

Іноземні школи: мають пряме партнерство з іноземними закладами або їх філіями:

- AISU – American international school and university
 - 451 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* навчання англійською мовою за програмою Міжнародного бакалаврату; диплом IB DP Міжнародного бакалаврату; супровід вступу до ВНЗ за кордоном;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* басейн з озоновим очищенням води без хлору, ортопедичні меблі, сучасні інтерактивні панелі, система відеонагляду та охорона, бібліотека, спортивний майданчик тощо;
- BISU – Британська приватна школа
 - 635 200 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* навчання за програмами IB Diploma або A-level; іспити на міжнародний сертифікат IGCSE; білінгвальне викладання; супровід вступу до ВНЗ по всьому світу;

- *Матеріально-технічне забезпечення:* укриття, Ігрові LEGO-зони, хімічні лабораторії, комп'ютерні класи тощо;
- **EFI – Міжнародна французька школа**
 - 250 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* французькі та англійські дипломи DNB, DELF, PTE, GRADE; викладання англійською, французькою, українською; офіційна ліцензія LabelFrancEducation;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* театральна студія, мультимедійні дошки, укриття, кімната для сну, паркінг, художня майстерня тощо;
- **DSK – Німецько-українська міжкультурна школа**
 - 332 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* отримання Німецького мовного диплому (Шпрахдіплом) та Кембриджського сертифікату знання англійської мови; стандарти німецької освіти; предмети викладаються носіями німецької мови;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* укриття, комп'ютерні класи, зони для відпочинку, ігрові майданчики тощо;

Технологічні школи: орієнтується на та просувають STEM, часто мають спрямованість на поглиблене вивчення програмування, математики тощо;

- **IT STEP SCHOOL**
 - 133 560 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* інтеграція ІТ-технологій, гейміфікація навчання; поглиблена англійська та ІТ: програмування, дизайн, мережі, створення ігор, сайтів, розробка мобільних додатків; екскурсії до компаній, створення стартапів, програма розвитку

підприємництва, підтримка і супровід дитини куратором, відсутність домашніх завдань;

- *Матеріально-технічне забезпечення:* укриття, класи віртуальної реальності, видача персональних планшетів, окуляри віртуальної реальності для уроків біології, географії, історії та астрономії, відеоспостереження та охорона тощо;
- Future School of Technology
 - 126 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* впровадження ІТ, робототехніки та Embedded-програмування в стандартні предмети; опанування щонайменше однієї мови програмування; вибір спеціалізації з 10 класу; поглиблене вивчення англійської; щорічний конкурс стартапів, екскурсії;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* укриття, сучасні лабораторії, басейн, відеоспостереження і охорона, STEM-майданчик, зони для відпочинку тощо;
- Центр освіти "Оптіма"
 - 31 500 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* найбільша дистанційна школа України з високим середнім балом НМТ 2023 по Києву (3 місце); освітні кейси, навчальні мультфільми, навчальні комп'ютерні ігри, моделі 3D; англійська мова з Oxford University Press; індивідуальний підхід, доступ 24/7; програма "вільний слухач", без відрахування з очної школи; програми для дітей, які потребують особливої уваги та постійної підтримки психологів і логопедів тощо.

Міжнародні школи: ті, у чій освітній програмі вмонтовані компоненти програм іноземних. Акцентують увагу на вивченні мов та отриманні

міжнародного диплому для вступу закордоном, але також намагаються притримуватись високого стандарту якості української освіти. Зосереджуються на всебічному розвитку учня та індивідуальному підході (як правило не більше 15 учнів у класі), цифровізують процес та готують до ЗНО, НМТ, ДПА;

- PSI – Печерська міжнародна школа
 - 800 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* викладання трьох програм International Baccalaureate (IB): PYP, MYP та DP; пропонують додаткову загальноосвітню програму затверджену МОН;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* укриття, зелена зона, зона скелелазіння, музична та танцювальна зали, басейн, хімічна лабораторія тощо;
- Міжнародний ліцей Глобус
 - 250 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують:* інтегрована Кембриджська міжнародна програма; білінгвальне викладання; розширене вивчення ІТ; додаткова друга іноземна;
 - *Матеріально-технічне забезпечення:* трансфер з будь-якого району Києва, п'ять спортивних зал (включаючи тренажерний зал, зал боротьби та єдиноборств, танцювальний зал, футбольний зал та вуличний стадіон), два басейни (олімпійський та дитячий), шість комп'ютерних класів, сертифіковане укриття з можливістю проведення повноцінних занять, смарт-дошки; кондиціонування та припливно-витяжна вентиляція п'ятого рівня тощо;
- Ukrainian Global School

- 324 500 грн/рік для середньої школи на момент 2023/2024 н.р.;
- *Пропонують*: програми Cambridge International School; орієнтир на міжнародні відносини та бізнес, програма STEM, орієнтована на інтеграцію точних дисциплін і творчості, білінгвальне навчання, програма фінансової грамотності для учнів початкової школи тощо;
- *Матеріально-технічне забезпечення*: STEM майданчик, зона скелелазіння, кімната для сну, VR/AR простір, арт студія тощо;
- Академія А+
 - 240 000 грн/рік для старшої школи на момент 2023/2024 н.р.;
 - *Пропонують*: білінгвальні класи; програма LifeLong Learning під час дистанційного навчання; освітні студії (робототехніка, театр, хореографія, музика, логіка); дипломна програма International Baccalaureate, програма американського диплому;
 - *Матеріально-технічне забезпечення*: трансфер до школи, Центр корекції мовлення, музична та спортивна школи тощо;

Інші: популярні з різних причин заклади, що переважно не мають конкретного фокусу у навчанні, але підтримують високий рівень конкурентоспроможності коштом інших переваг. Спрямовані на надання учням окрім основної програми навчання, що від школи до школи може містити такі курси як програмування, громадянська освіта, робототехніка, комунікація та ін. Школи часто володіють обладнанням для організації ефективного навчального процесу у лабораторіях, комп'ютерних класах та творчих студіях. Пропонують стажування в українських та міжнародних компаніях, програми з отриманням подвійного свідоцтва про середню освіту та вивчення іноземних мов з носіями. Ця категорія найнаповненіша, школам у ній можна надати такі короткі характеристики:

- Новопечерська школа – 443 100 грн/рік. Серед іншого надають Ukrainian-Canadian Program;
- Think Global – 168 000 грн/рік. Надають додаткові уроки з Computer Science та мають розмовний клуб англійської з носієм;
- КМДШ – 343 800 грн/рік. Орієнтація на STEM – поглиблене вивчення точних наук, програмування та англійської; супровід тьюторів;
- Ліко-школа – 454 700 грн/рік. Dual Diploma з Arizona State University для середньої школи, напрями технологічного профілю для старшокласників;
- Базис – 360 000 грн/рік. Відома спеціалізацією в природничих науках та поглибленим вивченням англійської мови.
- КМДШ GRAND – 480 500 грн/рік. Ліцей з профільним вивченням математики та природничих наук та поглибленою англійською освітою.
- Європейській колегіум – 144 000 грн/рік. Школа з високим проникненням цифровізації – мобільний додаток, чат-боти, матеріали в LMS тощо.
- Олександрійська гімназія – 385 000 грн/рік. Інноваційна приватна гімназія із класичним підходом до освіти, яка давно на ринку.
- Mainstream – 155 000 грн/рік. Уроки іноземних мов проводяться дистанційно з вчителями-носіями з HANSA та Humboldt-Institut, подвійний атестат України і США.

Окремою категорією приватних шкіл, які проте майже не вибиваються на верх рейтингів, є релігійні школи, як, наприклад, приватний християнський ліцей «Ріка життя». Відповідно до статті 31 Закону України «Про освіту»,

заклади освіти, засновані на приватній власності, зокрема започатковані релігійними організаціями, мають право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності [7].

Більшість християнських навчальних закладів є членами Міжнародної асоціації християнських шкіл (МАХШ) та/або Міжнародної асоціації розвитку християнської освіти (МАРХО). На цей момент, відповідно до довіднику членів МАХШ у Європі, п'ять українських шкіл є членами асоціації [42].

Відповідно до аналізу 20 найпопулярніших приватних шкіл Києва, можна виділити такі фактори привабливості, через які батьки обирають віддати дітей у приватний заклад замість державного:

- **Акцент на безпеці дитини**, про що часто зазначається на сайтах установ: укриття, відеоспостереження, охорона, психологічна та тьюторська підтримка;
- **Переважання практико-орієнтованих програм навчання**, наприклад розвиток прикладних навичок через залучення спеціалістів з різних сфер, екскурсії, позашкільні проекти;
- **Школи повного дня** з додатковими гуртками за інтересами (пропозиції студій за різноманітними напрямками: творчість, спортивні секції, ІТ, бізнес тощо);
- **Англійська мова використовується як основна** через двомовні освітні програми та спілкування з носіями мови, які можуть бути викладачами певних предметів. Також часто передбачається наявність додаткової мови у програмі: французької, німецької тощо;
- **Розвинена матеріально-технічна та інфраструктурна база**, яка передбачає комп'ютерні класи, майданчики, спортивні зали, лабораторії, зони відпочинку тощо;

- Приблизно 80% обраних шкіл **впровадили дистанційне/змішане навчання.**

Ці особливості корелюють з основними чинниками, які батьки виділяли у дослідженні 2020 року як такі, що входять в ТОП критеріїв якості освіти та забезпечують високий її рівень.

У той же час, дозволити собі віддати дитину у приватну школу можуть дозволити собі далеко не всі домогосподарства України.

Цінова сегментація приватних шкіл Києва включає три рівні, які поділяють школу на молодшу (1-4 класи), середню (5-9 класи) та старшу (10-12 класи), адже у багатьох закладах це має прямий вплив на вартість навчання.

У 2023/2024 н. р., медіанна ціна освітніх послуг на рік становила 180 000 грн., не включаючи щорічні внески розміром 15 – 20 тис. грн та не враховуючи плату за харчування (зазвичай 200 – 300 грн/день), оскільки у багатьох приватних школах є можливість відмовитися від шкільного харчування. Найменша вартість н.р. становила – 60 тис. грн/рік, найбільша – 800 тис. грн/рік.

Більшість шкіл із наведеного вище ТОП 20 перебувають у сегменті «вище середнього». Ціна їх освітніх послуг у переважно стартує від 250 тис. грн/рік. Проте, загалом приватні школи встановлюють плату за освіту нижче цього сегменту, орієнтуючись на до 200 тис. грн/рік.

Школи з ТОП зазвичай є більш конкурентними: вкладають багато ресурсів у маркетингову стратегію, регулярно оновлюють веб-сторінки, запрошують на дні відкритих дверей, дають знижки на другу дитину та артикулюють міжнародно сертифікованими освітніми програмами і подвійними дипломами.

У 2021 в Україні на 100% домогосподарств припадало 37,8% з неповнолітніми дітьми, 4,9% з яких виховували дітей до 3 років та 14,1% до 7 за даними Держстату. У тому ж році, ресурси домогосподарства з дітьми у грошовому еквіваленті з однією дитиною становили 18 тис. грн; з двома – 19,8 тис. грн; 18,7 тис. грн з трьома дітьми; 25,7 тис. грн з чотирма та більше в середньому по Україні.

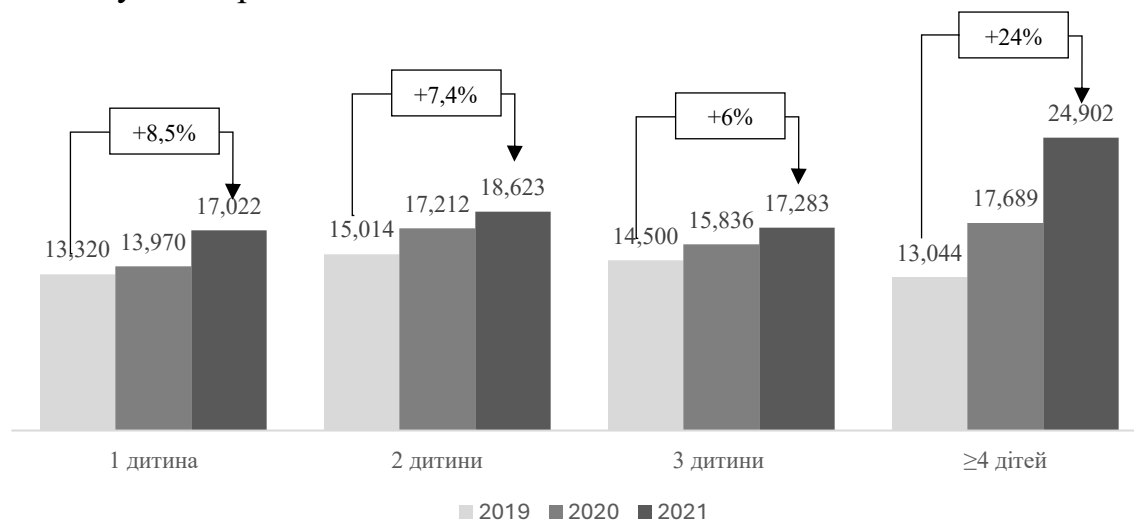

Рисунок 2.6. Грошові доходи і сукупні ресурси домогосподарств з дітьми залежно від кількості дітей у їх складі, 2019 – 2024, у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.

Джерело: Складено автором на основі [12]

Домогосподарства з однією дитиною в 2021 році витрачали в середньому на місяць 13 254,2 грн; з двома – 14 247,5 грн; трьома – 14 187,0 грн; чотирма і більше – 21 854,4 грн. Як мінімум на 3 тисячі більше ніж в 2020 по кожному зі розподілів. Більше 45% витрат приходяться на продукти харчування, трохи менше на непродовольчі товари та послуги.

При вартості навчального року 180 тис. грн/рік, домогосподарство мало б виділяти як мінімум 20 тис. грн щомісяця лише на освіту однієї дитини.

Більшість домогосподарств не може собі дозволити віддати дитину, більш того декілька (навіть за розповсюдженої практики надання знижок на другу дитину, при відвідування обома дітьми одного закладу), до приватної школи.

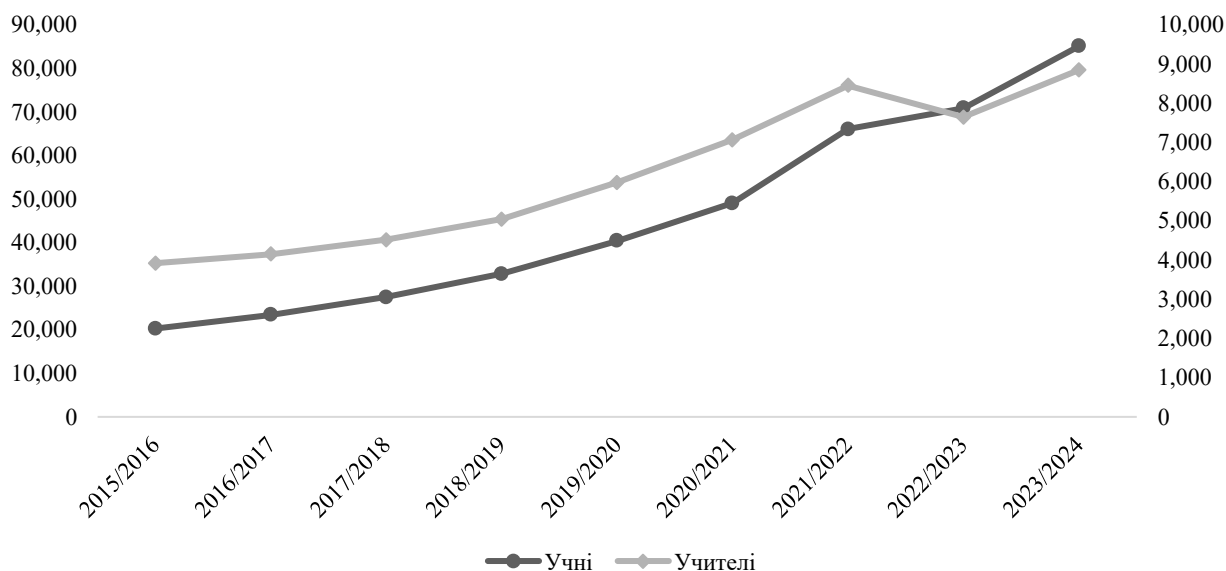

Рисунок 2.7. Кількість учнів та вчителів у закладах заснованих на приватній власності, 2015 – 2024 рр., осіб.

Джерело: Складено автором на основі [12]

Кількість дітей, що отримує приватну освіту, проте, з кожним роком росте. Найбільший стрибок відбувся між 2020 та 2021 роками з 49 тис. до 66 тис. учнів. Основною причиною стала пандемія, яка серед іншого спричинила перехід від традиційних класів до дистанційних, створюючи попит на школи, що надають освітні послуги повністю онлайн. Аналогічно, збільшилась кількість викладачів, що викладають у приватних закладах (Рис. 2.7).

Для викладачів приватні школи часто стають можливістю працювати в обраній сфері, здобувати досвід та будувати кар'єру, але отримувати заробітну плату вище середньої встановленої у державних закладах. Серед іншого, це

може давати можливість зосередитись на одній роботі та відпрацьовувати лише одну ставку, на відміну від колег поза приватних закладів.

За статтею 61 Закону України «Про освіту», розміри та умови оплати праці можуть бути встановлені засновниками приватних шкіл за межами передбаченого Законом [7].

Статистичні дані щодо зарплат вчителів у приватних школах відсутні, проте з інтерв'ю Артура Пройдакова для 24 Освіта (підрозділу 24 Каналу), який здобув премію Global Teacher Prize Ukraine у 2021 році, а також дослідження вакансій на спеціалізованих сайтах, як Work.ua, можна припустити, що діапазон становить в місяць приблизно від 20 до 30 тис. грн за одну повну ставку (при середній зарплаті вчителя в бюджетній школі – 15 тис. грн/місяць). Зарплати варіюються в залежності від посад (наприклад асистент вчителя буде отримувати менше за вчителя у тому ж учбовому закладі), регіону розміщення школи (поза великих міст з високим попитом на приватну освіту, пропозиція зарплати буде нижча), загального рейтингу та впізнаваності закладу (чим школа популярніша і дорожча для батьків, тим – за припущенням пропорційності – більше має отримувати викладацький склад) [44].

В питанні фінансування приватної освіти державою (отримання приватними школами освітньої субвенції) відбулись зміни у 2019 р. Приватні школи не мали були включені в отримання частини освітньої субвенції на зарплати педагогам, поки у лютому 2019 не набула чинності Постанова № 193 «Про внесення змін до Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» [45].

Відповідно до змін, ЗЗСО приватної власності «мають право подати письмову заяву про надання освітньої субвенції» та отримати часткове фінансування від відповідних до їх територіального знаходження місцевих бюджетів, за умов, що заклад освіти:

- має чинну ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти;
- розпочав свою діяльність до 1 вересня року, що передує плановому бюджетному періоду;
- не має відкритої справи про банкрутство;
- не перебуває на етапі ліквідації.

Ці умови виключають з потенційних отримувачів коштів дрібні та/або новостворені школи, проте надали підтримку розвитку ринку приватної освіти в Україні та запустили налагодження зв'язків між приватною освітою, що більшою мірою відносилась до бізнес ринків, та органами місцевої влади.

Для порівняння, у Німеччині, фінансова підтримка держави приватних шкіл також переважно направляється на зарплату вчителів і покриває від 70% до 90% затрат. Приватні школи можуть отримувати додаткові субсидії на капітальні видатки, як ремонти або закупівля навчальних матеріалів.

Право на створення та функціонування приватних навчальних закладів у Німеччині гарантовано законом Grundgesetz, що серед іншого покликає запобігти державній монополії на освіту на рівні конституційного права. Приватні середні школи поділяються на:

- Ersatzschulen – є альтернативою державним та мають отримати офіційний дозвіл на діяльність від відповідного освітнього органу за місцем свого розташування. Ersatzschulen зобов'язані відповідати державним вимогам до навчальних програм, кваліфікації вчителів, технічного забезпечення та організації навчального процесу;
- Ergänzungsschulen – додаткові школи, що виконують доповнюючу роль, надаючи професійно-технічні знання, і є доповненням до державної програми, а не її заміною.

Приватні школи мають не допускати сегрегації учнів за достатнім рівнем доходу – всі учні повинні мати можливість відвідувати такі школи незалежно від їхнього фінансового становища. Плата за навчання стягується, але має бути соціально справедливою. Вартість може бути знижена або знижки на другу дитину надані для сімей, що цього потребують.

У Франції понад 97% приватних шкіл працюють відповідно до контракту заключеного з державою (*contrat d'association*). Для них держава покриває витрати на зарплати, внески до соціальних фондів і витрати на професійний розвиток педагогів, прирівнюючи їх до вчителів державних шкіл. Також додаткова допомога може надаватися на утримання інфраструктури, як ремонт будівель, закупівля обладнання та матеріалів. Приватні школи, проте, зобов'язуються дотримуватися державної навчальної програми та брати участь у регулярних інспекціях.

Заклучити контракт з державою заклад може лише після п'яти років безперервної діяльності, протягом яких не має права на бюджетну підтримку.

2.3 Моделі фінансування середньої освіти: досвід Польщі

Вивчення міжнародного досвіду є невід'ємною частиною аналізу української системи освіти у період реформування. Підхід Польщі до оперування середньою освітою у розрізі фінансування, делегування повноважень на місцевий рівень та поєднання державного регулювання з елементами фінансової автономії навчальних закладів доволі подібний до підходу України.

Система середньої освіти в Польщі контролюється головним чином Міністерством національної освіти (*Ministerstwo Edukacji Narodowej*

Rzeczypospolitej Polskiej). Відповідно до статті 70 Конституції 1997 року кожен громадянин Польщі [46]:

- має право на освіту;
- освіта є обов'язковою до 18 років;
- навчання в державних школах є безкоштовним;
- батьки мають право обирати для своїх дітей не державну школу;
- громадяни та установи мають право засновувати початкові та середні школи, вищі навчальні заклади та заклади розвитку освіти (засновувати заклад на приватній власності);
- умови створення та діяльності недержавних шкіл, участь органів державної влади в їх фінансуванні, а також принципи освітнього нагляду за такими школами та закладами розвитку освіти визначаються статутом.

Структура системи шкільної освіти; управління і фінансування; організація навчання і навчальні плани; вступ, оцінювання і атестація; підтримка учнів; вимоги до кваліфікації, умови працевлаштування та заходи щодо професійного просування вчителів визначаються та контролюються низкою законів та положень, зокрема Закон про шкільну освіту (Dz.U. 2017 poz. 59), Положення, що вводять Закон про шкільну освіту (Dz.U. 2017 poz. 60), Закон про шкільну освіту (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425) 1991 року та Хартія вчителів 1982 року (Dz.U. 1982 nr 3 poz. 19) [47].

Як і в Україні, управління освітою в Польщі децентралізоване: управління дитячими садками та молодшими школами здійснюють органи місцевого самоврядування найнижчого рівня – гміни (gminas), що є еквівалентом до українських громад міст та сіл; середня, старша та спеціалізовані школи підпорядковуються повітам (powiats), чий рівень

місцевого самоврядування вище ніж у гмін, але нижче рівнів регіону або області, подібно до рівня укрупнень (раніше районів) в Україні.

На регіональному рівні (рівні провінцій/województwa) діє Обласне Управління Освіти (Regional Education Authorities (REA)), яким керує Голова REA (kurator oświaty). Його робота координується, але не керується Міністром Освіти. Він здійснює, серед іншого, педагогічний нагляд за шкільними навчальними закладами.

За підсумками 2023/2024 навчального року, в Польщі налічувалось 3 178 закладів загальної середньої освіти, 92,4 тисячі вчителів та 904,3 тисячі студентів.

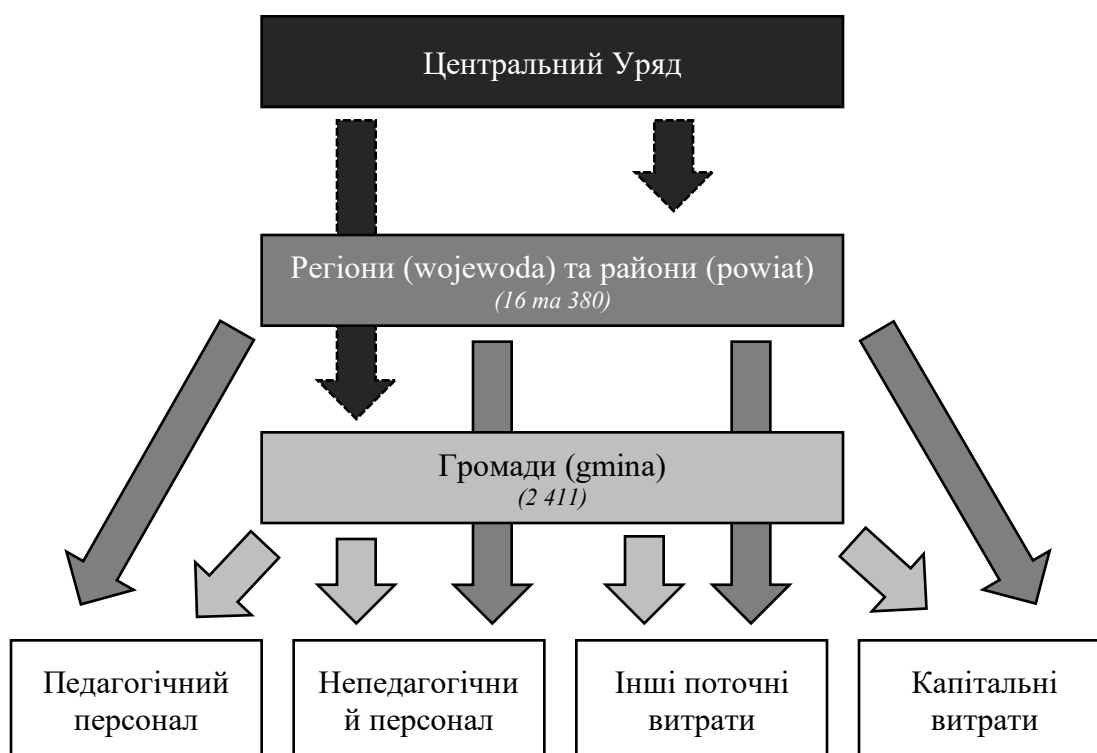

Рисунок 2.8. Джерела фінансування державних закладів освіти з державного бюджету в Польщі.

Джерело: [49]

Фінансування закладів освіти державної та приватної власності здійснюється у формі дотацій, що перераховуються з бюджетів органів місцевого самоврядування на рахунки закладів. Органи місцевого самоврядування отримують кошти як освітню субвенцію з державного бюджету. Процес керується відповідно до ст. 126 Закону «Про публічні фінанси» (Ustawa o finansach publicznych) [50].

Бенефіціар може використати отримані кошти субвенції лише на цілі, зазначені у ст. 35 Закону «Про фінансування освітніх завдань» [51], до яких входять:

1. Співфінансування діяльності шкіл та освітніх закладів, зокрема:
 - a. оплата праці педагогічних працівників, включаючи винагороди та підвищення кваліфікації;
 - b. витрати на обов'язкові освітні програми;
 - c. витрати, пов'язані з індивідуальним навчанням та спеціальною освітою.
2. Покриття витрат закладу, понесених для його діяльності, у тому числі придбання основних засобів та нематеріальних активів;
3. Покриття витрат на учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в загальноосвітніх школах або спеціалізованих установах;
4. Інші витрати, прямо пов'язані з освітньою діяльністю, включаючи:
 - a. фінансування шкільних бібліотек;
 - b. оплата роботи асистентів учителя;
 - c. підтримка діяльності освітніх психологічних служб;
 - d. організація професійного орієнтування.

Принципи розрахунку розміру субвенції визначені в статтях Розділу 3 Закону «Про фінансування освітніх завдань».

«Освіта і виховання» мають код 801 в польському звітуванні. Розміри всіх видатків та субвенцій зокрема можуть бути знайдені у щорічних звітах про виконання державного бюджету. Окрім субвенції, кошти також виділяються на *świadczenia na rzecz osób fizycznych* (пільги для фізичних осіб, які не є зарплатою), *wydatki bieżące jednostek budżetowych* (видатки, що виділяються для функціонування освітніх закладів, як заробітні плати, комунальні послуги, харчування учнів тощо), *wydatki majątkowe* (капітальні видатки, пов'язані з інвестиціями, придбанням основних засобів або капітальним будівництвом/ремонт), *współfinansowanie projektów z udziałem środków Unii Europejskiej* (видатки, необхідні для реалізації спільних освітніх проєктів, фінансованих за програмами ЄС (наприклад Erasmus+)).

У 2024 році, середньорічні витрати на одного учня від початкової до вищої освіти в Польщі становили приблизно 11 729 доларів США (приблизно 48 тисяч злотих за курсом на кінець року, що складав \$1 = zł4,11) порівняно з середніми 14 209 доларів США (приблизно 58,5 тисяч злотих) в країнах ОЕСД.

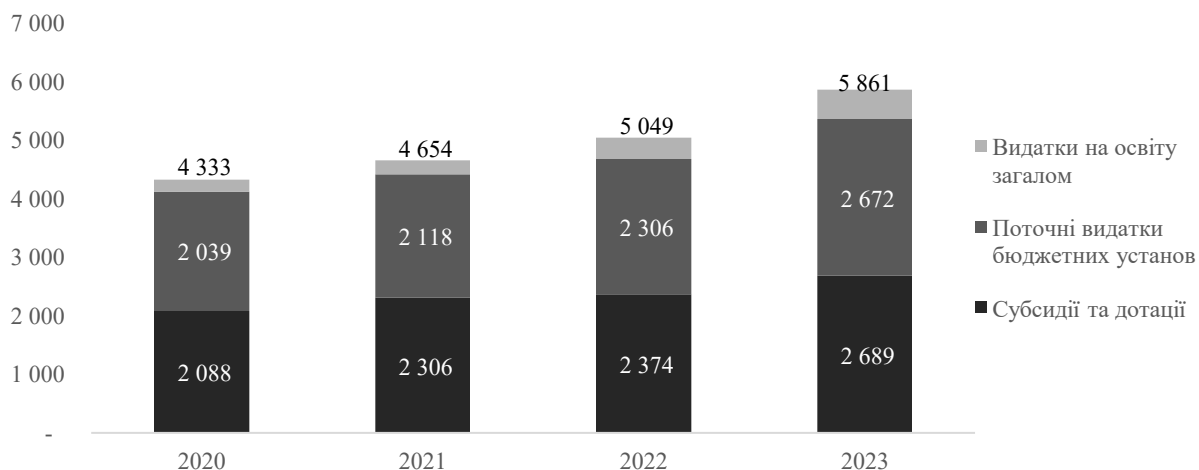

Рисунок 2.9. Видатки державного бюджету на освіту у 2020 – 2023 роках, мільйони злотих.

Джерело: Складено автором на основі [48]

Субвенція розраховується раз на календарний рік, але виплати здійснюються помісячно на рахунки відповідних гмін та повітів, звідки перераховується на розрахунковий рахунок школи/установи.

Середні витрати за рівнями освіти становили:

- початкова освіта = 12 661 долар США у початковій освіті (приблизно 52 тисячі злотих);
- середня освіта = 9 887 доларів США (приблизно 40,6 тисяч злотих);
- вища освіта = 16 104 долари США (приблизно 66 тисяч злотих) [49].

Автономність польських закладів освіти є частковою. Наприклад, їм є підвладним вільне керування поточними витратами, включеними до затверджених фінансових планів. Деякі органи місцевого самоврядування делегують повноваження щодо внесення змін до фінансових планів керівникам шкіл. Інші підрозділи обмежують цю можливість змінами в рамках певної статті бюджету або вимагають, щоб будь-які зміни вносилися у формі бюджетної резолюції.

Капітальні витрати належать до повноважень місцевого самоврядування. Вони формально приймають всі рішення щодо закупівлі основних засобів, але на практиці такі рішення приймаються з ініціативи школи.

Для залучення та використання приватних коштів, школи мають отримати дозвіл від адміністративної ланки. Власні доходи зберігаються на окремому банківському рахунку. До таких надходжень належать, зокрема, кошти з таких джерел:

- спадок,
- грошові заповіти та пожертви,

- виплати за втрачене або пошкоджене майно, яке знаходиться в управлінні або користуванні даного навчального закладу;
- надання послуг з професійної освіти.

У разі, якщо частина коштів на кінець бюджетного року залишилась на рахунку, вона перераховується до бюджету відповідного органу місцевого самоврядування.

Як і в Україні, для отримання субвенції приватним школам необхідно подавати заявку до відповідного органу місцевого самоврядування, де школа була внесена до реєстру, до 30 вересня року, що передує року її призначення.

Однією з особливостей в розрахунку розміру фінансування загальноосвітніх шкіл в Польщі є наявність коригуючого коефіцієнта підвищення (*wskaźnik zwiększający*). Коефіцієнт збільшує суму субвенції, у випадках, коли витрати громади на освіту перевищили в попередньому році державні надходження. Він був створений як механізм балансу для додаткової підтримки регіонів.

$$Wz_t = \frac{Wb_{t-1} - (O_{t-1} + WbUE_{t-1} + Dp_{t-1} + WbI_{t-1} + WbP_{t-1})}{\frac{\frac{2}{3}Lu_{t-2} + \frac{1}{3}Lu_{t-1}}{\frac{S_{t-1}}{LuS_{t-1}}}} \quad (2.1)$$

, де

Wb_{t-1} — поточні витрати, понесені в базовому році з бюджету органу місцевого самоврядування на утримання шкіл;

O_{t-1} — доходи, отримані в базовому році в бюджеті органу місцевого самоврядування від оплати за харчування;

WbUE_{t-1} — поточні витрати, понесені в базовому році з бюджету органу місцевого самоврядування, які фінансуються за участі коштів з бюджету Європейського Союзу, на утримання шкіл;

Dp_{t-1} — сума дотації, використана органом місцевого самоврядування в базовому році для утримання шкіл;

WbI_{t-1} — поточні витрати, понесені в базовому році з бюджету органу місцевого самоврядування на утримання інтернатів при школах;

WbP_{t-1} — поточні витрати, понесені в базовому році з бюджету органу місцевого самоврядування на реалізацію державних програм;

S_{t-1} — сума, передбачена в освітній частині загальної субвенції для органу місцевого самоврядування в базовому році на утримання шкіл;

LuS_{t-1} — кількість дітей, охоплених ранньою підтримкою розвитку, учнів і учасників занять з корекційно-виховної роботи, врахованих при нарахуванні освітньої частини субвенції для органу місцевого самоврядування в базовому році;

Lu_{t-2} — кількість дітей, охоплених ранньою підтримкою розвитку, учнів і учасників корекційно-виховної роботи, визначена на основі даних освітньої інформаційної системи станом на 30 вересня року, що передує базовому року;

Lu_{t-1} — кількість дітей, охоплених ранньою підтримкою розвитку, учнів і учасників занять з корекційно-виховної роботи, визначена на основі даних освітньої інформаційної системи станом на 30 вересня базового року.

Формула, серед іншого, враховує фінансування за попередні роки з різних джерел, як і понесені витрати, що дозволяє чіткіше зрозуміти особливості розподілу бюджету різних громад.

Контроль за використанням та збором субсидій, а також правові наслідки, що випливають із порушень або перешкоджання проведенню контролю, регулюються статтею 36 Закону Польщі «Про фінансування завдань освіти».

Зарплата педагогів залежить від ступеня кваліфікації, стажу та кількості класів. Мінімальна кваліфікація до 2019 року необхідна для вчителів

дошкільного, початкового та нижчого середнього рівня, була ISCED 5, проте наразі для нових вчителів категорія була підвищена ISCED 7 (ступінь магістра). Середня заробітна плата в Польщі становить 8 150 – 8 408 злотих брутто, що дорівнює 5 885 – 6 061 злотих нетто. Для порівняння, станом на 2024 рік офіційна мінімальна зарплата становила 4 300 злотих в місяць, у той час як середня по ринках була на рівні 8 190 (брутто) злотих в місяць, або 5 910 злотих після внесків на соціальне страхування та вирахування податків та зборів [52].

На одного вчителя у середній школі припадає 9,69 учнів, у старшій – 11,42, що подібно до українських показників. За дослідженням про стан вчителів у Польщі «Między pasją a zawodem Raport o statusie nauczycielek i nauczycieli w Polsce 2021» 78% вчителів почуваються задоволеними своєю роботою. Аналогічна кількість вчителів стверджувала, що відчуває позитивні емоції під час роботи: 46% відмітили, що відчувають, що їх люблять, 30% вказали, що це дає їм відчуття наявності місії в житті, 24% назвали натхнення, найбільш поширеною негативною емоцією було названо стрес (27%). З 404 вчителів лише 25% відзначили, що сьогодні обрали б іншу професію [53].

На питання «Що найбільше перешкоджає в роботі?» були надані такі відповіді:

- Бюрократія - 70%
- Дистанційне навчання - 60%
- Завеликі класи - 58%
- Низький рівень престижу - 52%
- Відсутність допомоги/підтримки при вирішенні педагогічних проблем - 30%

Для висновків щодо ефективності освітньої системи в Польщі можна звернутись до результатів PISA-2022. У порівнянні з 2018, результати студентів знизились по всім дисциплінам, відповідаючи загальному тренду серед всіх країн OECD. Проте, результати 2022 року, все ще перевищують середній бенчмарк з кожного предмету принаймні на 13 балів.

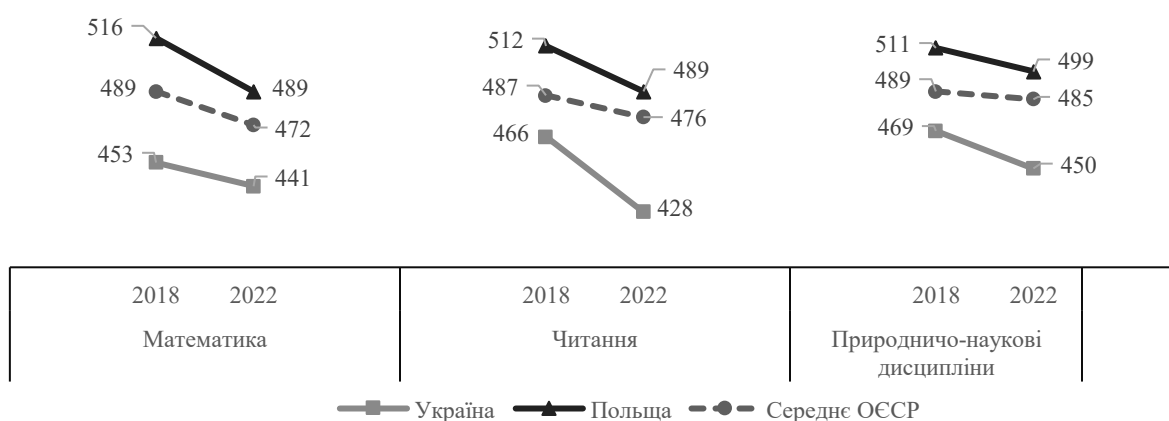

Рисунок 2.10. Тенденції в середній успішності з математики, читання та природничо- наукових дисциплін в Польщі у порівнянні з результатами України та середнім країн OECD між циклами PISA 2018 р. та 2022 р.

Джерело: Складено автором на основі [54, 19]

Більшість студентів отримують освіту в публічних школах, як і в Україні. У 2022, з 3 225 700 студентів середньої та старшої школи, 89,7% перебували у закладах державної власності, у той час як 10,3% навчалися в приватних. Середній розмір класів подібний: 18,61 студентів для публічних шкіл та 12,57 для приватних [49].

Таким чином, Польщі вдалося закласти фундамент для ефективного поєднання централізованого бюджетного регулювання та децентралізованою освітньою системою. Потенційно корисним досвідом для України є

коригуючий коефіцієнт, який міг би доповнити формулу розрахунку субвенції, для вирівнювання бюджетних надходжень між громадами. Польські школи мають вищу автономію за українські в аспекті розподілу фінансів, що дозволяє набагато більш гнучко і оперативно реагувати за виникнення потреби.

З іншого боку, Україна наразі не може забезпечити вищий рівень витрат на учня поза приватними школами – у кризовому стані збільшення даної статті витрат є майже неможливим до виконання. Підхід до повернення невикористаних коштів субвенції в місцеві бюджети також вбачається недоцільним, оскільки з високою ймовірністю призведе до штучного «освоювання» коштів для уникнення їх вилучення.

Висновки до Розділу 2

Вага освітньої субвенції в видатках зведеного бюджету після 2018 року почала наближуватись до 7% встановлених законодавством як оптимальний мінімум. Пандемія та повномасштабне вторгнення спричинили в країні прецедентну необхідність передислокації ресурсів на вирішення нагальних ризиків – медицину та військову справу. Важливо відмітити, що розміри освітніх субвенцій у грошовому вираженні в ці періоди сповільнили свій тренд на збільшення, але не стали менше порівняно з докризовими періодами.

В цілому трансферти від державного бюджету в місцеві зменшуються з кожним роком від 2014 – в результаті децентралізаційних процесів –, що значно збільшує вагу освітньої субвенції в доходах місцевих органів самоврядування. У 2018, частка освітньої субвенції від всіх інших трансфертів від держави становила в середньому 22%; у 2024 це значення становило вже приблизно 77,8%. Найбільше субвенцій на освіту отримують центральний та західний регіони, на противагу яким стоїть східний. Головною причиною є

особливості формули, за якою з 2017 року розраховуються розміри відрахувань. Оскільки вона в першу чергу орієнтується на кількість учнів в місцевих громадах, східні області, які налічують найменшу кількість студентів через активні бойові дії, отримують найменші трансферти.

Іншим потенційним наслідком формули є ризик недоотримання педагогічними працівниками заробітних плат. Їх кількість не враховується у формулі, лише кількість потрібних ставок у розрахунку на класи.

У відповідь на підвищені ризики на макрорівні та на недосконалої державної освіти, спричинених серед іншого недоліками його фінансування, почав активно розвиватися ринок приватних шкіл. З 2015 року по 2024 кількість учнів, що отримують освіту в закладах, заснованих на приватній власності, збільшилась на понад 315%. Аналогічно, на 126% стало більше вчителів у цих закладах. Батьки вбачають у приватних школах збільшення можливостей для своїх дітей – індивідуальний підхід, безпека, комфортне для навчання середовище, професійні викладачі, акцент на мовах та STEM. Для викладачів це можливість для розвитку з оплатою праці вище середньої на державних позиціях (за певної комбінації факторів вищої у декілька разів).

Досвід Польщі є важливим до розгляду, оскільки їх модель фінансування, побудови та функціонування освітнього середовища дуже подібна до української з децентралізованою владою місцевих органів самоврядування, субвенціями та дотаціями на освіту з державного бюджету та переважанню державних закладів загальної середньої освіти над приватними. З потенційно корисних аспектів для України можна виділити:

- збільшення гнучкості формули розрахунку субвенцій – наприклад врахування реальних щорічних витрат та розміру педагогічного складу, а не лише учнів;

- збільшення автономії громад у розпорядженні грошима – на цей момент освітня субвенція направляється лише на оплату праці педагогів, але є потенціал до розширення переліку застосування;
- польська система освіти активно співпрацює з Європейським Союзом над спільними програмами та користується їх фондами – для України залучення міжнародної підтримки це потенційне майбутнє після завершення війни у вигляді не допомог, а партнерств;
- розробка централізованої бази даних (SIO – System Informacji Oświatowej) в якій міститься інформація про всі школи, вчителів, учнів, результати, бюджети.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЇЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1 Оцінка впливу показників фінансування середньої освіти на якість освітнього середовища

Ступінь забезпечення освітнього сектору ресурсами, повнота покриття потреб та цілеорієнтованість фінансування освіти, зокрема на рівні закладів загальної середньої освіти, є одним з ключових чинників, який формує якість послуги, що надається та отримується. Налагодженість системи може забезпечити рівний доступ до навчання, яке виступає суспільним благом, підтримувати сталий розвиток, не допускаючи стагнації, та сприяти зростанню добробуту населення.

Гері Беккер у своїй праці «Людський капітал: теоретичний та емпіричний аналіз із особливим акцентом на освіту» 1964 року, вказував, що діяльність, яка впливає на майбутні грошові доходи, є інвестиціями в людський капітал, який може набувати «таких форм як навчання в школі, здобуття знань і навичок на робочому місці, медичне обслуговування, міграція та пошук інформації про ціни та доходи. Вони відрізняються за своїм впливом на доходи та споживання, за сумами, які зазвичай інвестуються, за розміром прибутку та за ступенем сприйняття зв'язку між інвестиціями та прибутком. Але всі ці інвестиції покращують навички, знання чи здоров'я, а отже підвищують грошові чи психічні (споживання) доходи» [61].

Таким чином, за традиційними підходами, інвестиції в освіту розглядаються як фундаментальний ресурс для довгострокового економічного зростання та соціального добробуту. Рівень фінансування має безпосередній вплив матеріально-технічне забезпечення шкіл, рівня якості надання послуг, кваліфікацію педагогів, кількість шкіл, наповнюваність класів, доступ до цифрових технологій, позакласну активність учнів тощо.

Під якістю освітнього середовища варто розуміти сукупність властивостей і характеристик процесу, що впливають на здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу та мають неопосередкований вплив на отримані результати.

Наказ Державної служби якості освіти України № 01-11/1 «Про забезпечення проведення інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти» (в редакції наказу від 27 серпня 2020 року № 01-11/42) від 2020 року затвердив методику оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту [62]. Він також містить додаток з узагальненою таблицею критеріїв, індикаторів та інструментарію для оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Додаток містить такі блоки:

1. Освітнє середовище закладу освіти:
 - a. Забезпечення здорових, безпечних і комфортних умов навчання та праці;
 - b. Створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації;
 - c. Формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору;
2. Система оцінювання результатів навчання учнів:

- a. Наявність системи оцінювання результатів навчання учнів, яка забезпечує справедливе, неупереджене, об'єктивне та добросовісне оцінювання;
 - b. Систематичне відстеження результатів навчання кожного учня та надання йому (за потреби) підтримки в освітньому процесі;
 - c. Спрямованість системи оцінювання результатів навчання учнів на формування в учнів відповідальності за результати свого навчання, здатності до самооцінювання;
3. Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти:
- a. Ефективність планування педагогічними працівниками своєї діяльності, використання сучасних освітніх підходів до організації освітнього процесу з метою формування ключових компетентностей учнів;
 - b. Постійне підвищення професійного рівня і педагогічної майстерності педагогічних працівників;
 - c. Налагодження співпраці з учнями, їх батьками, працівниками закладу освіти;
 - d. Організація педагогічної діяльності на засадах академічної добросовісності;
4. Управлінські процеси закладу освіти:
- a. Наявність стратегії розвитку та системи планування діяльності закладу, моніторинг виконання поставлених завдань;
 - b. Формування відносин довіри, прозорості, дотримання етичних норм;
 - c. Ефективність кадрової політики та забезпечення можливостей для професійного розвитку педагогічних працівників;

- d. Організація освітнього процесу на засадах людиноцентризму, прийняття управлінських рішень на основі конструктивної співпраці учасників освітнього процесу, взаємодії закладу освіти з місцевою громадою;
- e. Формування та забезпечення реалізації політики академічної доброчесності.

Одним з індикаторів якості освітніх послуг виступають результати стандартизованого процесу тестування індивідуальних навчальних досягнень школярів. З 2004 року тестування було зведено до єдиної форми у вигляді Зовнішнього Незалежного Оцінювання, яке у 2008 стало обов'язковою умовою вступу до закладу вищої освіти та почали публікуватися звіти, що підсумовують результати. Національний Мультипредметний Тест (НМТ) використовується йому на заміну з 2022 року через низьку можливість проведення ЗНО в умовах повномасштабного вторгнення.

Було вирішено проаналізувати наявність та ступінь впливу фінансових та соціальних факторів на результати цих тестувань, як індикаторів якості послуг, що надаються ЗЗСО.

Для моделювання було обрано метод аналізу часових рядів SARIMAX – сезонна авторегресійна інтегрована ковзна середня (ARIMA) з екзогенними змінними. Модель, як виходить з назви, базується на ARIMA – статистичній техніці для моделювання та прогнозування часових рядів, що базується на трьох ключових компонентах: авторегресії (AR), ковзного середнього (MA) та інтеграції (I). ARIMA, проте, фокусується на дослідженні трендів та змін лише одного фактору не включаючи вплив зовнішніх чинників. SARIMAX, як більш розширена модель, цей момент враховує і досліджує не лише зміни в самому ендогенному факторі від періоду до періоду, але й зв'язки між залежною змінною та незалежними (екзогенними).

Моделі часових рядів є розповсюдженим підходом до аналізу минулих періодів, виявлення трендів та тенденцій, а також розробки припущень на майбутнє.

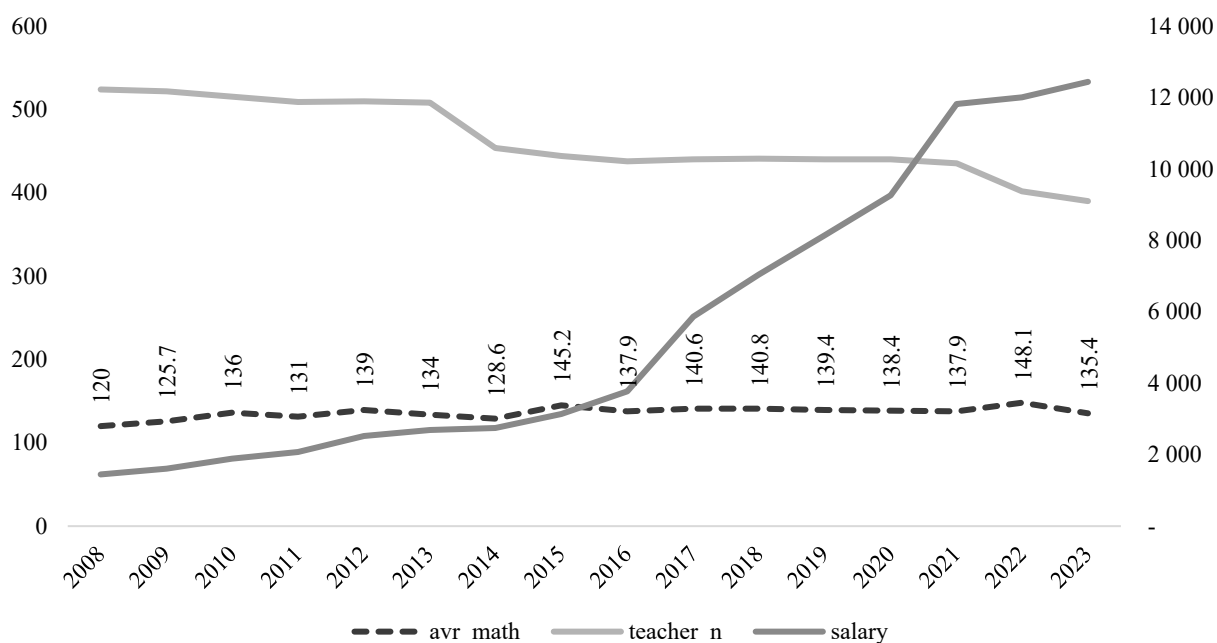

Рисунок 3.1. Візуальне представлення ендогенної (avr_math) та двох екзогенних (teacher_n і salary) змінних, 2008 – 2023

Джерело: Складено автором на основі [12, 18]

Ендогенна змінна:

- avr_math – середній бал з математики за результатами ЗНО та НМТ по всій Україні, одиниць.

Екзогенні змінні:

- teacher_n – кількість учнів закладів загальної середньої освіти державної та приватної власності, тисяч осіб;
- salary – середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видом економічної діяльності «Освіта», гривень;

- trans 220 – видатки державного бюджету (загального та спеціального фондів) за КПКВК 220, що відповідає видаткам Міністерства освіти та науки України, тисяч гривень;
- trans 221 – видатки державного бюджету за КПКВК 221, що включають освітню субвенцію місцевим бюджетам, тисяч гривень.

Базова гіпотеза для даної моделі: середній бал ЗНО з математики у кожному своєму періоді залежить від сукупного впливу економічних і освітніх факторів, а також містить певні автокореляційні залежності у часі.

Таблиця 3.1

**Кореляційна матриця ендогенної та екзогенних змінних,
представлених у моделі**

	avr_math	teacher_n	salary	trans 221	trans 220
avr_math	1				
teacher_n	-0,64113	1			
salary	0,53104	-0,84184	1		
trans 221	0,65732	-0,88518	0,94937	1	
trans 220	0,60346	-0,83277	0,97928	0,92905	1

Джерело: Складено автором на основі [12, 18]

Для початку було проведено кореляційний аналіз, щоб виявити наявність залежностей між змінними в цілому.

Видатки державного бюджету на освіту мають прямий достатньо сильний вплив на результати іспитів – інвестиції в апарат міністерства та підтримка місцевих органів самоврядування завдають позитивних змін для якості освітнього процесу, оскільки розподіляються, серед іншого, на

дослідження системи, виявлення шляхів її реформування, посилення програм, матеріально-технічне забезпечення закладів та зарплати педагогів.

Наявний дуже сильний зв'язок між видатками та зарплатою, причиною якого є розподіл освітніх субвенцій на заробітні плати, що створює пряму кореляцію. Її наявність в такій силі може частково викривляти модель, створюючи мультиколінеарність між факторами, проте всі три є важливими компонентами функціонування системи.

Причини негативного зв'язку між кількістю вчителів та іншими факторами можуть полягати у тому, що збільшення кількості вчителів, як і студентів, у державних школах (паралельно зі зменшенням кількості студентів та вчителів загалом) призвело до посилення приватної освіти та підняття середнього балу по країні; зростання трансферт продовжується з року в рік, не зважаючи на падіння кількості суб'єктів залучених в процес, як через зміни в розрахунку розміру субвенції, так і через чисто економічні фактори – наприклад інфляцію; через сильний зв'язок між фінансовими факторами, у моделі починає виявляти зворотній вплив змінюючи знак на протилежний.

Перед побудовою моделі також була проведена робота над трансфертами місцевим бюджетам. Оскільки вони стали окремою статтею в програмі державного бюджету лише у 2014 – 2015 рр. у наслідок децентралізаційних процесів, дані за цим показником до 2015 повністю відсутні. Для нормального функціонування моделі за таких умов було введено *dummy*-змінну (індикаторна змінна). Індикаторні змінні дають можливість відокремити різні класи, категорії або самі дані бінарно на дві категорії, одна з яких позначається як 0, інша як 1. У даному випадку завдяки введенню *dummy*-змінних було отримано змогу розділити дані за настанням події – до і після децентралізаційної реформи після якої було створено КПКВК 221. Роки, в які даних не було, зчитуються як 0, роки, коли були, як 1.

Код, що був використаний для моделі (3.1), визначив модель як авторегресійну першого порядку, без диференціювання та без МА-частини. За допомогою ADF, ACF та інших тестів не було виявлено потреби у диференціюванні, а ряд був визначений як стаціонарний.

```
model = sm.tsa.statespace.SARIMAX(endog, exog, order=([1],0,[0]))
```

SARIMAX Results						
=====						
Dep. Variable:	avr_math	No. Observations:	16			
Model:	SARIMAX(1, 0, 0)	Log Likelihood	-50.770			
Date:	Sat, 19 Apr 2025	AIC	113.541			
Time:	17:00:32	BIC	118.176			
Sample:	0	HQIC	113.778			
	- 16					
Covariance Type:	opg					
=====						
	coef	std err	z	P> z	[0.025	0.975]

teacher_n	0.2196	0.013	16.472	0.000	0.193	0.246
trans 221 exist	4.461e-07	1.68e-07	2.654	0.008	1.17e-07	7.76e-07
trans 220	1.655e-06	4.76e-07	3.481	0.000	7.23e-07	2.59e-06
salary	-0.0068	0.002	-3.533	0.000	-0.011	-0.003
ar.L1	0.4075	0.244	1.671	0.095	-0.071	0.885
sigma2	27.9866	0.000	7.94e+04	0.000	27.986	27.987
=====						
Ljung-Box (L1) (Q):		0.15	Jarque-Bera (JB):		0.74	
Prob(Q):		0.70	Prob(JB):		0.69	
Heteroskedasticity (H):		1.10	Skew:		0.04	
Prob(H) (two-sided):		0.92	Kurtosis:		1.95	
=====						

Рисунок 3.2. Результати моделі SARIMAX

Джерело: Побудовано автором у ході моделювання

За даної комбінації факторів та умов було досягнуто найменших AIC та BIC – інформаційного критерія Акаїке та Баєсівського критерія (інші комбінації переважно перетинали межу у 200).

Всі екзогенні змінні є значимими, на що вказує p-value менше 0,05. Для критеріїв ми використовуємо нульову гіпотезу, яка свідчить про значимість критеріїв, у цьому випадку нема підстав для відхилення.

AR, яка вказує на автозалежність результатів ЗНО від попереднього періоду, знаходиться на межі значимості – дещо виходить за межі 95% довірчого інтервалу. Оскільки наявність цього лагу покращує AIC, було вирішено залишити його за довірчого інтервалу 90%. Також у контексті аналізу освіти лаг має теоретичні підстави для існування, оскільки вплив факторів на результати іспитів займає час, а вся система в цілому зазнає повільних змін і має дещо інерційну природу за відсутності різкого виникнення кризи на макrorівні, як пандемія або повномасштабне вторгнення.

В цілому модель має сильну пояснювальну здатність. Були проведені діагностичні тести. Білий шум, проаналізований за допомогою *standardized residual*, коливається з незначним відхиленням навколо нуля (Рис. 3.3), отже залишки мають незначну кількість нерозкритої інформативності. Тест Жака-Бера (Рис. 3.4) з нульовою гіпотезою про нормальність розподілу дав значення:

- $p\text{-value} = 0,68998016$ – не маємо підстави відхилити нульову гіпотезу про нормальний розподіл, відповідно розподіл є нормальним;
- випадкова асиметрія = $0,04259035$ – розподіл помилок зміщений незначно вліво від центру;
- вибірковий ексцес = $1,9483244$ – розподіл має довші хвости.

На переважну нормальність розподілу вказує також Q-Q plot – є певне відхилення даних від розподілу, проте квантелі скупчуються та утворюють пряму лінію (Рис. 3.5).

P-value тесту Голдфелда-Квандта дорівнює $0,92001487$ – нема підстав відхилити нульову гіпотезу, відповідно залишки розподілені гомоскедостично, рівномірно.

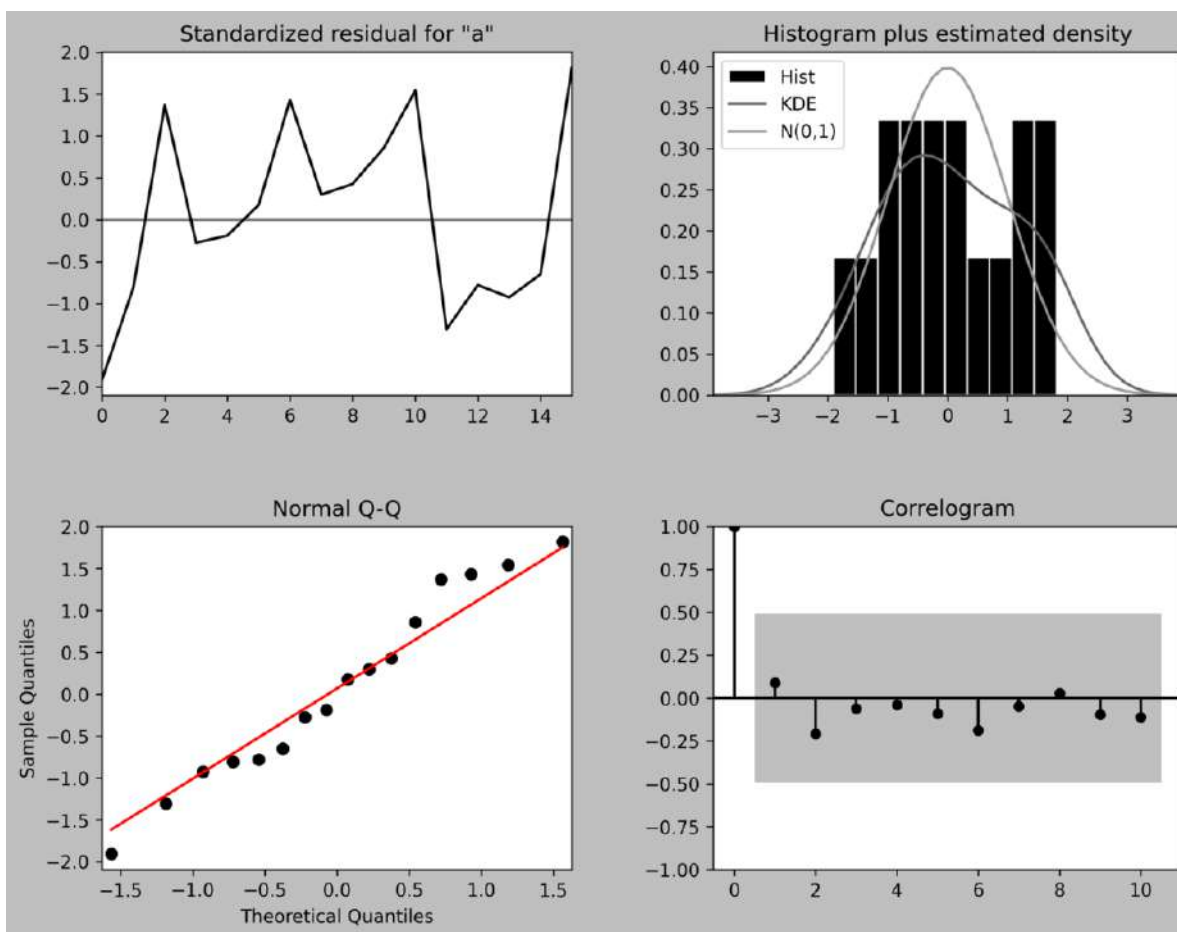

Рисунок 3.3 – 3.6. Результати тестів на стандартизованість залишків, нормальний розподіл, нормальність квантелів та корелограма

Джерело: Побудовано автором у ході моделювання

P-value тесту Льюнга-Бокса також вище 0,05 показують відсутність сильної автокореляції. У випадку з цим тестом, ми не можемо підтвердити незалежність даних, лише їх залежність, оскільки p-value вище 0,05 у нас нема підстав, щоб відхилити нульову гіпотезу про незалежність змінних.

Корелограма вказує на залежність кореляційної функції часового ряду від величини лагу. За встановлених лагів [1], 0, [0], більшість лагових даних були враховані і знаходяться в межах норми (Рис. 3.6).

Додатковою перевіркою на стаціонарність послуговувало одиничне коло (Рис. 3.7). У ситуації з ARIMA та SARIMAX умовою стаціонарності є розташування коренів лагових поліномів за межами одиничного кола [75].

Оскільки ковзке середнє відсутнє, на графіку ця точка відсутня. Корінь AR лежить на відстані 2.45420804 від центру одиничного кола, тобто за його межами. Можемо зробити висновок, що модель є стаціонарною, а вплив попередніх значень показників зменшується з часом.

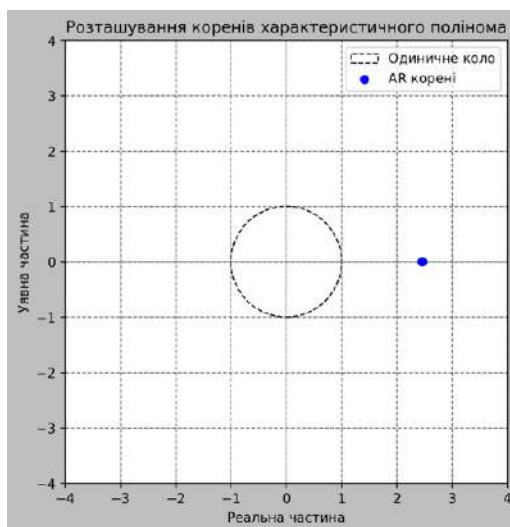

Рисунок 3.7. Тест коренів характеристичного рівняння

Джерело: Побудовано автором у ході моделювання

Якість моделі була перевірена через MSE, RMSE та MAE.

Середньоквадратична похибка (MSE) на рівні 33,88 вказує на силу відмінності між прогнозованими та фактичними значеннями. Показник обчислює квадрат різниці між цими значенням для кожної точки даних і бере

середнє значення цих різниць в квадрат, що робить показник чутливим до викидів – вони можуть суттєво його завищити. У моделі подібні викиди відсутні, похибка на рівні 33,88 допустима.

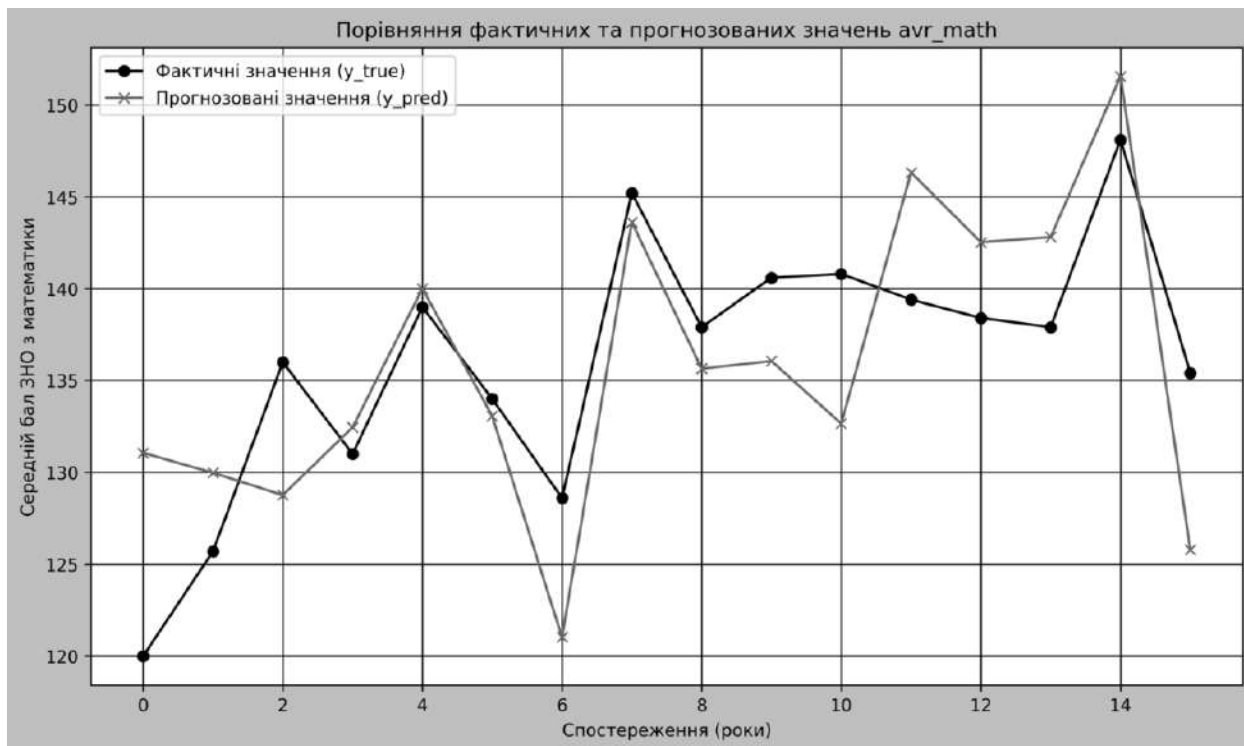

Рисунок 3.8. Порівняння фактичних та прогнозованих значень ендогенної змінної

Джерело: Побудовано автором у ході моделювання

RMSE являє собою корінь з середньоквадратичної похибки і повертає помилку в тих самих одиницях, що й аналізована змінна, що полегшує інтерпретацію. Таким чином, RMSE на рівні 5,82 означає, що модель в середньому помиляється на 5,82 бали ЗНО.

Середня абсолютна похибка MAE обчислює середнє значення абсолютних різниць між прогнозованими та фактичними значеннями. Оскільки MAE не зводить помилку в квадрат, є менш чутливим до викидів

порівняно з MSE та RMSE. В моделі показник знаходиться на рівні 4,49 – в середньому абсолютне відхилення прогнозу від реального значення приблизно 5 балів ЗНО.

Таким чином якість моделі на задовільному рівні.

Повертаючись до базової гіпотези поставленої на початку моделювання, було підтверджено, що середній бал, який школярі отримували по всій Україні на зовнішньому незалежному оцінюванні, а потім НМТ з математики зазнає впливу від всіх чотирьох зовнішніх факторів: кількості вчителів, їх заробітних плат та видатків з державного бюджету по двох статтях.

Успішність учнів виявила сильну залежність від поточного стану системи освіти, зокрема фінансування та кадрового забезпечення педагогами в ЗЗСО. Фінансування освіти через видатки (220) та трансферти (221) продемонстрували сильний позитивний зв'язок із освітнім результатом, виявляючи позитивні зміни в освітній системі після реформування. Наявна слабка затухаюча залежність результатів від попереднього року, проте вона має логічне підґрунтя.

Фактори, що спричинили певні викривлення розробленої моделі та потребують корегування для подальших досліджень, включають, по перше, замалий часовий ряд – дана вибірка включає всього 16 періодів, що далеко від рекомендованих сорока, на жаль цей аспект може бути поправлений лише з часом або частково за виведення іншого показника успішності учнів, що був релевантним з моменту незалежності. По друге, всі фінансові показники виказували дуже сильну залежність один від одного, даючи підґрунтя для мультиколінеарності. Потребується додаткова обробка та комбінація рядів (наприклад логарифмування, диференціювання, приведення в абсолютні різниці, створення зважених індексів тощо). По третє, розширення екзогенних змінних (наприклад використання більшої кількості соціальних та

демографічних чинників) посилює пояснювальну здатність моделі та знизить інформативність залишків. Додатково можливим є порівняння результатів моделі з альтернативними моделями аналізу часових рядів та лінійних регресій, наприклад OLS.

3.2 Оптимізація системи фінансування як фактор розвитку середньої освіти в Україні

За час незалежності України було прийнято значну кількість законів пов'язаних з загальною середньою освітою, спрямованих на покращення наявної системи, її оптимізацію та регуляцію суспільних відносин у сфері. Черговий активний етап реформування почався у 2017 з оновленням Закону України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», прийнятого у 2020 та який постійно зазнає внесення правок (остання мала місце у середині березні 2025, наступне набуде чинності у червні).

Стратегічною дорадчою групою «Освіта» була запропонована «Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років» у 2014. Серед іншого вона включала пропозиції до покращення педагогічного рівня: запровадження єдиних індикаторів знань, умінь і навичок у галузі ІКТ для учнів та викладачів, що відповідали б подібним у міжнародній практиці, провести громадсько-експертний моніторинг усіх педагогічних навчальних закладів для розробки рекомендацій щодо їхньої оптимізації, встановити середній розмір річної заробітної плати вчителів на рівні, не меншому, ніж річний ВВП на душу населення, надавати педагогічним працівникам пільгових кредитів на будівництво або придбання житла.

Було виділено три моделі реагування освітньої системи на нові виклики на базі попереднього досвіду (Рис. 3.9).

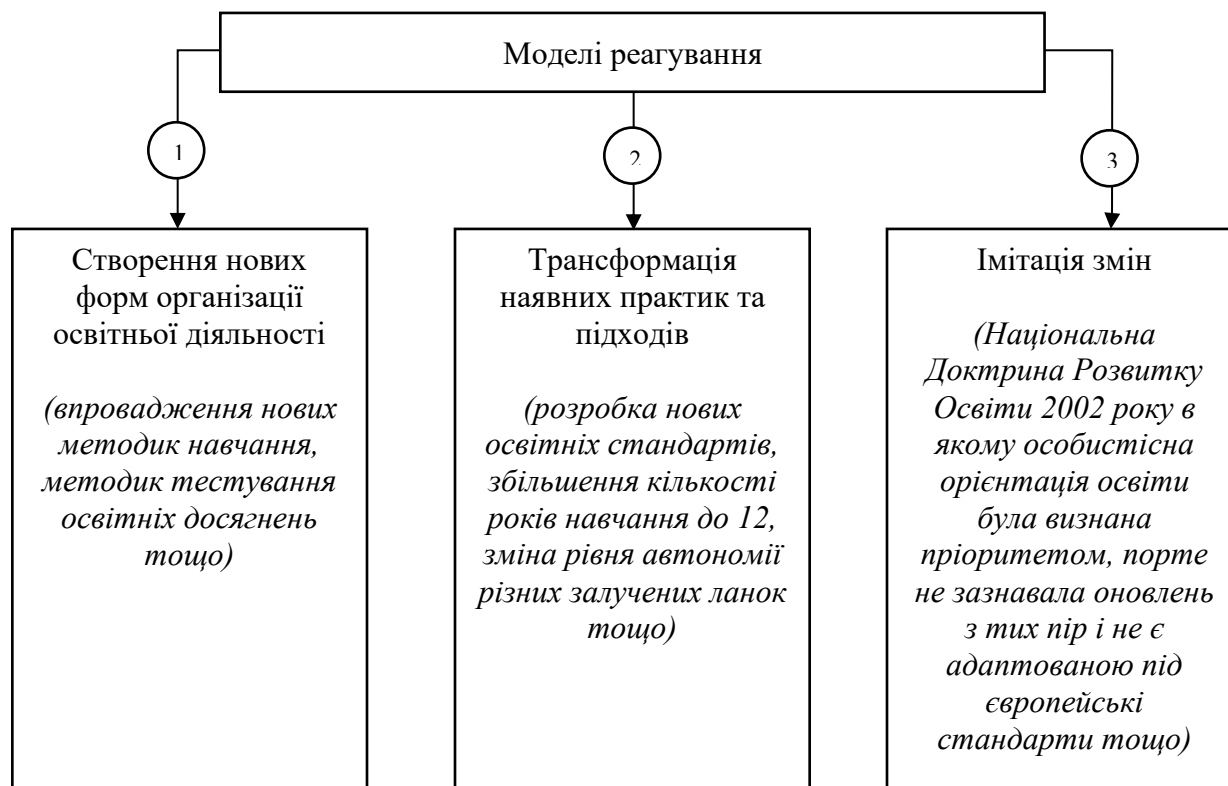

Рисунок 3.9. Моделі відповіді освітньої системи на виклики

Джерело: Складено автором на основі [64]

У розрізі фінансів та менеджменту шляхи до оптимізації вбачалися у: створенні інтегрованої уніфікованої загальнонаціональної інтерактивної бази даних, що міститиме єдиний реєстр отримувачів освітніх послуг та єдиний реєстр надавачів освітніх послуг; імплементації наскрізного електронного урядування (e-management); створенні національної системи якості освіти; закріпленні участі України в міжнародних моніторингових дослідженнях; створенні багатоканального фінансування освіти та розробці загальної методики обрахунку прибутковості витрат на освіту з публікацією результатів; підвищенні ваги видатків на середню освіту з бюджету до європейських стандартів – не менше 65% від всіх витрат на освіту.

Концепція набула чинності, але зазнала значних перешкод в імplementуванні через вторгнення росії у 2014, а потім 2022, пандемію та інституційні аспекти. Хоча вона була прийнята на рівні МОН, її не було затверджено іншим чином окрім як «проект» і вона не набула статусу нормативно-правового акта, обов'язкового до виконання. Проект був амбітним, але не мав достатньої підтримки з боку інших виконавчих органів в імplementуванні або ж достатнього фінансування. Частина пропозицій була виконана в один спосіб чи інший, оскільки вони були логічними кроками до покращення системи освіти.

Наприклад, педагогам з державних шкіл дійсно почали надавати пільги на іпотеку за програмою «Оселя (3% річних замість 7%), Україна з 2018 року бере участь у PISA, а вага видатків на середню освіту росте і хоча не досягає 65%, в 2018 – 2023 рр. коливалися від 46% до 48% (Рис. 2.1).

На початку 2018 року Кабінетом Міністрів було створено та запущено в дію Державну службу якості освіти України – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в галузі освіти, у тому нагляд за якістю освітньої діяльності навчальних закладів та дотриманням законодавства.

Питання реформування освіти міняло вектор декілька разів, але зупинилося на НУШ. Частина положень концепції було до неї також включено, але цей проект не є прямим продовженням концепції від «Освіта».

«Нова українська школа» (НУШ) стала ключовою реформою Міністерства щодо середньої освіти. План був складений на 2017 – 2029 рр., проте не враховував криз через COVID-19 та повномасштабне вторгнення. Реформа зачіпає діяльність в дев'яти основних напрямках [63]:

1. Новий зміст. Розробка та впровадження нових ключових компетенцій, необхідних для становлення дитини в суспільстві в майбутньому та прийняття нових державних стандартів загальної

- середньої освіти, розроблених з урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»;
2. Педагогіка партнерства. Поєднання своєрідним партнерством всіх суб'єктів залучених в освітній процес для їх активної в ньому участі. Розробка методик викладання, заснованих на співпраці;
 3. Вмотивований вчитель. Активне сприяння залученню та вмотивуванню педагогічного персоналу, забезпечення підвищення кваліфікацій, педагогічних свобод та матеріальних стимулів;
 4. Автономія школи. Зменшення бюрократії та розширення автономії ЗЗСО, делегація їм більшої кількості повноважень щодо адміністративного та навчально-методичного процесів;
 5. Нова структура. Зміна структури для врахування фізичних, психологічних та інтелектуальних особливостей кожної вікової групи. Підлаштування під реальні потреби дітей;
 6. Справедливе фінансування та рівний доступ. Збільшення прозорості розподілу коштів державного та місцевого бюджетів. Створення справедливої формули для розрахунку освітньої субвенції. Рівномірне забезпечення суспільним благом;
 7. Орієнтація на учня. Індивідуалізація та посилення інклюзивності освітнього процесу, використання сучасних підходів та інструментів для персоналізації навчального досвіду;
 8. Сучасне освітнє середовище. Покращення шкільної матеріально-технічної інфраструктури для забезпечення різних форм навчання;
 9. Виховання на цінностях. Приділення уваги не лише здобуттю знань, але й створенню безпечного простору для розвитку чеснот та індивідуальних рис кожної дитини.

Під відповідальність школи після реформи відходять освітня програма, навчальний план та окремі програми навчальних предметів, у той час як компетенції Міністерства освіти і науки розповсюджуються на стандарти освіти, типову освітню програму та типовий навчальний план, яким ЗЗСО може послуговуватись [63].

НУШ, як освітня реформа, вбачається необхідною ініціативою для освітнього поля України, у тому числі як інструмент для відновлення, покращення та переосмислення ролі загальної середньої освіти як суспільного блага з відображенням сучасних міжнародних тенденцій в підходах до навчання. Прогресивність та потенційне внесення змін кожен елемент освіти, проте, ставлять НУШ під ризик невтлення на практиці. Подібна реформа є великою і складною, такою що потребує значних змін у законодавство та залучення грошових ресурсів – її здійснення без активного залучення державного та місцевого бюджетів, а також співпраці органів влади, є майже неможливим. Є потенціал в залученні фінансової допомоги від приватних та/або міжнародних партнерів через публічно-приватне партнерство, благодійні ініціативи та грантові програми.

Одним з інструментів ефективного використання наявних ресурсів, фінансової та кадрової оптимізації стали опорні школи. Вони стали результатом децентралізаційних процесів та активного утворення об'єднань територіальних громад (ОТГ).

Такі заклади обиралися місцевими громадами на конкурсній основі серед існуючих, відповідно до «Положення про опорний заклад освіти» (спочатку спиралися на версію 2010 року, проте згодом він втратив чинність та було затверджено нове Положення №532 у 2019). Їх мета – створення єдиного освітнього простору та безпечного освітнього середовища, забезпечуючи рівний доступ для всіх школярів [65].

Головними характеристиками опорних шкіл є:

- Приєднує до себе менші школи – філії (втрачають статус юридичних осіб);
- Кількість учнів становить не менше ніж 200 осіб не враховуючи філії (за виключенням окремо прийнятого засновником школи рішення);
- Навчальний заклад діє на підставі свого статуту, його філії – відповідно до окремо розроблених засновником положень для них;
- Опорний заклад обирає форми, засоби і методи навчання та виховання, відповідно до чинного законодавства, та поширює їх на філії;
- Об'єднують під собою матеріально-технічну базу та кваліфіковані кадри, надаючи більш поглиблене вивчення дисциплін;
- Освітній процес в опорному закладі освіти та його філіях організовується відповідно до освітньої програми опорної школи;
- Опорні школи та філії отримують фінансування за єдиним кошторисом, а фінансування філії здійснюється відповідно до рішення засновника або уповноваженого ним органу (освітня субвенція надходить з урахуванням учнів філій);

На момент червня 2022 року, в Україні функціонували і надавали освітні послуги 1216 опорних шкіл та 1599 філій. 87 опорних закладів було пошкоджено, але вони продовжили надавати послуги, 34 перестали функціонувати через пошкодження, 6 було повністю зруйновано. Налічувалось 263 опорних заклади, що продовжували діяти на окупованих територіях. Сумарно 558 тисяч студентів на момент підрахунку здобували середню освіту в опорних школах 205,6 тисяч з них – очно, у звичайному режимі. Кількість шкіл, що пропонували очну освіту – 446 по всій країні.

Кожна область має свої особливості в цьому питанні. Так, найбільша кількість опорних шкіл та їх філій знаходяться в Полтавській області – 96 шкіл та 68 філій, більшість діяла в режимі змішаного навчання. Найбільша кількість філій у Кіровоградській та Вінницькій областях, 161 та 128 закладів відповідно.

Найменша кількість опорних шкіл у Чернівецькій області – всього дві, але вони мають 63 філії. Найменша кількість філій у Херсонській області – 10 закладів, у Луганській їх нема взагалі.

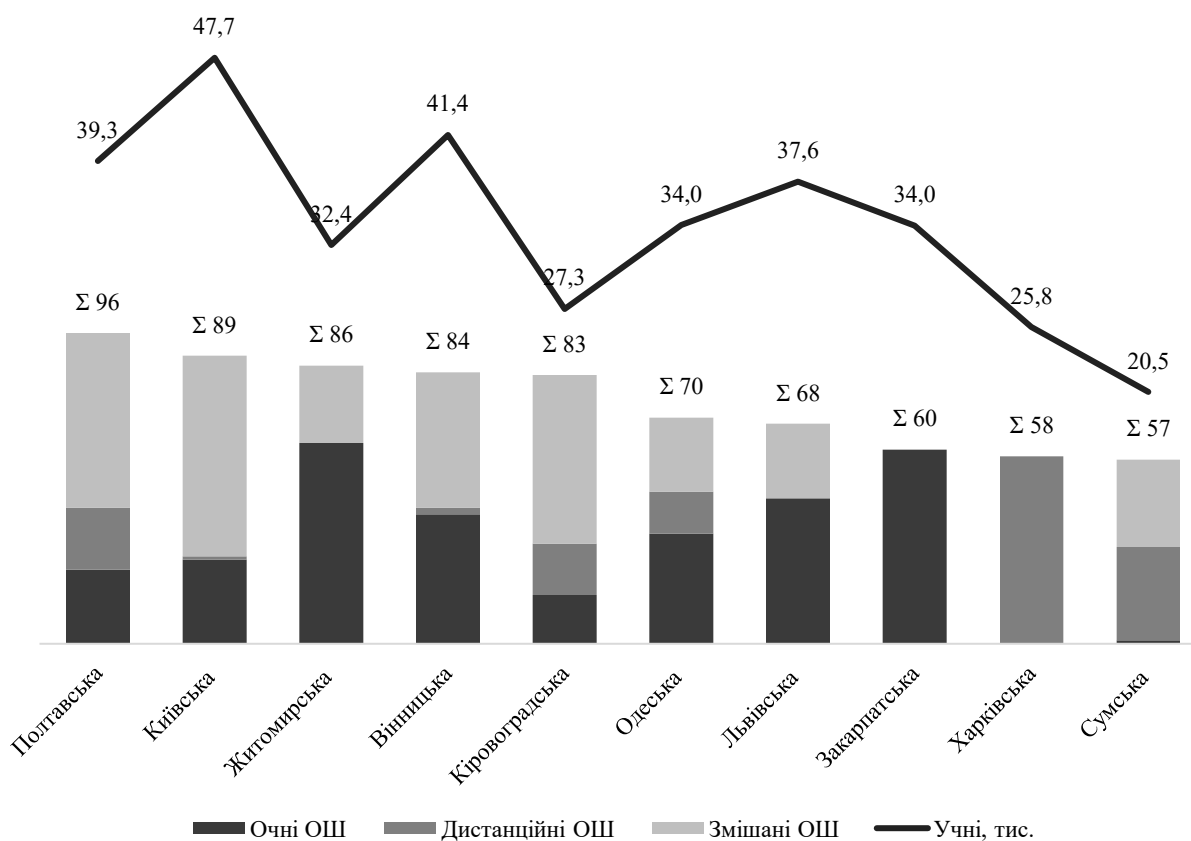

Рисунок 3.10. Десять областей з найбільшою кількістю опорних ЗЗСО, за типом надання послуг та кількість учнів в них, тис. осіб на 2022 р.

Джерело: Складено автором на основі [66]

Опорні школи оптимізують процеси фінансування та управління в першу чергу скороченням слабких шкіл з низькою матеріальною забезпеченістю та недобором вчителів і студентів, через віддаленість від ресурсів. На такі школи розподіляються видатки бюджетів, проте через малі суми реального застосування вони майже не знаходять і не покращують систему освіти конкретного закладу – за даними МОН ЗНО в сільських школах, здають гірше, але витрати на одну дитину там вищі. Об'єднання шкіл в опорні та їх філії концентрує ресурси в одній гілці, сприяючи адекватному розподіленню всередині. Відбувається економія на масштабі, заклади несуть менше витрат на комунальні послуги, ремонти, адміністративний та допоміжний персонал, що звільняє ресурси на інвестування в оснащення (як лабораторії, техніку, меблі тощо). Опорні школи також приваблюють сильніших викладачів, розподіляючи навантаження на кожну одиницю педагогічного персоналу більш рівномірно.

З проблем, що виникли після об'єднання, важливо виділити, по перше, складнощі з дістанням до нового місця навчання дітьми з усунених шкіл – в Україні система підвозу (наприклад на шкільному автобусі) дуже слабо розвинена. У 2016 році на придбання автобусів було виділено 41,771 млн грн з залишків освітньої субвенції і 600 млн грн за бюджетною програмою на придбання автобусів.

По друге, опорні школи мають бути добре оснащеними, проте, навіть зі збільшенням доходів закладів, модернізація та посилення матеріально-технічного забезпечення займає час, не згадуючи про бюрократичні та тіньові процеси.

По третє, закриття шкіл та перенаправлення дітей в інші учбові заклади викликає чи не малий супротив зі сторони деяких викладачів, які виявились на

порозі втрати роботи через нестачу компетенцій або можливостей для роботи в іншому місті, та батьків.

По четверте, окреме занепокоєння викликає підготовка та фінансування філій. Ці аспекти покладаються на опорні школи, відсутнє достатньо чітке нормативне регулювання питання розподілу освітньої субвенції між опорною школою і філіями та критеріїв щодо фінансування філій, що своєю чергою може призводити до нерівного матеріального забезпечення.

По п'яте, реальна ефективність опорних шкіл та підвищення якості освіти потребує детального дослідження. Відповідно до аналізу, опублікованого у журналі «Освітня аналітика України», в 2019 році випускники опорних шкіл демонстрували переважно однакові результати ЗНО порівняно з усіма іншими українськими випускниками. Проте, було висунуто теорію, що факторів наповненості класу та кількості учня на одного вчителя є дуже впливовим на результати в опорних школах: при збільшенні середньої наповнюваності класу на одного учня оцінка ДПА зростає на 0,125 та 0,145 бали для опорної школи з філіями та без філій відповідно, у той час як інші школи показали чутливість лише на рівні 0,08. Аналогічна підвищена чутливість була і при маніпулюванні кількістю студентів на вчителя. Такі результати вказують на те, що опорні школи мають суттєвий потенціал до збільшення якості освіти порівняно з іншими школами, при правильному підході до навантаження на класи [67].

Загалом, опорні школи, як ініціатива, мають свої переваги. Вони дають можливість концентрувати і так обмежені ресурси та оптимізувати використання державної освітньої субвенції. Це, своєю чергою, збільшує ефективність управління та надання потенційно більш якісних послуг, особливо у віддалених малонаселених громадах. Проте, вони залишаються роботою в процесі, через проблеми перелічені вище та недостатнє нормативне

регулювання – воно потребує наступного покращення та поглиблення, зокрема в питаннях залучення та розподілу коштів між головною школою та філіями.

Іншим важливим аспектом оптимізації, тісно пов'язаним з опорними школами, є рівень автономності закладів як таких. Загальна автономія базується на самостійному виконанні основних, допоміжних та супутніх завдань закладу освіти на чотирьох ланках ієрархії.

Рисунок 3.11. Ієрархія видів автономія закладів освіти

Джерело: Складено автором на основі [68]

Академічна автономія заключає в собі основні задачі закладу – надання освітніх послуг, що включає розробку світних програм і планів, використання різних форм та методів в освітньому процесі, здійснення наукової та проектної діяльності тощо, на базі законодавчих вимог і обмежень. Організаційна автономія визначає стратегічні та операційні заходи для реалізації траєкторії та стратегії закладу. Кадрова автономія відповідає за ефективність здійснення місії закладу освіти та виконання їх освітніх програм.

Фінансова ж автономія дає право закладу на забезпечення реалізації його завдань, цілей та місії. Вона несе ряд окремих переваг, наприклад,

потенціальне зростання ефективності планування витрат та використання коштів та інших ресурсів і активів, посилення відповідальності керівника та залученого персоналу за діяльність закладу, залучення донорів, інвесторів та інших зацікавлених осіб до управління фінансами закладу, що своєю чергою підвищує залучення позабюджетних коштів, дозволених законодавством.

З іншого боку, вона також створює значні ризики, як відсутність реальної готовності до управління фінансами та складність перевірки такої готовності, потенціальне послаблення фінансової дисципліни, відмивання коштів тощо.

Збільшення автономії закладів освіти є важливим кроком для підвищення ефективності надання освітніх послуг та їх якості – якості знань та умінь здобувачів освіти, росту педагогічних працівників в своїх кваліфікаціях, рейтингу закладу освіти на базі його результатів тощо. Автономія надає більше свободи керівництвам закладів, збільшуючи їх відповідальність, сприяє більшій гнучкості при прийнятті рішень, що дає можливість швидко реагувати на освітні потреби учнів або зовнішні ризики. За умови встановлених зовнішніх та внутрішніх механізмів контролю, автономія може стати інструментом для підвищення ефективності розподілу ресурсів та більш активного залучення позабюджетного фінансування, паралельно з розвитком партнерств з приватним сектором, сприяючи інноваціям та розвитку.

3.3 Виклики та перспективи розвитку системи середньої освіти в Україні

Одним з основних викликів, що постав перед системою освіти та державою, стали руйнування, спричинені війною. Станом на весну 2025 року,

по всій Україні було пошкоджено 3482 заклади освіти, 365 було повністю зруйновано внаслідок окупації територій та постійних бомбардувань і обстрілів. Для порівняння, станом на січень 2023 року були пошкоджені 1259 шкіл, а 223 — повністю зруйновані. Руйнування збільшилися в 1,7 разів за 15 місяців. Обсяг пошкодженої інфраструктури виріс з 11% до 27% від всіх закладів середньої освіти. Також наявна інформація про факти мародерства – винесення з пошкоджених або просто окупованих будівель насамперед техніки – що ще більше зменшує загальну матеріально-технічну базу українських шкіл (Рис. 3.12).

Унаслідок військової агресії також зменшується кількість учнів, вчителів та іншого персоналу освітніх закладів. Певна частка переїхала за кордон і може бути частково все ще залучена у освітній процес в Україні, проте кількість осіб, що пішли на фронт, знаходяться на окупованих територіях без зв'язку, або загинули, зростає з кожним днем. Без перемоги у війні, руйнування та людські втрати продовжать ескалювати.

У липні 2022, Національна рада з відновлення України від наслідків війни висунула проект Плану відновлення України. План окремо окреслює інфраструктурні виклики, виділяючи пошкодження інфраструктури та низька забезпеченість безпеки у не пошкодженій інфраструктурі, як один з ключових [70].

Відбудова закладів освіти через продовження військових дій та брак фінансування увійде в активну фазу ймовірно лише через певний час після перемоги. Проте забезпечення безпеки учнів зараз є одним з пріоритетів. З 2023 року з державного бюджету виділяються субвенції на оснащення шкіл укриттями, проте вбачається необхідність в посиленні нагляду за виконанням цього обов'язку та детальна перевірка наявних укриттів. Для відбудови

зруйнованих та пошкоджених шкіл може в майбутньому залучатися допомога приватного сектору та міжнародних партнерів.

Використання опорних шкіл також є важливою частиною вирішення цього питання. Вони можуть приймати на тимчасовій або постійній основі внутрішньо переміщених учнів та викладачів, організовувати дистанційне навчання та шляхом залучення субсидій та інших джерел фінансування облаштовувати укриття, оснащувати простір генераторами та створювати умови для безпечного перебування в школі.

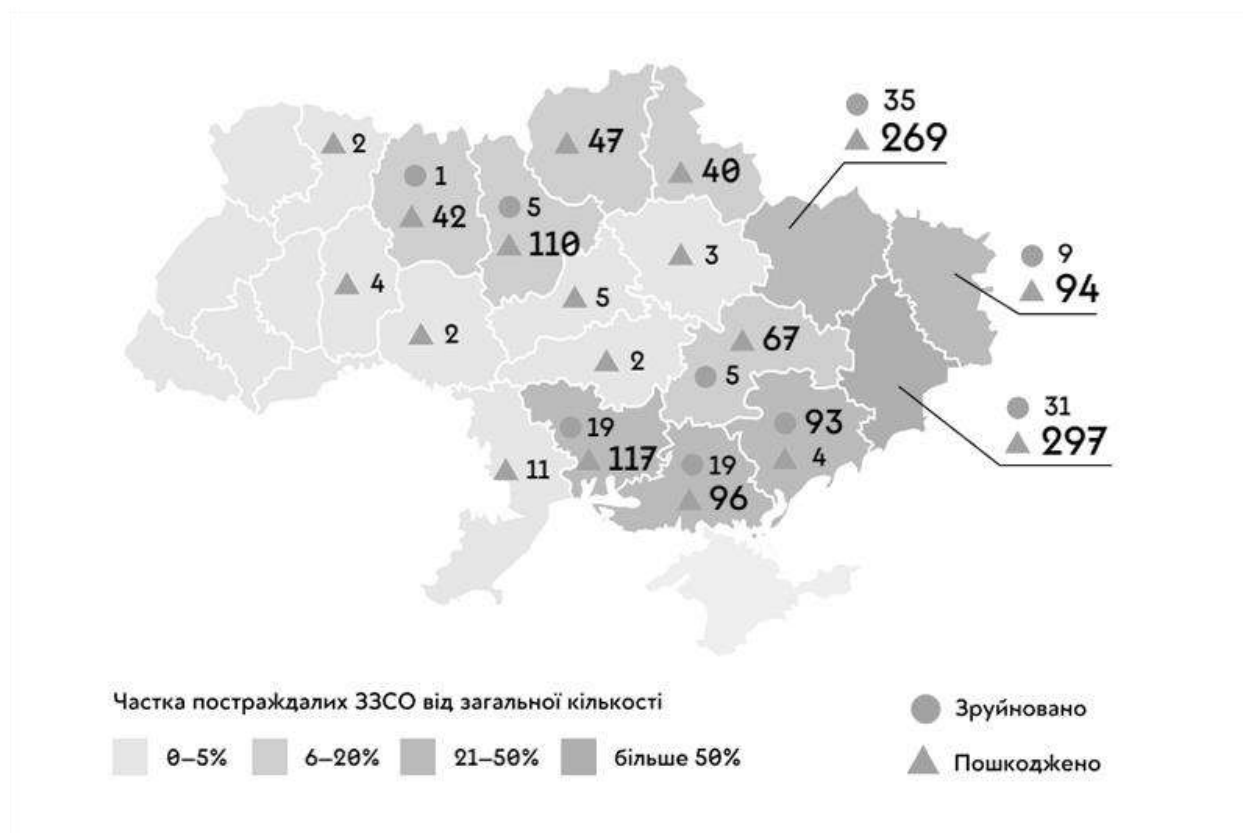

Рисунок 3.12. Кількість постраждалих ЗЗСО по областях від військової агресії на січень 2023 року, одиниць

Джерело: [69]

Інші ключові виклики для освіти в Україні можна розділити на виклики кадрового забезпечення, виклики змісту освітніх програм та виклики фінансування.

Кадрове забезпечення, як згадувалось раніше, знаходиться у занепаді довгі роки. Спостерігається постійний відтік педагогів, дефіцит кваліфікованих педагогічних працівників паралельно зі зниженням кількості здобувачів освіти за профілем «Педагогіка» та вимог до них, і також, відповідно, низька відповідність кадрів встановленим на ринку праці потребам.

Однією з причин, що відіграє значну роль в цьому питанні чи не з часів незалежності, є низькі заробітні плати. У комбінації зі значним навантаженням професії, це значною мірою демотивує потенційних та чинних освітян, спричиняючи звільнення, зниження рівня якості викладання, відсутність професійного розвитку та зменшення молодих кадрів. Іншим наслідком є постійні перепраювання – значна кількість педагогів працює більше ніж на одну ставку тільки для отримання пристойної зарплатні.

Більшою мірою низька оплата праці спричинена недостатніми відрахуваннями з державного та міських бюджетів, які відповідають фінансову винагороду працівників установ, що знаходяться у державній власності.

Важливим чинником є також те, що ставки вчителям розраховуються за єдиною тарифною сіткою, яка проте не оновлюється відповідно до зростання інфляції. Обіцяні підвищення виплат та здійснення доплат часто відкладаються або здійснюються в меншому обсязі. Наприклад, у 2024 році мало відбутися двоетапне підвищення заробітної плати для педагогів на 10% в січні і на 12% в квітні, але місце мав лише перший етап. Було також відкладено щомісячні доплати майже на рік.

Освітня субвенція, що спрямовується виключно на це, враховує лише кількість студентів, що отримують освітню послугу в конкретному закладі та з цього робить припущення про кількість необхідних вчительських ставок. Чинна формула розрахунку розміру трансферт розширила та покращила підхід до розрахунку в порівнянні зі своєю попередницею, проте все ще не враховує значну кількість важливої статистичної інформації переважно через складність налагодження її збору на регулярній основі.

Таким чином зниження цього виклику вбачається у комплексному підході:

По перше, перегляд тарифної сітки та її модернізація з урахуванням інфляції, зарплат у приватному освітньому секторі, ставок у інших суміжних секторах та підходів ЄС до щорічної індексації;

По друге, перегляд формули розрахунку субвенції – наразі вона включає лише студентів, припускаючи кількість необхідних ставок, проте її поглиблення вбачається у включенні показників, пов'язаних з надавачами послуг, як кількість викладачів на студента в регіоні, ієрархія складності предметів, роботу зі студентами з особливими потребами тощо;

По третє, стимулювання залучення нових спеціалістів через гарантування місця роботи після випуску в державних школах, програми кар'єрного супроводу молодих вчителів, програми підвищення спеціалізації, збільшення зарплат в галузі, інформаційні компанії. Одночасно необхідним є посилення контролю за якістю отримання освіти за даною спеціальністю у ВНЗ;

Складності зі збором інформації є іншою вагомою проблемою чинної системи. На відміну від закордонних практик, Україна все ще не має єдиного централізованого порталу чи системи, в якій вівся би облік закладів освіти, педагогічного та іншого відповідального складу, учнів за різними типами

потреб та інформацію про їх досягнення та успішності. Електронний документообіг значно спростив би складення повної картини про систему освіти України – у разі його створення необхідним є розробка єдиної платформи та шаблонів документів для уніфікації та консолідації. Необхідним є запуск єдиної освітньої платформи на національному рівні, яка включала б актуальні дані про заклади освіти (їх розташування, типи власності, наявні ліцензії тощо), реєстр викладачів та студентів (ліцензії та сертифікати, досвід роботи, рівень кваліфікації, інформація про успішність тощо), дані про матеріально-технічне забезпечення (включаючи новизну оснащення, наявність обладнаних укриттів тощо).

Серед інших викликів можна виділити зокрема низьку розвиненість приватно-публічних партнерств. З бізнесами переважно співпрацюють приватні ЗЗСО, але це рідкість для державних шкіл. Стимулювання приватно-публічних партнерств з боку держави може набувати форми податкових стимулів для приватних партнерів наприклад при спільне фінансування закладів освіти або інвестуванні в окремий проект в межах школи.

Розмір фінансування освіти залишається темою наповненою перешкодами. Наразі більшість ресурсів іде на забезпечення оборони, а після перемоги піде на відновлення. Виділення додаткових коштів, особливо в контексті не просто підтримки системи, а її реформування, вбачається складним. З іншого боку очікування закінчення війни, а потім невизначену кількість років відбудови для повернення до реформування системи освіти є недалекоглядним і може створити більше перепонів та негативних стагнаційних наслідків ніж сміливі рішення в складний час. Одночасно з цим, як вже зазначалось, питання полягає не лише в розмірі фінансування, а й в шляхах його використання. Наразі система розподілу коштів серед потреб є переважно непрозорою і, відповідно, складною для оцінки, але якщо

орієнтуватися на результати студентів на іспитах та міжнародних тестуваннях, спостерігається спад в якості освіти. Роки після децентралізації та оновлення законів до пандемії показували непогані результати – зростав середній бал ЗНО з математики та результати ДПА, у 2018 результати PISA були вищі за 2022 рік тощо.

Є очевидним, що неспинні кризи останніх років не могли не завдати впливу на підвищення складності доступу до освіти навіть на тому рівні, як вона була у 2019, через дистанційне навчання, а потім переміщення; психологічний стан всіх залучених в освітній процес також зазнав удару.

Саме тому вбачається вкрай важливим зробити в реформах акцент на прозорості бюджетної діяльності закладів освіти. В комбінації з передачею частини автономії в школи це може створити позитивний відгук для системи в довготерміновій перспективі. На жаль, як бюджетні, так і приватні учасники ринків України відомі своєю високою бюрократією, корупцією, рівнем тінізації та відмивання коштів. Спрямування до прозорої діяльності на базі законодавчих вимог з розробленими шляхами моніторингу і покарання, при найкращому розвитку подій, мало б частково знизити прецеденти недоцільного поводження з коштами.

Прозорість також могла б підвищити зацікавленість бізнесу та міжнародних партнерів. Приватні школи постійно залучають бізнес для спільних освітніх програм, запрошують бізнес-партнерів для проведення воркшопів та лекцій, отримують гранти та стажування і, головне, залучають донорів та меценатів. Оскільки новий закон «Про освіту» дозволяє залучення коштів поза бюджетними відрахуваннями державні школи також могли б скористатися нагодою створення публічно-приватних партнерств, збільшуючи частку фінансування з приватних джерел. Аналогічно потенціал є

і в партнерствах з міжнародними партнерами для спільних ініціатив (як розповсюджено в Польщі).

Висновки до Розділу 3

Основною реформою, що має на меті підвищення якості освіти, зараз є Нова Українська Школа. Вона включає зміни в підходи та методи за напрямками як оновлення навчальних програм та їх інтеграція до європейських стандартів, об'єднання інтересів всіх залучених в освітній процес суб'єктів, покращення підготовки викладачів та їх грошове забезпечення, підвищення автономності шкіл, підвищення інклюзивності, справедливий розподіл грошових ресурсів між школами, орієнтація на учня як на центральну особу, модернізація середовища та акцент на створенні безпечного середовища для персонального росту.

Удосконалення системи фінансування загальної середньої освіти має відбуватися шляхом оптимізації розподілу та використання вже наявних в державі та системі ресурсів, спрямування їх на задоволення освітніх потреб учнів. Першим кроком до цього стали опорні школи, ефективність їх роботи тепер вкладається в повноваження НУШ серед іншого. Формування регіональної освіти та освітніх округів дають змогу підлаштовувати процес під вимоги окремих регіонів та їх соціально-економічного розвитку.

Важливим є не лише розміри фінансування, а й ефективність використання цих коштів. Майже неможливою є оцінка ефективності використання школами коштів окрім як через динаміку показників як: чисельність педагогічних працівників та рівні їх кваліфікації, рівень матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, рівень задоволення

процесом освіти всіма залученими сторонами, результати міжнародний моніторингових досліджень, відсоток проходження випускних іспитів тощо.

У Проекті Плану відновлення визначено основні ризики та можливості сфери освіти та науки з їх поетапним врегулюванням. До основних ризиків відносять ті, що пов'язані з інфраструктурою (матеріально-технічне забезпечення та руйнування через війну), кадрами (нестача кваліфікованого персоналу, відтік викладачів, людські жертви через війну), змістом навчальних програм (застарівання, відсутність партнерств з бізнесом) та фінансуванням (обмеженість доходів шкіл, неефективний розподіл коштів). Основними перспективами, якими може скористатися система освіти:

- Залучення міжнародних та приватних інвестицій та налагодження довгострокових партнерств, особливо в контексті майбутньої інтеграції до Європейського Союзу, гармонізація з їх стандартами;
- Вирішення питання з оплатою праці педагогічних кадрів для припинення зниження їх відбуття та посилення їх професійної підготовки з університетської ланки;
- Створення єдиної системи обліку освітніх індикаторів та розробка системи незалежного оцінювання якості освіти для розширення збору даних та проведення об'єктивної аналітики;
- Збільшення прозорості розподілу бюджету;
- Диверсифікація джерел фінансування на рівні закладів освіти, збільшення приватних вливань;
- Реформування формули обрахунку відрахувань на освіту, включення не лише кількісних, але і якісних показників за результатами діяльності;
- Розвиток опорних шкіл та їх філій;

Повернення в повній силі Нової української школи, чия діяльність частково заморозилась з початком повномасштабного вторгнення.

У ході моделювання було виявлено, що результати, які показують школярі на ЗНО, серед інших факторів значно залежать від фінансових впливань в сферу освіти (у вигляді видатків та трансфертів місцевим бюджетам), кадрового забезпечення шкіл та рівня оплати праці викладачів.

ВИСНОВКИ

Середня освіта в Україні зазнає постійних змін та реформ, направлених на її покращення, стикається зі значною кількістю перешкод, деякі з яких тягнуться з радянських часів, а деякі з'являються непередбачувано та потребують моментального реагування за відсутності часу до підготовки.

За визначенням економічної теорії та законодавчо-нормативною базою, загальна середня освіта є суспільним благом. Вона набуває рис та стикається з перешкодами, характерними для такого блага: намагається бути неконкурентною, проте доступ до ресурсів обмежений; не має виключати окремих представників колективу, але наявна система все ще позбавлена інклюзивності на рівні достатньому, щоб характеризуватися невиключеністю; функціонування на безоплатній основі, проте з батьків часто стягуються різномасштабні неофіційні збори.

При високій зацікавленості держави у забезпеченні громадян освітою, якість послуг, що надаються залишається невисокою, порівняно з існуючим потенціалом та європейськими стандартами, якщо спиратися на міжнародні моніторинги. Причини такого перебігу подій є комплексними та не обмежуються військовою агресією росії чи пандемією COVID-19, хоча вони і суттєво загострили і поглибили наявні проблеми.

Аналіз стану педагогічних кадрів виявив значні виклики та ризики в цьому розрізі: відтік кадрів, зниження кількості молодих викладачів, гендерний розрив, низька популярність педагогіки як професійної діяльності, послаблення вимог при проходженні навчання для здобуття освіти за цим профілем, значні перенавантаження, зростання кількості студентів на викладача, робота на більше ніж одну ставку тощо. Всі ці проблеми існують в

замкнутому циклі, спричинені та спричиняючи низьку оплату праці. Будучи суспільним благом, освітня галузь зараз не може забезпечити достатніх умов праці, що знижує її популярність як професійної діяльності серед студентів, що своєю чергою не дозволяє розвивати галузь.

Соціально-економічна роль середньої освіти має мультиплікативний відкладений ефект та багатовимірність. Освіта формує людський капітал, його продуктивність, наповнює економіку професійно-різноманітною робочою силою, впливає на рівень конкурентоспроможності країни та, відповідно, на темпи економічного зростання. Одним з проявів неефективності освітнього процесу є результати стандартизованих тестувань на рівні країни (як ЗНО та НМТ) та міжнародних дослідженнях (як PISA, участь у якій Україна приймала у 2018 та 2022 роках). В порівнянні з країнами ОЕСР, України демонструє очевидно низькі результати успішності з математики, читання та природничо-наукових дисциплін, проте у 2022 показники знизилися ще сильніше.

Основним джерелом фінансування шкіл є видатки зведеного бюджету, що розподіляється між закладами. Законодавством дозволено отримувати фінансування з інших джерел, проте їх частка в доходах державних шкіл залишається незначною, у той час, як приватні активно співпрацюють з бізнесами, залучають інвесторів і меценатів та користуються коштами, сплаченими батьками за навчання дітей, для власного розвитку.

Після децентралізаційної реформи, була впроваджена освітня субвенція, яка наразі відіграє значну роль в бюджетах закладів освіти. Її вага в видатках зведеного бюджету після 2018 року почала наближуватись до 7% від ВВП встановлених законодавством як оптимальний мінімум. Формула розрахунку зазнавала змін, наразі базується на кількісних показниках наповненості шкіл студентами, збільшуючи розмір трансфертів пропорційно до чисельності школярів. Найбільше субвенцій на освіту, відповідно, отримують центральний

та західний регіони, на противагу яким стоїть східний, що налічує найменшу кількість студентів через активні бойові дії. Формула враховує недостатню кількість факторів для забезпечення рівномірного розподілу субвенцій і покриття потреб областей, тому можливо буде зазнавати чергових змін на наступних етапах реформи. Зокрема вона не враховує на пряму кількість викладачів, на зарплати яких розподіляється, створюючи ризик недоотримання заробітних плат.

У даному випадку цікавим є досвід Польщі, чия модель фінансування освіти дуже подібна до української. Їх модель більш гнучка, враховує реальних щорічних витрат та розміру педагогічного складу при розрахунку субвенції, а також наявність коригуючого коефіцієнта підвищення (*wskaźnik zwiększający*), створеного як механізм балансу додаткової підтримки регіонів. Так, коефіцієнт збільшує суму субвенції, у випадках, коли витрати громади на освіту перевищили в попередньому році державні надходження.

У відповідь на недосконалість державної освіти, активно почав розвиватися ринок освіти приватної, яка по своїй суті пропонує те, чого діти, в очах батьків, не доотримують – індивідуальний підхід, менше співвідношення учнів на одного вчителя, різноманітність позашкільних активностей, додаткову безпеку та комфорт, високе матеріальне та технічне забезпечення, програми обміну, престиж та вищі можливості вступу до вищого навчального закладу, зокрема за кордоном, тощо. Кількість приватних середніх шкіл зросла вдвічі порівняно з роками до COVID-19. З 2015 по 2024 кількість учнів, що отримують освіту в закладах, заснованих на приватній власності, збільшилась на понад 315%. Аналогічно, на 126% стало більше вчителів, для яких приватні школи стають будувати кар'єру, отримуючи заробітну плату вище середньої встановленої у державних закладах.

Для аналізу ступеня впливу державного фінансування, кількості вчителів та їх зарплат на якість освіти, виражену через середній бал отриманий на вступних іспитах з математики, було побудовано економетричну модель. Результати підтвердили базову гіпотезу про сильну залежність успішності учнів від поточного стану системи освіти. Зокрема, фінансування через видатки та трансферти продемонструвало сильний позитивний зв'язок із освітнім результатом, виявляючи позитивні зміни в освітній системі після реформування.

У Проекті Плану відновлення визначено основні ризики та можливості сфери освіти та науки з їх поетапним врегулюванням. З 2016 року, основною реформою якості освіти є Нова Українська Школа, яка має на меті внести зміни в кожен ланку освітнього процесу від персоналізації освітніх планів та оновлення їх змістів до європейських стандартів до збільшення автономії закладів та згладження нерівномірностей в розподілі грошових ресурсів між закладами. Реформа більшою частиною відповідає основним викликам Плану відбудови, які пов'язані з інфраструктурою (матеріально-технічне забезпечення та руйнування через війну), кадрами (нестача кваліфікованого персоналу, відтік викладачів, людські жертви через війну), змістом навчальних програм (застарівання, відсутність партнерств з бізнесом) та фінансуванням (обмеженість доходів шкіл, неефективний розподіл коштів). Одним з вже прийнятих кроків оптимізації системи освіти стало створення опорних шкіл та їх філій, чиєю метою є створення єдиного освітнього простору та безпечного освітнього середовища, забезпечуючи рівний доступ для всіх школярів. Наступним кроком вбачається збільшення автономії.

Не зважаючи на те, що система середньої освіти в Україні має свій список недоліків та викликів, вона має чіткий потенціал до покращення. І попередні, і чинні реформи націлені на розвиток, а не стагнацію, але

зустрічають супротив з боку державного апарату, який не може забезпечити підвищення фінансування, з боку системи, що тримає свій рівень бюрократизації та тінізації навіть в сфері освіти, з боку зовнішніх викликів, як пандемія, що змусила різко змінити формат навчання, чи вторгнення росії на території вільної держави, спричиняючи руйнування в кожному елементі життя країни. Реформування освіти є необхідним кроком для покращення благоустрою держави та її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30.
2. Олсон Менкур. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп. Київ, 2004. 272 с.
3. Самуельсон П. Економіка. Львів, 1993. 495 с.
4. Оторошко О. В. Суспільні блага: уявні та дійсні відмінні риси. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. №26. С. 70 – 74
5. Про затвердження Порядку переведення учнів закладу загальної середньої освіти на наступний рік навчання: Наказ від 14.07.2015. № 762. Міністерство освіти і науки України.
6. Про повну загальну середню освіту: Закон України № 463-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31
7. Про освіту: Закон України № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39. URL
8. Моніторингове дослідження щодо забезпечення педагогічними працівниками впровадження реформи НУШ. Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/teaching-staff_2022.pdf
9. Навчати і навчатися: як і куди зростати українському вчителю? Результати дослідження сфери підвищення кваліфікації й сертифікації у рамках спільної ініціативи руху EdCamp Ukraine і Міністерства освіти і науки України. Харків, 2019. 120 с. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/df4ebb_efe324089d574e64af64918b415015c

d.pdf?fbclid=IwAR34nVps9GJR-15Bx1I-aQ2TlqjWgrhJ7_JOKXbnvrXhFfPrVFOcIOyWnoA

10. Прохідний бал на державне навчання (бюджет) 2024. StudSpravka. 2024.
URL: <https://studspravka.com.ua/vstupna-kampaniia/prokhidniy-bal-na-budzhet>
11. Кодекс законів про працю України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375
12. Державна Служба Статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Silvia Leoni. A Historical Review of the Role of Education: From Human Capital to Human Capabilities, 2019. 227 – 244 p. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09538259.2023.2245233#abstract>
14. Toffler, A., Heidi, A., Revolutionary Wealth, Knopf, USA, 2006
15. Catalysing Education 4.0 Investing in the Future of Learning for a Human-Centric Recovery. World Economic Forum, 2022. 35 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Catalysing_Education_4.0_2022.pdf
16. Eric A. Hanushek, Ludger Woessmann. The Economic Impacts of Learning Losses. OECD, 2020. 24 p. URL: https://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/The%20Economic%20Impacts%20of%20Learning%20Losses_final_v1.pdf
17. Захист дитинства: виміри безпеки для молодого покоління. Четвертий Саміт перших леді та джентльменів, 2024. URL: <https://summitflg.org/study/zahyst-dytynstva-vymirybezpeky-dlya-molodogo-pokolinnya/>
18. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/>

19. НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗВІТ за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. 2023. 395 с. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf
20. Репетиторство в умовах війни: як працюють викладачі БУКІ. Освіта.ua. 2022. URL: <https://osvita.ua/school/86767/>
21. Інфографіка цін на репетиторські послуги в розрізі міст і предметів України. БУКІ. 2025. URL: <https://buki.com.ua/p/infozno/>
22. ТОП-200 шкіл України за результатами НМТ 2024 року. Освіта.ua. 2024. URL: <https://osvita.ua/school/rating/93115/>
23. Журавльова Юлія, Мельник Віктор, Ломачинська Ірина. Концептуальні підходи до державного регулювання освіти як суспільного блага: інституційний аспект. Науковий вісник Полісся №1(24), 2022. С. 6 – 22
24. Бюджетний кодекс України. № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572
25. Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами: Постанова Кабінету Міністрів України № 1088-2017-п. від 27 грудня 2017 р. № 1088
26. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України. № 3285-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 88, ст.330
27. Формула розподілу освітньої субвенції у 2022 році. Міністерство освіти і науки України. 2022
28. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2022 р. № 401
29. Про розрахунок обсягу освітньої субвенції на 2024 рік. Міністерство освіти і науки України. 2024

30. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію публічного інвестиційного проекту на облаштування безпечних умов у закладах, що надають загальну середню освіту (облаштування укриттів), зокрема військових (військово-морських, військово-спортивних) ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 р. № 419
31. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. Портал «Децентралізація», 2025. URL: <https://decentralization.ua/en/news/19387>
32. 700 закладів середньої освіти отримують грошову допомогу на підготовку до зими. UNICEF, 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-release/700-general-secondary-schools>
33. Даниленко О. Л. Глобальні суспільні блага: проблеми забезпечення та міжнародне співробітництво. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 1 (16) 2014. С. 74 – 84
34. Сидорченко Тетяна. Вплив освіти на розвиток економіки та суспільства. Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки. Вип. 3. 2023. С. 25 – 34
35. OpenBudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/en>
36. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/>
37. Київська міська рада звернулася до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів із закликом забезпечити гідну оплату праці педагогічним та науково-педагогічним працівникам. Київська міська рада, 2024. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/kyyivska-miska-rada-zvernulasya-do-verhovnoyi-rady-ukrayiny-ta-kabinetu-ministriv-iz>

- 38.ЩО ДУМАЮТЬ ПРО ЯКІСТЬ РОБОТИ ШКОЛИ І ЯКІСТЬ ОСВІТИ директори шкіл, учні, їхні батьки та освітні експерти. Vox Populi Agency на замовлення Державної служби якості освіти України, 2020. 20 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/SHHo_dumayut_yakist_osviti_brief_education_uality_2020.pdf
- 39.Рейтинг ТОП-10 найкращих приватних шкіл Києва на 2023-2024 рік. УНІАН, 2023. URL: <https://www.unian.ua/special/rejting-top-10-naykrashchih-privatnih-shkil-kiyeva-na-2023-2024-rik-12252441.html>
- 40.Топ-10 найкращих приватних шкіл України: куди віддати навчатися дитину. ThePage, 2022. URL: <https://thepage.ua/ua/business/top-10-najkrashih-privatnih-shkil-v-ukrayini-cini-plyusi-ta-minusi>
- 41.School Navigator. URL: <https://schoolnavigator.com.ua/uk>
- 42.ACSI School Member Directory. URL: <https://acsieu.org/csip/?page=directory>
- 43.Як збільшити зайнятість жінок і чому це важливо для економіки? Центр економічної стратегії, 2019. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0_4_fi_nal-1.pdf
- 44.Які зарплати отримують учителі у державних та приватних школах: педагог назвав суми. Освіта 24, 2024. URL: https://24tv.ua/education/zarplata-vchitelya-ukrayini-skilki-zaroblyayut-pedagogi-derzhavnih_n2681637

45. Про внесення змін до Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 193
46. Poland Constitution 1997. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_1997
47. The system of education in Poland 2025. Eurydice, 2025. 124 p. URL: https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2024/12/17/cblhay/the-system-of-education-in-poland-2025-online.pdf
48. Główny Urząd Statystyczny. URL: <https://stat.gov.pl/en/>
49. Poland. Overview of the education system (EAG 2024). OECD, 2024. URL: [https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=POL&tresho](https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=POL&treshold=10&topic=EO)
[ld=10&topic=EO](https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=POL&treshold=10&topic=EO)
50. Ustawa o finansach publicznych. Dz.U.2024.0.1530 t.j. - Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-finansach-publicznych/rozdzial-3-przeznaczenie-wydatkow-budzetu-panstwa/128/>
51. USTAWA z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych
Czytaj więcej w Systemie Informacji Prawnej URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/finansowanie-zadan-oswiatowych-18654848>
52. Poland - Teachers' salaries and allowances. Eurydice, 2025. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/countries/poland/teachers-salaries-and-allowances#tab-1>
53. Między pasją a zawodem. Raport o statusie nauczycielek i nauczycieli w Polsce 2021. 93 p. URL: https://www.raport.fundacja.orange.pl/assets/Miedzy_pasja_a_zawodem-raport.pdf

54. PISA 2022 Results (Volume I and II) - Country Notes: Poland. 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/poland_4a2c28c8-en.html
55. ВИТРАТИ І РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ у 2019 році. Статистичний збірник Частина 1. Держстат, 2019.
56. ВИТРАТИ І РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ у 2020 році. Статистичний збірник Частина 1. Держстат, 2020.
57. ВИТРАТИ І РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ у 2021 році. Статистичний збірник Частина 1. Держстат, 2021.
58. Автономія закладів освіти та її вплив на якість управління освітою столиці: звіт за результатами аналітичного дослідження / К. Линьов, С. Редько. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 44 с.
59. Лейбович А. В. Засади розвитку приватних шкіл в Україні. Ефективна економіка. №5, 2018.
60. Лойко В. В. Методичний підхід до розподілу бюджетних видатків на організацію навчального процесу в закладах загальної середньої освіти. Ефективна економіка. №1, 2021.
61. Gary S. Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, First Edition, 1964.
62. Про забезпечення проведення інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти: Наказ Державної служби якості освіти України № 01-11/1
63. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України, 2016
64. Проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років». Стратегічна дорадча група «Освіта», 2014

- 65.Про затвердження Положення про опорний заклад освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532
- 66.Опорні школи. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/oporni-shkoli>
- 67.Лондар С. Л. Можливості вдосконалення мережі закладів загальної середньої освіти. Інститут освітньої аналітики. Випуск №3(7), 2019. С. 5 – 16
- 68.Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації. / Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. — К., 2019. — 47 с.
- 69.Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. Cedos, на замовлення благодійного фонду savED, 2023. 140 с.
- 70.Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. 359 с.
- 71.Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.
- 72.Результати моніторингового дослідження стану підготовки закладів освіти до роботи у 2024/2025 начальному році. Державна служба дослідження якості освіти, 2025. 131 с.
- 73.Organisation of private education in Germany. Eurydice, 2025. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/germany/organisation-private-education>

74. Organisation of private education in France. Eurydice, 2023. URL:
<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/france/organisation-private-education>
75. Ryan Tibshirani. Autoregressive Integrated Moving Average Models. Introduction to Time Series, 2023. URL:
<https://www.stat.berkeley.edu/~ryantibs/timeseries-f23/lectures/arma.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рік	Розмір субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам	Розмір освітньої субвенції	Відсоток ОС від трансфертів
Центральні області			
Вінницька область			
2018	12 431 169 080	2 661 513 300	21,41%
2019	10 178 806 419	3 044 481 000	29,91%
2020	6 444 824 826	3 509 851 600	54,46%
2021	6 775 465 992	4 353 236 900	64,25%
2022	4 991 147 752	4 195 558 800	84,06%
2023	5 811 260 255	4 193 405 400	72,16%
2024	5 700 006 925	4 773 755 800	83,75%
Дніпропетровська область			
2018	20 612 724 823	4 359 591 300	21,15%
2019	17 538 748 638	5 149 376 600	29,36%
2020	10 352 470 259	5 917 472 000	57,16%
2021	16 012 257 385	7 372 043 300	46,04%
2022	8 781 210 559	7 135 611 700	81,26%
2023	9 211 996 402	6 912 682 100	75,04%
2024	11 088 803 077	7 928 494 200	71,50%
Кіровоградська область			
2018	7 369 040 131	1 579 185 300	21,43%

2019	6 281 978 745	1 832 453 200	29,17%
2020	3 652 498 957	2 100 186 900	57,50%
2021	4 457 192 702	2 650 692 500	59,47%
2022	3 184 811 949	2 494 663 200	78,33%
2023	3 289 496 461	2 463 503 900	74,89%
2024	3 273 849 710	2 825 332 300	86,30%
Полтавська область			
2018	11 084 696 623	2 133 804 100	19,25%
2019	8 065 645 557	2 496 317 300	30,95%
2020	5 181 663 706	2 858 205 700	55,16%
2021	6 903 426 798	3 503 489 100	50,75%
2022	4 507 647 829	3 373 974 400	74,85%
2023	4 883 832 190	3 346 890 200	68,53%
2024	4 720 466 205	3 883 055 500	82,26%
Черкаська область			
2018	9 612 201 538	1 874 379 300	19,50%
2019	7 846 990 330	2 190 879 700	27,92%
2020	4 382 715 177	2 457 388 400	56,07%
2021	5 459 123 742	3 092 593 600	56,65%
2022	3 404 737 363	2 889 600 600	84,87%
2023	3 935 671 549	2 902 164 200	73,74%
2024	4 557 653 584	3 344 406 200	73,38%
Всього в Центральних областях			
2018	61 109 832 195	12 608 473 300	20,63%
2019	49 912 169 689	14 713 507 800	29,48%
2020	30 014 172 924	16 843 104 600	56,12%

2021	39 607 466 620	20 972 055 400	52,95%
2022	24 869 555 452	20 089 408 700	80,78%
2023	27 132 256 857	19 818 645 800	73,04%
2024	29 340 779 501	22 755 044 000	77,55%
Західні області			
Волинська область			
2018	8 908 165 623	2 275 145 500	25,54%
2019	7 997 843 238	2 637 688 700	32,98%
2020	4 823 571 272	3 075 991 400	63,77%
2021	5 281 423 631	3 741 360 500	70,84%
2022	4 042 716 798	3 631 572 500	89,83%
2023	4 422 267 502	3 600 610 200	81,42%
2024	4 721 664 757	4 121 069 000	87,28%
Львівська область			
2018	18 260 155 069	4 250 964 100	23,28%
2019	15 293 124 457	4 927 444 700	32,22%
2020	9 170 690 661	5 567 526 300	60,71%
2021	9 912 513 955	6 854 503 400	69,15%
2022	7 283 111 063	6 688 809 200	91,84%
2023	8 150 659 052	6 707 992 400	82,30%
2024	9 256 625 208	7 784 821 800	84,10%
Івано-Франківська область			
2018	11 492 854 478	2 772 076 500	24,12%
2019	9 957 709 413	3 152 610 800	31,66%
2020	5 300 061 261	3 581 781 400	67,58%
2021	6 078 622 681	4 325 547 900	71,16%

2022	4 509 335 694	4 203 151 800	93,21%
2023	4 881 096 918	4 149 908 600	85,02%
2024	5 662 361 692	4 765 443 600	84,16%
Тернопільська область			
2018	8 449 307 623	1 884 195 600	22,30%
2019	6 985 308 921	2 098 386 800	30,04%
2020	3 954 449 818	2 387 696 800	60,38%
2021	5 669 610 458	3 036 076 400	53,55%
2022	3 449 948 401	2 848 277 400	82,56%
2023	3 515 447 391	2 823 255 800	80,31%
2024	3 674 281 873	3 170 170 400	86,28%
Рівенська область			
2018	10 008 655 597	2 682 319 700	26,80%
2019	8 970 924 772	3 052 805 700	34,03%
2020	5 113 744 779	3 550 473 000	69,43%
2021	6 275 305 395	4 222 653 000	67,29%
2022	4 556 258 937	4 142 095 000	90,91%
2023	4 906 819 926	4 117 312 600	83,91%
2024	5 929 281 394	4 764 177 600	80,35%
Закарпатська область			
2018	9 479 042 511	2 854 139 700	30,11%
2019	8 665 783 957	3 241 003 200	37,40%
2020	5 457 006 306	3 721 132 600	68,19%
2021	6 082 696 103	4 401 438 900	72,36%
2022	4 474 042 630	4 219 022 200	94,30%
2023	4 616 153 164	4 062 676 400	88,01%

2024	5 274 448 857	4 661 557 900	88,38%
Чернівецька область			
2018	6 889 399 678	1 713 393 700	24,87%
2019	5 992 212 362	1 958 255 000	32,68%
2020	3 566 765 126	2 299 136 800	64,46%
2021	3 725 518 034	2 706 216 300	72,64%
2022	2 849 059 963	2 646 491 800	92,89%
2023	3 137 054 684	2 638 890 400	84,12%
2024	3 510 816 939	3 030 186 100	86,31%
Хмельницька область			
2018	10 077 718 058	2 137 484 000	21,21%
2019	8 316 666 327	2 450 089 900	29,46%
2020	4 679 587 871	2 793 246 000	59,69%
2021	6 107 444 078	3 522 163 000	57,67%
2022	3 911 726 547	3 331 617 500	85,17%
2023	4 380 642 156	3 300 375 800	75,34%
2024	4 810 430 678	3 816 595 700	79,34%
Всього в Західних областях			
2018	83 565 298 636	20 569 718 800	24,62%
2019	72 179 573 448	23 518 284 800	32,58%
2020	42 065 877 092	26 976 984 300	64,13%
2021	49 133 134 335	32 809 959 400	66,78%
2022	35 076 200 033	31 711 037 400	90,41%
2023	38 010 140 794	31 401 022 200	82,61%
2024	42 839 911 398	36 114 022 100	84,30%
Східні області			

Харківська область			
2018	16 917 398 028	3 259 982 600	19,27%
2019	14 257 464 181	3 900 842 200	27,36%
2020	7 871 139 349	4 518 821 100	57,41%
2021	16 216 788 528	5 598 035 400	34,52%
2022	6 684 667 952	5 375 141 500	80,41%
2023	8 946 146 117	4 469 494 600	49,96%
2024	7 857 710 031	5 381 745 600	68,49%
Донецька область			
2018	12 399 032 750	2 195 868 700	17,71%
2019	10 519 429 621	2 578 312 200	24,51%
2020	6 075 286 778	2 936 186 100	48,33%
2021	11 182 773 926	3 774 186 200	33,75%
2022	4 530 431 072	3 519 691 900	77,69%
2023	3 784 248 887	2 210 758 200	58,42%
2024	3 000 418 886	2 230 511 400	74,34%
Луганська область			
2018	4 855 660 935	903 638 500	18,61%
2019	4 168 895 077	1 033 052 200	24,78%
2020	2 589 004 105	1 198 450 000	46,29%
2021	3 957 943 188	1 469 980 100	37,14%
2022	1 718 280 318	1 382 872 000	80,48%
2023	1 164 150 954	647 035 100	55,58%
2024	691 563 300	675 726 500	97,71%
Всього в Східних областях			
2018	34 172 091 713	6 359 489 800	18,61%

2019	28 945 788 879	7 512 206 600	25,95%
2020	16 535 430 232	8 653 457 200	52,33%
2021	31 357 505 642	10 842 201 700	34,58%
2022	12 933 379 342	10 277 705 400	79,47%
2023	13 894 545 958	7 327 287 900	52,73%
2024	11 549 692 216	8 287 983 500	71,76%
Північні області			
Житомирська область			
2018	10 081 040 072	2 238 999 000	22,21%
2019	8 647 533 423	2 561 399 400	29,62%
2020	5 101 854 447	2 919 791 300	57,23%
2021	5 905 612 713	3 706 953 100	62,77%
2022	4 054 733 052	3 463 147 500	85,41%
2023	5 010 903 051	3 416 433 700	68,18%
2024	5 072 981 630	3 921 414 800	77,30%
Чернігівська область			
2018	8 355 718 436	1 581 737 500	18,93%
2019	6 604 615 356	1 789 190 300	27,09%
2020	3 763 510 322	2 023 639 500	53,77%
2021	4 388 302 490	2 537 316 500	57,82%
2022	2 933 686 196	2 403 569 100	81,93%
2023	3 358 986 065	2 314 005 500	68,89%
2024	3 411 617 371	2 616 028 200	76,68%
Київська область			
2018	13 208 027 199	2 913 690 800	22,06%
2019	11 347 061 277	3 536 879 000	31,17%

2020	6 833 834 729	4 325 134 000	63,29%
2021	8 484 127 300	5 165 136 700	60,88%
2022	6 474 284 818	5 160 005 000	79,70%
2023	8 053 299 599	5 021 232 300	62,35%
2024	9 478 803 771	5 931 835 400	62,58%
Київ			
2018	15 299 373 046	2 838 033 700	18,55%
2019	13 633 115 489	3 529 613 600	25,89%
2020	8 535 473 898	4 202 013 800	49,23%
2021	10 103 019 245	5 407 135 900	53,52%
2022	7 030 041 635	5 588 883 100	79,50%
2023	8 442 885 460	5 417 799 600	64,17%
2024	8 983 282 325	6 475 149 900	72,08%
Сумська область			
2018	8 506 915 607	1 471 696 400	17,30%
2019	6 556 611 774	1 704 063 400	25,99%
2020	3 681 474 422	1 943 082 200	52,78%
2021	4 684 862 291	2 405 208 300	51,34%
2022	3 025 363 123	2 305 326 700	76,20%
2023	3 528 212 465	2 270 051 900	64,34%
2024	3 239 161 821	2 540 150 700	78,42%
<i>Всього в Північних областях</i>			
<i>2018</i>	<i>55 451 074 360</i>	<i>11 044 157 400</i>	<i>19,92%</i>
<i>2019</i>	<i>46 788 937 319</i>	<i>13 121 145 700</i>	<i>28,04%</i>
<i>2020</i>	<i>27 916 147 818</i>	<i>15 413 660 800</i>	<i>55,21%</i>
<i>2021</i>	<i>33 565 924 039</i>	<i>19 221 750 500</i>	<i>57,27%</i>

2022	23 518 108 825	18 920 931 400	80,45%
2023	28 394 286 640	18 439 523 000	64,94%
2024	30 185 846 918	21 484 579 000	71,17%
Південні області			
Одеська область			
2018	13 674 026 706	3 686 517 600	26,96%
2019	13 640 039 950	4 370 268 800	32,04%
2020	7 924 747 171	5 112 254 400	64,51%
2021	9 250 009 343	6 237 281 300	67,43%
2022	6 899 406 056	6 106 664 300	88,51%
2023	7 700 723 111	5 871 031 300	76,24%
2024	8 571 527 139	6 743 220 400	78,67%
Миколаївська область			
2018	7 524 466 474	1 817 911 100	24,16%
2019	6 858 298 561	2 097 267 700	30,58%
2020	4 257 703 801	2 442 218 900	57,36%
2021	4 841 879 030	3 033 921 400	62,66%
2022	3 474 540 926	2 852 598 100	82,10%
2023	3 887 056 875	2 651 750 200	68,22%
2024	4 756 779 626	3 030 544 300	63,71%
Херсонська область			
2018	7 264 914 053	1 783 536 400	24,55%
2019	6 378 157 944	2 035 270 200	31,91%
2020	4 143 202 693	2 369 083 300	57,18%
2021	5 385 527 470	2 823 093 500	52,42%
2022	3 086 859 070	2 722 609 700	88,20%

2023	2 808 376 476	1 759 728 700	62,66%
2024	2 492 713 654	1 971 736 500	79,10%
Зпорізька область			
2018	11 326 048 780	2 554 024 000	22,55%
2019	9 837 830 095	2 987 749 000	30,37%
2020	5 933 639 840	3 413 623 000	57,53%
2021	6 794 591 189	4 194 980 600	61,74%
2022	4 724 560 024	3 970 992 700	84,05%
2023	5 221 367 548	3 398 066 000	65,08%
2024	5 362 480 503	3 795 563 700	70,78%
<i>Всього в Південних областях</i>			
2018	39 789 456 013	9 841 989 100	24,74%
2019	36 714 326 551	11 490 555 700	31,30%
2020	22 259 293 505	13 337 179 600	59,92%
2021	26 272 007 032	16 289 276 800	62,00%
2022	18 185 366 076	15 652 864 800	86,07%
2023	19 617 524 010	13 680 576 200	69,74%
2024	21 183 500 922	15 541 064 900	73,36%

Джерело: Складено автором на основі [35]

Додаток Б

	AVR Розмір субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам	AVR Розмір освітньої субвенції	%
Центральні області			
2018	12 221 966 439	2 521 694 660	20,63%
2019	9 982 433 938	2 942 701 560	29,48%
2020	6 002 834 585	3 368 620 920	56,12%
2021	7 921 493 324	4 194 411 080	52,95%
2022	4 973 911 090	4 017 881 740	80,78%
2023	5 426 451 371	3 963 729 160	73,04%
2024	5 868 155 900	4 551 008 800	77,55%
AVR	7 485 320 950	3 651 435 417	48,78%
Західні області			
2018	10 445 662 329	2 571 214 850	24,62%
2019	9 022 446 681	2 939 785 600	32,58%
2020	5 258 234 636	3 372 123 038	64,13%
2021	6 141 641 792	4 101 244 925	66,78%
2022	4 384 525 004	3 963 879 675	90,41%
2023	4 751 267 599	3 925 127 775	82,61%
2024	5 354 988 925	4 514 252 763	84,30%
AVR	6 479 823 852	3 626 804 089	55,97%
Східні області			
2018	11 390 697 238	2 119 829 933	18,61%
2019	9 648 596 293	2 504 068 867	25,95%
2020	5 511 810 077	2 884 485 733	52,33%
2021	10 452 501 881	3 614 067 233	34,58%
2022	4 311 126 447	3 425 901 800	79,47%
2023	4 631 515 319	2 442 429 300	52,73%
2024	3 849 897 405	2 762 661 167	71,76%
AVR	7 113 734 951	2 821 920 576	39,67%
Північні області			
2018	11 090 214 872	2 208 831 480	19,92%
2019	9 357 787 464	2 624 229 140	28,04%
2020	5 583 229 564	3 082 732 160	55,21%
2021	6 713 184 808	3 844 350 100	57,27%
2022	4 703 621 765	3 784 186 280	80,45%

2023	5 678 857 328	3 687 904 600	64,94%
2024	6 037 169 384	4 296 915 800	71,17%
AVR	7 023 437 883	3 361 307 080	47,86%
Південні області			
2018	9 947 364 003	2 460 497 275	24,74%
2019	9 178 581 638	2 872 638 925	31,30%
2020	5 564 823 376	3 334 294 900	59,92%
2021	6 568 001 758	4 072 319 200	62,00%
2022	4 546 341 519	3 913 216 200	86,07%
2023	4 904 381 002	3 420 144 050	69,74%
2024	5 295 875 230	3 885 266 225	73,36%
AVR	6 572 195 504	3 422 625 254	52,08%

Джерело: Складено автором на основі [35]

Додаток В

2023	Розмір ОС	Кількість ЗЗСО на початок н.р.	Кількість учнів ЗЗСО на початок н.р.
Дніпропетровська	6 912 682 100	827	322 890
Львівська	6 707 992 400	1 102	288 337
Одеська	5 871 031 300	712	265 307
Київ	5 417 799 600	590	336 423
Київська	5 021 232 300	632	238 588
Харківська	4 469 494 600	629	223 525
Вінницька	4 193 405 400	618	163 168
Івано-Франківська	4 149 908 600	562	158 127
Рівненська	4 117 312 600	541	165 873
Закарпатська	4 062 676 400	574	164 045
Волинська	3 600 610 200	537	141 568
Житомирська	3 416 433 700	527	134 276
Запорізька	3 398 066 000	421	138 066
Полтавська	3 346 890 200	507	136 110
Хмельницька	3 300 375 800	531	136 922
Черкаська	2 902 164 200	457	116 102
Тернопільська	2 823 255 800	587	106 337
Миколаївська	2 651 750 200	431	107 398
Чернівецька	2 638 890 400	341	106 537
Кіровоградська	2 463 503 900	283	94 676

Чернігівська	2 314 005 500	393	90 612
Сумська	2 270 051 900	352	92 479
Донецька	2 210 758 200	275	90 436
Херсонська	1 759 728 700	187	64 964
Луганська	647 035 100	85	23 408

Джерело: Складено автором на основі [35]